

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AİLE DANIŞMANLIĞI VE EĞİTİM ABD

AFGANİSTANDA YAŞAYAN TÜRKLERİN AİLE YAPISI

Nelofar HAYDARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. ABDULLAH TOPÇUOĞLU

Konya- 2021

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	V
ÖNSÖZ	VI
ÖZET	VII

I. BÖLÜM

METODOLOJİ.....	4
1.1. Araştırmanın Konusu	4
1.2. Araştırmanın Amacı.....	4
1.3. Araştırmanın Önemi	5
1.4. Araştırmanın Sınırları	5
1.5. Araştırmanın Yöntemi	6
1.6. Literatür Değerlendirmesi.....	6

II. BÖLÜM

AFGANİSTAN TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ	7
2.1. Afganistan'ın Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi	9
2.2. Afganistan'ın Etnik Yapısı	11
2.3. Peştunlar.....	13
2.4. Tacikler	14
2.5. Türk Soylular	15
2.5.1. Özbekler	18
2.5.2. Türkmenler	18
2.5.3. Kırgızlar	19
2.5.4. Kazaklar	19
2.5.5. Afşarlar.....	20

III. BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE KADINLARIN TOPLUMDAKİ YERİ.....	21
3.1. Emanullah Han Dönemi (1919 – 1929).....	21
3.2. Habibullah Kelakani Dönemi (1929).....	23
3.3. Nadir Şah Dönemi (1929-1933)	24
3.4. Zahir Şah Dönemi (1933-1973).....	25
3.5. Davut Han Dönemi (1973-1978).....	27

3.6. Sovyetlerin Afganistan'a Giriş ve İç Savaşlar Dönemi (1979-1992).....	28
3.7. Mücahitler Dönemi (1992-1996).....	30
3.8. Taliban Dönemi (1996-2001).....	31
3.9. Günümüz Afganistan'ında Kadın (2001 ve sonrası).....	33

IV. BÖLÜM

AFGANİSTAN'DA YAŞAYAN TÜRKLERDE AİLE VE EVLİLİK	35
4.1. Aile Türleri	35
4.1.1. Geleneksel Aile	38
4.1.2. Modern Aile	39
4.2. Çocuğun Ailedeki Yeri	40
4.3. Aile İçindeki Dini Hayat.....	41
4.4. Aile İçi İlişkiler.....	43
4.5. Aile İçi Şiddet.....	44
4.6. Akrabalık Ve Dayanışma.....	46
4.7. Aile Ve Komşuluk İlişkileri.....	46
4.8. Taliban Hükümeti'nin Aileye Etkisi.....	47
4.9. Toplumdaki Bazı Batıl İnançlar.....	54
4.10. Giyim Kuşam.....	56
4.10.1. Burka.....	57
4.11. Başa Bazi	60
4.12. Yemek Kültürü	62
4.13. Evlilik Öncesi Yapılan Ritüeller.....	63
4.13.1. Kız İsteme Merasimi	63
4.13.2. Başlık Parası.....	65
4.13.3. Nişan Merasimi	66
4.14. Düğün Ve Düğün Sonrası Yapılan Ritüeller	68
4.14.1 Düğün Ritüelleri.....	69
4.14.2. Düğün Sonrası Yapılan Ritüeller	71
4.14.2.1. Gökböri.....	71
4.14.2.2.Oğlak Oyunu (Buzkaşı).....	71
4.14.2.3. Selam Verme Merasimi	72
4.15. Evlilik Çeşitleri.....	73

4.15.1. Görücü Usulü İle Evlilik	73
4.15.2. Ailelerin Seçmesi ve Gençlerin Rızasıyla Yapılan Evlilikler	73
4.15.3. Gençlerin Eşlerini Kendileri Seçmesi	74
4.15.4. Berdel Yoluyla Evlilik	74
4.15.5. Beşik Kertmesi Yoluyla Evlilik	74
4.15.6. Kız Kaçırma Yoluyla Evlilik	75
4.15.7. Lavirat ve Sorarat	75
4.15.8. Muta Evliliği	77
4.15.9. Akraba Evliliği	77
4.16. Çok Eşli Evlilikler ve Nedenleri	77
4.16.1. Erkeklerin Çok Eşli Evliliğe Başvurma Nedenleri	78
4.16.1.1. Çocuğun Çok Eşli evliliğe Neden Olduğu Durumlar	78
4.16.1.2. Nüfuz Sahibi Olmak İçin Yapılan Çok Eşli Evlilikler.....	79
4.16.1.3. Sosyal Statü ve Silahlı Gücün Çok Eşli Evliliğe Neden Olduğu Durumlar	79
4.16.2. Kadınların Kuma Olmayı Kabul Etmelerinin Nedenleri	79
4.16.2.1. İlk Eşlerin Kendilerine Kuma Getirilmesini Kabul Etme Nedenleri	80
4.17. Küçük Yaştaki Kızların Rızası Dışında Evlendirilmesi	81
4.17.1. Kızların Küçük Yaşlarda Evlendirilmelerinin Nedenleri.....	81
4.17.1.1. Berdel	81
4.17.1.2. Bed.....	82
4.17.1.3. Tehdit Unsuru	83
4.17.1.4. Kızların Evlenme Yaşları	83
4.17.2. Küçük Yaşlarda Evliliğin Neden Olduğu Sorunlar	83
4.18. .Afganistan'da Düzenlenen Diğer Merasimler	85
4.18.1. Bibi Müşkil.....	86
4.18.2. Bibi Perde Bus.....	86
4.18.3. Çilten.....	86
4.18.4. Çocuğa İsim Takma	87
4.18.5. Şab-i- Şaş	88
4.18.6. Diş patırak	88
4.18.7. Sünnet Merasimi	88

4.18.8. Peygamber Toyu	89
4.18.9.Nevruz Bayramı	89
4.19. Boşanma.....	91
EKLER:	104

KISALTMALAR

- vb. : Ve Benzeri
vs. : Ve Saire
vd. : Ve Diğerleri
s. : Sayfa
km: kilo metre
M.Ö. :Milattan Önce
yy. Yüz Yıl
s.a. : Sallallahü Aleyhi ve Sellem
C. : Cilt
Ed. : Editör
UNFPA : United Nations Population Fund
WCLRF : Women And Children Legal Research Foundation
UNIFEM : United Nation Development Fund For Women
UNICEF The United Nations Children's Fund
MCMA : Müctema'-ı Camia'-ı Medeniye Afganistan
UNAMA : United Nations Assistance Mission in Afghanistan
ADHP: Afganistan Demokrat Halk partisi
ABİHK. : Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu
AİHRC: Afghanistan Independent Human Right Commiss
BM : Birleşmiş Milletler
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
KMHBA: Kmisyon-i Hukuk Başar-i Afganistan
Çev.: çeviri
CIA : Amerikanın Merkezi Haberleşme Teşkilatı
A.İ.C.A.Y: Afganistan İslam Cumhuriyeti Ana Yasası.
SSCB: Sovyet sosyalist Cumhuriyet Birliği
NATO: Nort Atlantic Treaty Organization
TTK: Türk Ticaret Kanunu

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Türklerin Afganistan topraklarına gelişi, buraya yerleşmeleri, daha önceden burada var olan etnik gruplarla hem siyasi hem de kültürel alandaki ilişkileri üzerinde durulmuştur. Afganistan'da yaşayan Türkler, diğer etnik gruplar ile kültürel alanda ilişki içine girmişler. Bu ilişkiler sonucunda bir takım kültürel özelliklerini kaybetmiş, bazı kültürel özelliklerini de diğer etnik gruplara aktarabilmiştir. Ancak Afganistan'da yaşayan bazı Türk soyları hariç genel olarak Türkler milli kimliklerini koruyabilmişlerdir.

Bu araştırmada en çok üzerinde durulan konular; Kuzey Afganistan'da yaşayan Türklerin aile yaşamı, evlilik türleri, evlilik ritüelleri, boşanma, boşanma sebepleri, kadının toplumsal hayattaki yeri, kadının ailedeki rolü, sosyal ve kültürel faaliyetleri, gelenek görenekleri, dini inançları, dini ritüelleri, dinin aile yaşamına ve topluma etkileridir.

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesinden başlayıp çalışma sürecinin sonuna kadar yardımlarını esirgemeyen her zaman görüş ve desteklerini paylaşan sayın danışman hocam Prof. Dr. Abdullah TOPÇUOĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tezimin düzenlenmesine yardımcı olan her daim desteklerini benden esirgemeyen arkadaşım Seyran BALTA'ya ve her koşulda bana inanan, Sevgilerini, ilgilerini esirgemeyen maddi manevi beni destekleyen aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

T. C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nelofar HAYDARI
	Numarası	174211001013
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Ana Bilim Dalı
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Abdullah TOPÇUOĞLU
	Tezin Adı	Afganistan'da Yaşayan Türklerin Aile Yapısı

ÖZET

Bu araştırmanın konusu, Afganistan'ın kuzey bölgesinde yaşayan Türklerin tarihsel süreç içinde gelişim gösteren aile yapısı, yaşam tarzları, gelenek ve görenekleri, sosyo-kültürel faaliyetleridir. Bu çalışmada aile ve toplum hayatında kadının yerine özellikle önem verilmiştir. Afganistan'da birçok etnik grup bir arada yaşamaktadır. Bunların içerisinde Türkler de önemli bir nüfusu temsil etmektedirler. Fakat Türk soylular içinde hangi grubun nüfusunun ne kadar olduğuna dair kesin bilgi ve bulgular yoktur. Araştırmacılar ve yazarların bu konuda kullandığı veriler tahmini değerlere dayanmaktadır. Nüfus sayılarıyla ilgili kesin bilgilerin olmamasının sebebi her etnik grubun kendilerini sayıca fazla göstermeye çalışması bazen de gizlenmek zorunda kalmalarıdır.

Afganistan bölgesine ilk yerleşen kabilelerin Türk olmasına ve Afganistan topraklarının tarihsel süreç içerisinde sürekli farklı isimlerde Türk Devletleri tarafından yönetilmesine rağmen şu anda Afganistan topraklarında Türklerin bir hâkimiyeti olmayıp Türkler sonradan bu topraklara gelmiş bir azınlık gibi gösterilmeye çalışılmaktadır. Birçok Afgan araştırmacı Afganistan

Türklerine ilişkin bilgi verirken özellikle Özbekler, Türkmenler ve Kırgızların 19.yy'da Türkistan'ın Ruslar tarafından işgal edilmesinden sonra bu ülkeye geldiklerini öne sürmektedir. Oysaki Akhunlardan itibaren bu coğrafyanın siyasi hâkimiyetinin bazı istisnalar dışında Türklerin kontrolünde olduğu bilinmektedir.

Anahtar kelimeler Kuzey Afganistan Türkleri, Aile, Evlilik, Kültür, Kadın.

T. C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nelofar HAYDARI
	Numarası	174211001013
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Ana Bilim Dalı
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Abdullah TOPÇUOĞLU
	Tezin İngilizce Adı	Family Structure of Afghan Turks in Afghanistan

ABSTRACT

This research is about; The family structure, lifestyles, customs and traditions, and socio-cultural activities of the Turks living in the northern regions of Afghanistan have developed in the historical process. In this research, the place of women in family and social life is given particular importance. Many ethnic groups live together in Afghanistan. Turks also represent a significant population. However, there is no definite information and findings about the population information of which group among the Turkish nobility. The data used by researchers and authors on this subject are based on estimated values. The reason for the lack of precise information about the population numbers is that each ethnic group tries to show themselves more in number and sometimes they have to hide.

Despite the fact that the first tribes settled in the Afghanistan region were Turks and the lands of Afghanistan were constantly ruled by Turkish states with different names in the historical process, there is no Turkish dominance in the territory of Afghanistan at the moment, and the Turks are tried to be shown as a minority that came to these lands later on. Many Afghan researchers, while giving information about the

Afghan Turks, claim that especially Uzbeks, Turkmen and Kyrgyz people came to this country after the occupation of Turkestan by the Russians in the 19th century. However, it is known that the political dominance of this geography was under the control of the Turks, with some exceptions, since the Ahuns.

Keywords: Northern Afghanistan Turks, Family, Marriage, Culture, Women.

GİRİŞ

İnsan sosyal bir canlı türüdür ve uzun çocukluk yılları nedeniyle doğada yetişme döneminde topluluk içinde en uzun süre bulunmak zorunda olan canlıların başında gelir. Bu nedenle uzun çocukluk evresinde insan yavrusunun gelişebilmesi için bir sosyal çevrenin varlığı zorunludur. Sosyal çevre içinde yetişmeyen çocuklar konuşma yeteneği dahi kazanamazlar. Tarih boyunca biçim değiştirmekle birlikte insan türü soyunun devamı için sürekli olarak belirli sosyal örgütlenmeler kurmuştur. Bu sosyal örgütlenmeler için kan bağına dayalı olan aile tipleri en kararlı ve uzun süreli birlikteliklerden birini temsil eder. Aile biçimleri insanlık tarihi boyunca değişim geçirmiştir. Soyun belirleyiciliğine göre ana yanlı veya baba yanlı, erkek veya kadının önemine göre anaerkil veya ataerkil, kaç soyun yan yana yaşadığına göre geniş veya çekirdek aile, evlilik biçimlerine göre tek eşli, çok eşli gibi farklı aile tiplerinin varlığı bilinmektedir.

Paleolitik çağda klan biçimli örgütlenme biçimleri zaman içinde yerini geniş aile ve sanayi devrimi sonrasında da çekirdek aileye bırakmıştır. Kadının rolü de bu toplumsal evrim boyunca değişmiş ve avcı toplayıcılık çağlarında erkeklerle eşit, az çocuklu ve daha serbest bir cinsel yaşama sahipken, tarımla birlikte kadın giderek evinin içine kapatılıp çocuk doğurması beklenen bir varlığa dönüşmüştür. Bu bakış açısı son on bin yıl boyunca zihinlere yerleştiği için de çağımızdaki sanayi veya bilgi toplumlarında dahi kadınların halen tarımsal çağlardaki rolü devam ettirmeleri istenmektedir. Bu devamlılığın sağlanması için de genç kadınlar genellikle çocuk yaşta evlendirilerek baba evinden koca evine gönderilmekte, eğitim ve çalışma hayatından uzak tutulmakta böylece aile dışında hiçbir sosyal örgütü tanımadan bir ömür geçirmeleri sağlanmaktadır.

Afganistan tarım çağlarından kalan geleneksel aile yapısının doğal ve yapay yollardan yaşatılmaya çalışıldığı önemli çekirdek bölgelerden biridir. Başka coğrafyalar için artık tarih öğrencilerinin araştırma konusu olmuş çok sayıda pratik bu ülkede halen geçerli ve yaygındır. Ataerkil aile yapısına dayalı aile biçiminin hakim olduğu Afganistan'da, beşik kurtmesi, başlık parası, levirat gibi geleneksel uygulamaların yanı sıra, kadına evlilik sürecinde hemen hemen hiçbir insiyatif tanımayan, onun rızasını ve

duygularını önemsemeyen gelenekler hakimdir. Bu kültürde aile içinde kadına verilen rol kocasına sadakat, ev işleri, kocasının ailesindeki yaşlıların bakımı ve çok sayıda çocuk sahibi olmasıdır. Küçük kızlar çok küçük yaşlarda kültürlenme yoluyla bu role hazırlanır. Bu rolü kabul etmeyenler ise, toplumsal dışlanma, şiddet yoluyla “ikna” edilmeye çalışılır. Afganistan’da aile kurumunun büyük ölçüde kadınların fedakârlıkları ve kendi bireysel varlıklarını aile kuruma adanmaları ile ayakta kaldığı söylenebilir.

Afganistan Türklerinin aile yapısı da bu genellemelerden çok farklı değildir. Uzun yüzyıllardır Peştunlar ve Tacikler gibi tutucu halkların yanında yaşmaları sebebiyle Afganistan Türklerinde de kadınları önemseyen Orta Asya gelenekleri unutulmuş durumdadır.

Öte yandan Afganistan Türklerinin aile yaşamında dramatik nitelikler göstermeyen birçok sosyalleşme geleneği de korunmaya devam edilmiştir. Topluluğun birlik duygularını besleyen, nişan, nikah, düğün, ortak yemekler gibi aile gelenekleri açısından bölge otantik yapısını korumaktadır. Ancak son zamanlarda Taliban vb hareketlerin de etkisiyle olumlu bazı geleneklerin silinip yerine bazı katı uygulamalar yerleştiği de görülmektedir. Afganistan’ın kendine özgü din anlayışının yerini Vahhabi kökenli farklı bir din anlayışı almaya başlamıştır. Bu katı uygulamaların bedelini de en çok kadınlar ödemektedir.

Bu çalışma Afganistan aile yapısı hakkında yapılmış değerli akademik yayınların yanı sıra Afganistan’daki geleneksel aile yapısı ve kültürüne bizzat şahit olmuş, onun içinde yetişmiş biri olarak şahsi gözlemlerime ve kişisel tecrübelerime dayanarak kaleme alınmıştır. Tasvir ettiğim aile yapısına dair pratikleri uzun yıllar boyunca bizzat gözleme şansı buldum. Bu bakımdan çalışmamın bu alandaki boşluğun bir nebze olsun doldurulmasına katkıda bulunacağımı ummaktayım.

Çalışmamızın ilk bölümünü araştırmanın kavramsal çerçevelerine ayırdık. İkinci bölümde genel Afganistan tarihi, coğrafi yapısı ve ülkede yaşayan farklı etnik gruplar hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölüm ise Afganistan’da modernleşme ve kadın hakları için yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde başta Emanullah Han olmak üzere Afganistan’da kadınların konumunu erkeklerle eşit düzeye getirmek isteyen emirler ve Davud Han gibi Cumhurbaşkanı, Taraki, Babrak Karmal

gibi sol görüşlü başkanlar döneminde kadın haklarının ilerletilmesi için atılan adımlardan söz edilmiştir. Adı geçen liderlerin döneminde Afgan kadınları, eğitim hakkı elde etmiş, medeni hakları genişletilmişti. Hatta 1980'lerde siyasette Anahita Ratibzad gibi bakan olarak görev yapan kadınlar da vardır. Ancak kadın haklarının ilerletilmesi için atılan her adım karşısında tutucu çevrelerin tepkisini bulmuştur. Emanullah Han reformları Kalakani ve Nadir Şah devrinde kaldırılırken; sol siyasetçilerin reformları da Mücahitler ve Taliban dönemlerinde geriye döndürülmüştür.

Sonraki bölümde Afgan kadının aile içindeki rolü ve yeri tartışılmıştır. Bu bölümde Afganistan Türkleri içinde kadının yeri, aile kültüründe kadın, kız isteme, nişan, nikah, düğün ritüelleri, sofraya kültürü hakkında birincil gözlemlere dayalı bilgiler verilmiştir. Kadınların eşit vatandaşlar olmadıkları vurgulanmış ve genç kızlıklarından hatta çocuk yaşlardan itibaren yaşadıkları baskılara değinilmiştir. Afganistan'da kadınların büyük bölümü istedikleri kişiyle evlenme veya istedikleri zaman evlenme ve yahut da evlenmeme gibi haklara sahip değildir. Evlenen kadınlar için büyük miktarda başlık parası ödendiğinde geline hizmetçi/köle muamelesi yapılabilmektedir. Kadınların boşanması imkânsız gibidir. Boşansalar bile aileleri onları geri kabul etmez. Çocuklarının velayetini alamazlar. Küçük yaşta evlilik karı-koca arasında büyük yaş farkı, çok çocukluluk gibi sorunlar çalışmamızın konuları arasındadır. Kadınların yaşamları boyunca baba ve kocalarına itaat etmeleri şarttır. Araştırmamızda ayrıca kadınların eğitim haklarından mahrum bırakılmalarının sonuçları ve sağlık hizmetlerinden faydalanamamaları gibi konu başlıklarına da değinilmiştir.

I. BÖLÜM

METODOLOJİ

1.1.Araştırmanın Konusu

Afganistan'ın kuzey bölgesinde yaşayan Türklerin aile kurumları, aile işleyişleri, evlilik çeşitleri, düğün sonrası ritüelleri, geniş aile, çekirdek aile gibi aile çeşitleri ele alınmıştır. Gelenek ve göreneklerini savaş boyunca da devam ettirmişlerdir. Bu gelenek ve görenekler esas alınarak bölge halkının geçmişten bu güne yaşadığı ailevi sorunlar, aile ve toplum içinde kadınların konumu, erkeklerin kadınları hür olarak görüp görmedikleri, kadın hakları, kadınların yaşadığı olumsuzluklara rağmen bu duruma nasıl tahammül ettikleri objektif bir inceleme ile gözler önüne serilip sosyolojik ve psikolojik açısından değerlendirilmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmamız, Afganistan'ın kuzey bölgesinde yaşayan Türklerin aile kurumlarını, evlilik öncesi ve sonrası resmi törenlerini, gelenek örf ve adetlerini, aileyi oluşturan temel yapıları, evlilik çeşitlerini, boşanma ve boşanma nedenlerini sosyolojik ve psikolojik bir şekilde araştırmak ve en önemlisi de Afganistan'ın en uzak bölgelerinde yaşayan Türklerin yaşam biçimlerini yakından tanıtmaktır. Afganistan geleneksel bir toplumdur. Geleneksel her toplumda olduğu gibi Afganistan'da da ailenin merkezi kadındır. Bu yüzden de araştırmamızda kadın ve kadının ailedeki rolü üzerinde durulmuştur.

Afganistan'da yaşayan Türklere genel olarak baktığımızda eğitim düzeylerinin düşük olması dini hayatın ve geleneklerin, genel olarak sözlü kültüre dayanan bir halk dindarlığı formunda yaşanmasına neden olmuştur. Katı din kuralları aile yapısını, yaşam tarzını gelenek ve göreneklerini yakından etkilemiştir. Bu çalışmada farklı kültür ve uygulamalarıyla Afganistan'ın diğer bölge halklarından ayrılan kuzey bölgesi ile ilgili bilgi toplanmış ve bu bölgede yaşayan insanların yaşam tarzlarını ve aile yapılarını göz önüne alarak çalışılmıştır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bilindiği gibi Afganistan farklı etnik grupların bir arada yaşadığı çok uluslu bir ülkedir. Bu etnik gruplar; Peştunlar, Tacikler, Hazaralar ve kuzey bölgesinde nüfusun en kalabalık kısmını teşkil eden Türkler (Özbekler, Türkmenler, kazaklar, Kırgızlar) dir. Bu toplulukların her birinin kendilerine özgü kültürel değerleri, gelenekleri, yaşam biçimleri ve dini inançları vardır. Afganistan Türkleri de kendilerine ait kültür ve yaşam biçimleri ile kendilerini diğer halklardan ayırmaktadır. Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi farklı milletlerin bir arada yaşamasının doğal bir sonucu olarak karşılıklı kültürel etkileşimler de olmuştur. Bu araştırmada öz kültürün gelişimi ve başka kültürlerle karşılaşmasının sonuçlarına odaklanan bir betimleme çalışması olarak tasarlanmıştır. Araştırma hem bölge halkının inanç ve yaşam biçimini tanımak hem de ileride konu ile ilgili çalışmalara bir kaynak olması açısından önem taşımaktadır.

1.4. Araştırmanın Sınırları

Çalışmamız Türk soylarını kapsadığı için Afganistan'da Türklerin çoğunlukta olduğu Kuzey Afganistan bölgesi ile sınırlıdır. Bu bağlamda Türklerin en çok yaşadığı yerler olan Tahar, Badahşan, Samangan, Cevizcan, Belh, Mezar-ı Şerif, Faryab, Ser-i Pol vilayetleri ile sınırlıdır. Afganistan Türklerinin genel nüfusuna bakıldığında şu oranları görmekteyiz.

- Kuzey Bölgesinde; %80'in üzerinde bir nüfusa sahiptirler.
- Kuzeydoğu Bölgesinde; %70'in üzerindedir.
- Merkez Bölgesinde; Bazı kaynaklarda Türk soylu olarak görülen Hazaraların baskın çoğunluğu vardır.
- Batı Bölgesinde de; %30 civarında bulunmaktadır.
- Yine başkent Kabil'de %25'lik bir Türk nüfusundan bahsedilmektedir. (Duman, 2019, s. 89-111) .

Araştırma konusunun sınırları ise; adı geçen vilayetlerde yaşayan Türklerin aile yapısı, kadının toplumdaki yeri ve önemi, gelenek görenekleri, evlilik çeşitleri, düğün ritüelleri, boşanma, boşanma sebepleri ve sosyal hayattır.

1.5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamız başta betimleyici bir saha araştırması olarak tasarlandığı için yöntem olarak nitel ve nicel araştırma yöntemi tercih edilmişti. Fakat bölgedeki son dönemde yaşanan olaylar sonucunda bölgede güvenlik sorunu olduğu için araştırmamız literatür araştırması olarak yeniden tasarlandı. Bu kapsamda önce literatür taraması yapılmıştır. İlgili Bakanlığın resmi siteleri, konu ile ilgili yazılan tezler, dergiler, resmi internet siteleri, gazeteler ve konu ile ilgili makaleler detaylı olarak incelenmiştir. Konuyla ilgili yazılan Farsça kitaplar Türkçeye çevrilerek kaynak olarak kullanılmış, birinci elden kaynaklara da ulaşılmaya çalışılmıştır.

1.6. Literatür Değerlendirmesi

Afganistan'da yaşayan Türklerin aile yapısı ile ilgili literatüre baktığımızda bu alanda yapılmış kapsamlı bir çalışma bulunamadığı görülmektedir. Afganistan ile ilgili yapılan çalışmaların tamamında Afganistan'da kadın, kadın hakları, kadına şiddet, Afganistan'da evlilik gibi ailenin sadece bir bölümü ele alınmıştır. Ayrıca araştırmaların örneklem olarak sadece bir şehir ya da bir bölge gibi kısıtlı bir alana sıkıştırıldığı görülmektedir. Afganistan'da yaşayan bütün Türkleri ve aile hayatının tamamını ele alan bir araştırmanın daha önce yapılmadığı görülmektedir.

Bizim araştırmamız hem konu hem de araştırmanın sınırları bakımından literatürde eşine nadir rastlanan bir kaynak teşkil etmektedir.

II. BÖLÜM

AFGANİSTAN TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Türkistan, Hindistan alt Kıtası ve İran gibi kültürel farklılıklar barındıran üç önemli bölgenin coğrafi olarak kesiştiği bir alanda yer alan bir ülke olan Afganistan bu ismi 1747 yılında Afganistan ismini almıştır. Bu ismi veren Durrani hanedanının kurucusu Kral Ahmet Şah Baba' (1747-1772) dır. Afganistan'ın bugünkü sınırları ise Abdurrahman Han (1880-1901) Dönemi'nde çizilmiştir. (Adamec, 1970, s. 19). Ülke tam bağımsızlığını Emanullah Han (1919-1929) 1919'da İngiliz yönetimine karşı verdiği savaş sonunda elde etmiştir.

Afganistan'da; Tacikler, Özbekler, Hazaralar, Türkmenler, Peştunlar vs. olmak üzere pek çok milliyet yaşamaktadır. Ülkenin nüfusu yaklaşık olarak 35 milyondur. Afganistan 657.500 kilometre karelik bir yüz ölçümüne ve 34 ile sahiptir. Afganistan'ın sınır komşuları: kuzeyde Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan; batıda İran; güneydoğuda Pakistan ve kuzeydoğuda Çin'in Sin Kiyang eyaletidir. 1973 yılına kadar krallık sistemiyle yönetilen Afganistan, 1973 yılında Davut Han'ın gelmesiyle cumhuriyet rejimine geçmiştir. Yönetim şekli her ne kadar cumhuriyet olsa da 2004 yılında yapılan ilk demokratik seçime kadar cumhurbaşkanını halk değil halkın ileri gelenleri seçmiştir. (Farhang, 2008, s. 21) .

Afganistan tarihi pek çok olayı geride bırakmıştır. Emanullah Han Dönemi, Nadir Şah Dönemi, Davut Han dönemi, Mücahitler Dönemi ve en son da Taliban Dönemi Afganistan halkını çok yormuştur. Taliban hükümeti sadece beş yıl yönetimde kalmış olsa da yaptığı zulümlerle halkı çok yıpratmıştır.

Asya'nın kalbi olarak da kabul edilen Afganistan coğrafi konumu nedeniyle yalnızca bugün değil tarih boyunca yabancı devletlerin etkisi altında kalarak dört bir yandan istila girişimine maruz kalmıştır. Tarihsel süreç içerisinde bu topraklar Horasan, Sistan, Türkistan ve Aryana adları ile bilinmiştir. Afganistan tarihine kısaca göz atacak olursak topraklarının bütünlüğü toplam beş önemli kırılma noktasından ibarettir. Birincisi M.Ö. 500 yılından başlayıp 18. Yüzyılın ortalarına kadar devam eden Afganistan'ın kabile devletleri tarihidir. İkinci kırılma noktası 1747 yılında Ahmet Şah

Durani'nin ilk kez farklı bir etnik gruptan kurduğu monarşi devlettir ki bu devlet 1978 yılındaki komünist devrime kadar devam etmiştir. Afganistan'da komünist devrimin ortaya çıkması Sovyetlerin ülkeyi işgal etmesine zemin hazırlamış ve 10 yıla kadar devam eden Sovyetler işgali Afganistan tarihinin üçüncü kırılma noktasını oluşturmuştur. Sovyetler Birliğinin ülkeyi terk etmesi ve mücahitlerin Afganistan'da kurduğu hükümet ise dördüncü kırılma noktası ve Amerika Birleşik Milletlerinin öncülüğündeki uluslararası koalisyonu Afganistan tarihinin son kırılma noktası olmuştur. (Mutanoğlu, 2006, s. 29) .

Bugünkü Afganistan Devleti 1747'de Duraniler kabilesinden olan Ahmet Şah Abdali tarafından kurulmuştur. Kabile devletleri arasında ilk kez siyasi birliğin sağlandığı tarih bugünkü Afganistan Devleti'nin başlangıç tarihini oluşturmuştur. Afganistan'da Peştunların Saduzay Aşireti'nin mensubu olan Ahmad Şah Durrani bugünkü Afgan Devleti'ni kurduğu için günümüzde Afgan kimliği her ne kadar uluslararası platformda Afganistan vatandaşlığını ifade etse de ülke içerisinde tüm etnik grupları kapsayacak bu ülkenin ulusal kimliğini ifade etme konusunda belli çerçevede bu ismin kabul edilmediği görülmektedir. Ülkenin adının Afganistan yani Afganların yaşadığı yer anlamına gelmesi birçok tartışmaya sebep olmuştur. Çünkü bu ülkede Afgan kimliği Afganistan'da yaşayan Türk soyları ve Tacikler tarafından sadece Peştunlara hitap eden bir isim olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla konu ile ilgili farklı görüşler ve anlayışlar görmek mümkündür. (Farhang, 1992, s. 39) .

Literatürde Afgan adına ilk kez Avagan veya Abgan şekliyle Hint ve İran kaynaklarında rastlanmaktadır. 630-644 yılları arasında bu topraklarda dolaşan Çinli Budist gezgin Xuanzang Seyahatnamesinde de meşhur İranlı şair Firdevsi'nin Seyahatnamesinde de Awganlardan bahsedilmektedir. Bu klasik eserlerde adı geçen Abgan veya Awganların bir halk mı yoksa Peşaver (Kandahar bölgesinde yaşayan dağınık kabileleri tanımlayan sosyolojik bir terim) mi olduğu bilinmemektedir. Bazı araştırmacılara göre eskiden Hindistan'ın kuzeyinde Herodot'un Paktia olarak anıldığı ülkede yaşamakta olan Pakhtan/Patan veya Peştun haklı kastedilmektedir. Bu teorilerin doğru veya yanlış olduğundan bağımsız olarak ortaçağ ve sonrasında Peştun ve Afgan'ın aynı anlama gelen terimlere dönüştüğü görülmektedir. 20.yüzyıla geldiğinde Afgan teriminin sadece Peştunları nitelendirmesi Afganistan liderlerini rahatsız etmeye

başladığı için Afganistan çatısı altında yaşayan tüm etnik gruplar. (Peştun, Tacik, Özbek, Türkmen, Hazara vb.) için birleştirici bir unsur olarak yeniden yorumlamaya yöneltmiştir. Nitekim 1977 Anayasası tam da bu amaçla Afganistan sınırları içinde yaşayan tüm vatandaşları Afgan olarak tanımlamasıyla Afgan ülkede tüm etnik ve dini grupları kapsayan siyasi ve hukuki bir terim hüviyetini kazanmıştır. Ancak günümüzde ise Peştunların kendilerini Afganistan'ın asıl sahibi olarak gördükleri için Afganistan'da yaşayan Türk ve Tacik kökenliler bu duruma karşı çıkıp Afgan terimini sadece siyasi bir üst kimlik olarak kabullenmektedirler. Ülke içinde oluşan bu tür kargaşalardan dolayı bazı radikal milliyetçi Türk ve Tacik kesimleri tam da bu nedenle etnik aidiyeti değil vatandaşlık bağını ön plana çıkararak Afgan terimini kullanmak yerine Özbek, Hazara, Tacik gibi kendi etnik kökenlerini belirterek kendilerini tanıtmaktadırlar. Sonuç olarak yıllarca süren kimlik sorunu ülke içerisinde hala devam etmektedir. (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017,s. 21-22) .

Türklerin çoğunlukta yaşadığı Kuzey Afganistan halk arasında Türkistan adıyla anılmaktadır. (Şahrani, 2009, s.35) .

2.1. Afganistan'ın Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi

Afganistan 650.000 km² yüzölçümüyle Orta Asya'nın güneyinde yer alan bir kara ülkesidir. Yaşadığı sosyo-politik tarih nedeniyle Ortadoğu'da yaşanan sorunlardan büyük ölçüde etkilendiği için birçok stratejik açıdan Ortadoğu'nun bir parçası gibi algılanmaktadır. (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017, s.25) .

Afganistan bugünkü coğrafi konumu itibari ile Orta Asya, Ortadoğu ve Güney Asya ülkeleri arasında önemli bir geçit konumundadır. Afganistan, kuzeyde Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan ile 1680 km, batıda İran ile 816 km, güneyde Pakistan ile 1.810 km ve doğuda ise Çin Halk Cumhuriyeti ile 240 km uzunluğunda sınırı vardır. Doğu Türkistan özerk bölgesi ile aynı sınırları paylaşarak batıdan doğuya yaklaşık 1.500 km ve kuzeyden güneye 900 km uzunluğundadır (Devletabadi, 1993, s. 166).

Afganistan'ın büyük çoğunluğu, özellikle orta ve kuzeydoğu bölümü, dağlık bir yayladır. Dağların %49'undan fazlası iki bin metreden yüksektir. Bu dağların en büyüğü, Kuzey Pakistan'da başlayıp ülkenin merkezini kaplayan ve Kuzeydoğu

Afganistan'ın içlerine kadar uzanan Hindukuş Dağları, dünyanın ikinci yüksek dağ sistemidir. Hindukuş Dağları ülkenin kuzeyi ile diğer kesimleri arasında bir sınır gibi durur ve ülkeyi merkez dağlık bölge, güney platosu ve kuzey ovaları olmak üzere, üç farklı coğrafi bölgeye ayırır. Yani Afganistan dağlık ve ortalama yüksekliği oldukça fazla olan bir ülkedir. (Büyükbaş, 2006, s. 5-6) .

Afganistan coğrafi şekiller bakımından üç ayrı fiziki yapıya sahiptir. Bunlardan birincisi ülkenin orta ve kuzey kesimlerini kuşatan sıradağlardır. Bu sıra dağların en önemlileri Hindukuş Dağları, güneyde Safidkuh ve Süleyman Dağları, kuzeyde ise Band -i- Türkistan dağıdır. Bu dağları ülkenin güneyindeki Hayber geçidi ikiye ayırır. Stratejik önemi olan bu geçit, Afganistan'ı Pakistan'a, eski Sovyet topraklarını (Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan) Umman Denizi, Pakistan ve Hindistan'a ulaştıran karayollarının geçtiği bir merkez konumundadır. (Muntanoğlu, 2006, s. 15) . İkinci önemli alan yapısı yerleşimin yoğunlaştığı nehir vadileridir. Afganistan nüfusu Kabil, Harirod, Andarap, Hirmend nehirlerinin arasındaki bu vadilerde yoğunlaşmıştır. Ülkenin kuzeyindeki sulak arazili ovalar da tarım ve çiftçiliğin gelişmesinde ve bununla birlikte ülkenin kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Üçüncü coğrafi bölüm ise ülkenin güneyinde hâkim olan kurak topraklar ve çöllerdir. Tarih boyunca ekonomisi daha çok tarıma dayalı olan Afganistan, kuraklık yüzünden bu toprakların büyük kısmını kullanamamıştır. Hindikuş dağlarında meydana gelen depremler yüzünden oluşan seller kurak toprakların sadece %10'luk bir kısmını tarım alanına çevirebilmiştir. Tarihsel süreç içerisinde kuzeyin tarımsal güneyin ise kırsal olması bölgesel ve etnik çatışmalara yol açmıştır. (The wordfactbook, 2021; Muntanoğlu, 2006, s. 15-16) . Tarımın yanında hayvancılık da yapılmaktadır. Ülke topraklarının yaklaşık % 46'sı otlak, %3'ü ormanlık, geriye kalanı dağlık ve bozkırdır. (Mehmet saray, 1987, s. 9-10). Afganistan'ın iklimi yer yer kurakken bazı bölgelerinde ise iklim ılımandır. Bölgelerin iklimi bölgelerin konumuna, yüksekliğine ve denizden uzaklığına göre değişiklik göstermektedir. Yazları uzun, sıcak ve kurak, kışları ise soğuk ve serttir. (Ghobar, 1989, s. 4) .

Afganistan denize kıyısı olmayan bir ülkedir. En yakın deniz 480 km güneyindeki Umman Denizi'dir. (Ghobar, 1989, s.3). Ancak ülke nehirler açısından oldukça zengindir. Kışın yağın karlar ilkbaharda eriyerek suyunu ülke içindeki

nehirlere oradan da vadilere ulaştırır. Ülke geneli yer yer ovalar, nehirler ve dereler açısından dikkate değer bir zenginliğe sahip olmasına rağmen sulama sisteminin yetersizliği ve su dağılımının düzensizliği nedeniyle toprağın çok az bir kısmından yararlanılmaktadır. Oysa eğer ülke genelinden geçen tatlı akarsular ve yer altı su kaynakları iyi bir şekilde kullanılırsa tarımda kullanılacak sulama suyu ve halkın su ihtiyacı karşılanabilmektedir. (Ghobar, 1989, s. 4) . Ülkenin en önemli nehirleri Derya-i Kokça, Derya-i Amu (Ceyhun nehri), Herirud, Khashrud, Derya-i Kunduz, Derya-i Bamyan, Derya-i Ghurband, derya-i Pancşir ve Derya-i Murghaptır. (pupal, 2016, s. 1-10) .

Afganistan'ın en büyük şehri Kabil'dir. Onu, Herat, Belkh, Kandahar, Jalalabad, Gazni, Kunar, Farah, Taşkurgan, Şibirgan, Faryab, Kunduz, Tahar, Badahshan takip eder (Farhang, 1992, s. 20-21). Kırsal nüfus ağırlıklı bir ülke olan Afganistan nüfusunun sadece %24'ü büyük şehirlerde yaşamaktadır. Ancak göçlerle birlikte büyük şehirlerde yaşayan nüfus oranı her geçen gün artmaktadır. Kırlarda yaşayan ailelerin çoğu bu gün de tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlamaktadır. (Aksir vd., 2017, s. 34) .

Afganistan yer altı kaynakları açısından da zengin bir ülkedir. Yer altı kaynakları; doğalgaz, petrol, sülfür, bakır, tuz, kömür, alüminyum, lityum, altın, krom, kurşun, çinko, demir ve kıymetli taşlardır. Afganistan'daki bakır madeni dünyadaki bakır rezervinin büyük bir bölümünü teşkil etmektedir. Ancak ülkenin ulaşım ağının yetersizliği ve dağlık yapısından dolayı kaynaklar verimli şekilde işletilememektedir. Olumsuz fiziki şartlar yer altı kaynaklarının işletilmesini çok maliyetli kılmaktadır. Ülkede mevcut doğalgaz boru hattı 49.098 km'dir. Afganistan'da doğalgaz rezervleri 1967 yılında keşfedilmiştir. Resmi verilere göre 1980'li yıllarda doğal gaz satışları 300 milyon doları bulmuş ülkenin ihracat gelirinin %56'sını teşkil etmiştir. Ancak SSCB'nin 1989 yılında geri çekilmesi üzerine doğal gaz üretimi sekteye uğramıştır. Afganistan'da zengin petrol yatakları bulunmasına rağmen petrol üretimi yapılmamaktadır. (Ghobar, 1989, s. 5-13; Mutanoğlu, 2006, s. 22) .

2.2. Afganistan'ın Etnik Yapısı

Afganistan, 20'den fazla dil ve birçok farklı inancın bir arada bulunduğu birçok farklı etnik gruba ev sahipliği yapan bir ülkedir. Çok fazla milletin bir arada

yaşamından dolayı çoklu millet görünümünde olan bir ülkedir. Bazı araştırmacılar Afganistan'ı farklı milletlerin havzası olarak tanımlamıştır. Çok fazla etnik grup bir arada yaşadığı için kültürel olarak çok karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu yüzden de 'insan bilimcilerinin kabusu' olarak nitelendirilmiştir. (Arny, 2004, s. 4) . Ancak ülkede yıllarca devam eden iç ve dış savaşlar sebebiyle yaşanan göçlerden dolayı etnik dağılım sürekli değişmiştir. Afganistan'da her etnik grup kendisini olduğundan kalabalık, karşı tarafı ise olduğundan daha az göstermeye çalışmaktadır. Bu nedenle Afganistan'daki etnik dağılım oranları her kaynakta farklı verilmektedir. Yani Afganistan'daki etnik grupların sayıları ile ilgili sağlıklı bir istatistik veri yoktur. (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017, s. 25) . Ülke genelinde yaşayan etnik gruplar arasında güvenilir bir nüfus sayımı yapılamadığı için araştırmacılar Afganistan Devleti'nin daha önce vermiş olduğu rakamlara dayanarak ve söz konusu grupların yaşadıkları coğrafyanın genişliği, bölgenin nüfus yoğunluğu ve dilsel çoğunluğunu esas alarak farklı tahminlerde bulunmaktadırlar. (Arzu, 2002, s. 15) .

Çeşitli unsurlar (din, dil, ırk vb.) göz önüne alınarak kategorize edildiğinde Afganistan toplumu on sekiz gruba ayrılmaktadır. Ancak bunların hepsi aynı derecede etki alanı yaratamamaktadır. Yalnızca sayıları itibari ile dikkate değer bir rakama ulaşan Peştunlar, Hazaralar, Tacikler ve Türkler birer güç odağı olarak kendilerine yer bulmuşlardır. Beluciler, Brahiler, Nuristaniler, Gujjar Rajasthaniler, Araplar, Sihler, Pamirler, Hindular, Paşailer, Yatlar, Darvaziler ve Pencabiler ise daha alt gruplar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. (Çınarlı, 2012, s. 73-74) .

Araştırmacılar Afganistan etnik grup kimliğini araştırırken daha çok alt kimlikleri ön plana aldıkları için Afganistan'ın etnik kimliği çok karmaşık gibi gösterilmiştir. Bunun sebebi ise ülkede yaşayan insanların mensup oldukları milli kimlikten ziyade aşiret, kabile ve boy gibi alt kimlikleri ile kendilerini ifade ediyor olmalarıdır. Hâlbuki bir milletin etnik yapısını belirlerken alt kimliklere değil onların daha üst kimlikleri bağlamında mensup oldukları milletleri esas alınarak araştırılmalıdır (Arzu, 2002, s. 15). Bu araştırmada Afganistan'ın etnik kimliği konusu Peştunlar, Tacikler ve Türk soylular olmak üzere başlıca üç ana kısma ayrılarak ele alınmıştır.

2.3. Peştunlar

18. yüzyılın ortalarında Nadirşah Afşar'ın ölümüyle Afşar ve Baburi hanedanının dağılmasından sonra 1747'de Ahmet Şah Durani liderliğinde ilk defa bir devlet kuran Peştun kabileleri bir süre sonra Afganistan'ın büyük bir bölümüne hakim olmuşlardır. 19. yüzyılda Afganistan'ın İngiltere ve Rusya imparatorlukları arasında Peştunların hakimiyetinde tampon bir devlet olarak ilan edilmesi ile Peştunlar tüm Afganistan'a hakim olmuşlardır. (Gubar, 1967, s. 373) .

Afganistan'ın büyük etnik grubunu oluşturan Peştunların anayurtlarının neresi olduğu konusunda hemen hemen bütün araştırmacılar, Hindistan'ın kuzeyindeki Sind Nehri kıyıları ile Himalayaların etrafı noktasında fikir birliği içerisindeyler. Fakat ilk olarak Gazneli Türk Devleti döneminde bugünkü Afganistan'ın güney ve güneydoğu bölgeleri ile 18. ve 19. yüzyıllarda bugünkü Afganistan'ın kuzey bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Daha sonra 1920'li yıllardan sonra Peştunların sistemli olarak kuzey ve kuzeydoğudaki Türkistan ve Katagan bölgelerine yerleştirildiği bilinmektedir. (Valvaliji, 2000, s. 124-128) . Bazı araştırmacılar Peştunları Afganistan'ın en büyük etnik grubu olarak göstermiştir. Buna bağlı olarak da Peştunlar sayıca en kalabalık etnik grup olduklarını ve Afganistan'ın sadece Peştunların yurdu olduğunu iddia etmektedirler. Diğer milletlerin kendi ülkelerine gitmesini istemektedirler. Özbeklerin Özbekistan'a Taciklerin Tacikistan'a, Hazaraların İran'a gitmelerini sağlamaya çalışmaktadırlar. Ancak daha öncede söylediğimiz gibi nüfus sayımı ile ilgili kesin bir sayıya ulaşılmamaktadır. Afganistan'da Peştunların yoğun olarak yaşadıkları bölgeler güney, güneydoğu ve güneybatı bölgeleridir. Peştunların yaşadıkları bölgeler tarıma elverişli olmadığı için oralarda tarımsal faaliyetler fazla gelişmemiştir. Genellikle hayvancılıkla uğraşan Peştunların bir kısmı ticaret bir kısmı da devlet memurluğu ile geçimini sağlamaktadır. (Şahrani, 2009, s. 37) .

Kültürel motifler içeren sosyal normlara son derece bağlı olan Peştunların, kabilelerine (aşiret) olan bağlılıkları Afganistan Devlet'ine olan bağlılıklarından daha kuvvetlidir. (Saae, 2009, s. 24) . Aralarındaki anlaşmazlıkları devlet nizamnamesi usulü yerine loyi-i jirgaa aşiret meclislerinde verilen karara göre çözerler. Meclisin tüm üyeleri verilen karara uyumak zorundadır. Peştunlar siyasi olarak tek merkezden idare

edilmelerine rağmen 60 farklı kabileye ayrılmışlardır. Kabile bölünmüşlüğüne rağmen Peştun kabilelerinin tümü “Peştunca” ortak dilini kullanmaktadırlar. Devletin yönetimi Peştunların eline geçtikten sonra başka etnik kökenden bir iktidar başa geçmediği için Peştunların iktidara geçmesi Afganistan tarihinde önemli yere sahiptir. Ayrıca devletin tüm yönetim kadrolarını işgal eden Peştunlar, bürokratik olarak da son derece güçlü bir konumdadırlar. (Çınarlı, 2012, s.178) .

2.4. Tacikler

Çoğunlukla Sünni mezhebinde olan Tacikler yoğun olarak ülkenin başkenti olan Kabil, batıda Herat civarında, Afganistan’ın kuzeyi ve kuzeydoğusunda Tacikistan’a yakın bölgelerde dağınık bir şekilde yaşamlarını sürdürmektedirler. (katıp, 1993, s. 21). Tacikler Pamir’den Turhan’a kadar ülkenin dört bir yanında varlıklarını devam ettirmektedirler. (Şahrani, 2009, S. 37) .

Tacikler Afganistan’ın okuryazar oranı en yüksek ve şehirde yaşayan nüfus oranının en fazla olduğu etnik gruptur. Ahmet Raşit’e göre Tacikler büyük ihtimalle 7. Ve 8. asırlarda Orta Asya’da ticaretle uğraşan Arap kökenli Sogdların torunlarıdır. (Raşid, 2007, s. 10) . Ama Taciklerin aydın kesimleri kendilerini doğrudan Aryanların torunları olarak görmekte ve bu düşünceden yola çıkarak 6000 yıllık Aryan yurdu olarak kabul ettikleri Afganistan’ın en eski sahipleri olduklarını iddia etmektedirler. (Farhang, 1992, s. 31-38) .

Afganistan’ın resmi eğitim dili Taciklerin konuştuğu Farsçanın bir dalı Darice’dir. Her ne kadar diğer etnik gruplar bu dilde eğitim görüyor olsalar da Taciklerin yaşam kültüründen pek etkilenmemişlerdir. Yani Tacikler kültürel anlamda diğer etnik grupları etkilememiştir. Afganistan’da yaşayan etnik grupların nüfus sayıları ile ilgili kesin istatistik verilerin olmadığı gibi Taciklerin de nüfus sayısı ile ilgili sağlıklı istatistik rakamlar bulunmamaktadır. Ancak batılı kaynaklara göre Tacikler Afganistan nüfusunun tahminen dörtte birini yani yaklaşık 7-8 milyonunu teşkil etmektedir. Ancak Tacik nüfusunun fazla görülmesinin sebebi Taciklerin konuştuğu Darice dilinin sadece Tacikler tarafında değil Türk kökenli Moğollar, Hazaralar, Aymaklar ve diğer farklı etnik gruplar tarafından da kullanılmasıdır. (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017, s. 29) . Afganistan’ın nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Tacikler

genellikle ticaret ve ziraat ile uğraşmaktadırlar. Taciklerin eğitimli kesimleri ise bürokrasi ve devlet memurluğu alanlarında görev almaktadır. ABD'nin Afganistan'a gelmesi ve Taliban rejiminin yıkılması ile Tacikler ülkenin siyasi yapısında oldukça önemli bir konuma gelmişlerdir. (Demirel, 2002, s. 11).

2.5. Türk Soylular

Afganistan'da Türklerin siyasal anlamda hâkimiyet kurmaları M.Ö 125 yılından itibaren İskit (Saka) Türkleri ile başlamış, 1747 yılında Türk hükümdarı Nadir Şah öldürülene kadar 1900 yıla yakın kısa birkaç aralığın dışında devam etmiştir. Hatta Türklerin hanlıklara bölünmesi ve 1747 yılında Nadir Şah'ın öldürülmesinden sonra Afganistan'da Peştun hâkimiyeti kurulmasına rağmen 1890'lara kadara Türkler, hanlıklar şeklinde bölgelerinde yaşamaya devam etmişlerdir. (Duman, 2019, S. 92) . Bazı tarih bilimcileri Türk soylarının H.z Nuh'un soyundan geldiğini savunmaktadır. (Şaharani, 2009, s. 48) .

Afganistan tarihine kısaca göz atacak olursak; Afganistan'ın en eski ve köklü etnik grupları Türk soylarıdır. 17. yüzyıldan itibaren Babürlerin zayıflaması ile Afşar hükümetinin hükümdarı Türkmen Türklerine mensup olan Nadir Şah'ın ölümünden sonra ilk kez farklı bir etnik kökenden olan Peştun kabilesinden Ahmet Şah Durrani bölgedeki siyasi iktidarı ele geçirmiştir. Aynı yıl içerisinde yani 1747 de bugünkü Afganistan'ın coğrafi sınırları çizilmiştir. Ülke, tek kavime dayalı hâkimiyet zihniyeti ile bu dönemden günümüze kadar yönetilmeye çalışılmıştır. Ancak bu dönemlerden önce bu coğrafya bazı istisnai durumlar dışında bugünkü Afganistan sınırlarından daha büyük bir coğrafya farklı isimli (Horasan, Sistan, Türkistan) Türk Devletleri tarafından idare edilmiştir. (Atayi, 2010, s. 185) . Bu coğrafyanın büyük kısmının kurucusu Türk Devletleri olduğu için büyük Türkistan'ın bir parçası olarak da görmek mümkündür.

1930'a kadar Afganistan ve Afganistan'ın kuzey bölgeleri “Güney Türkistan veya Türkistan-ı Afgani” adı ile ayrı tutulmaktaydı. 19. yy'da Ruslar ve İngilizler arasında bugünkü Afganistan'ın coğrafi sınırları belirlenirken resmi antlaşmada Emir Abdurrahman Han'dan Türkistan ve Afganistan emiri olarak bahsedilmiştir. (Farhang, 1992, s. 367) . Yaptığımız literatür araştırmalarımızdan da şu sonuca varabiliriz; bugünkü Afganistan coğrafyası Afganistan'da Ruslar ve İngilizlerin sömürge

politikasıyla büyük Türkistan coğrafyasının paylaşımı sonucunda Türk, Tacik ve Peştun gibi grupların parçalanması sonucunda oluşan bir devlettir.

Türklerin yaşadığı Afganistan'ın kuzey bölgesi "Afgan Türkistan'ı" olarak da bilinir. Bu bölge her ne kadar Afganistan sınırları içinde kalsa da Hazar Denizinden Kaşgar'a, Urallardan Hindukuş Dağları'na uzanan büyük Türkistan'ın doğal bir parçasıdır. Ülkenin en doğusundaki Vahan Koridoru'ndan en batısındaki tarihî Herat kentine kadar uzanan Afgan Türkistan'ı, Katagan ve Türkistan olmak üzere iki bölgeye ayrılır. Adını bir Özbek aşiretinden alan Katagan bölgesinin merkezi Kunduz, Tahar ve Bağlan'dır. Türkistan'ın merkezi ise Şibirgan'dır. (Oğuz, 2001, s. 43) .Afganistan 5.yy'da yaşamış olan en eski Türk boyu Yueh-Çi'lerden 1747'de vefat eden Nadir Afşar'a (Avşar) kadar hep Türklerin yönetiminde olmuştur. Birer Türk boyu olan Akhunlar, Gazneliler, Göktürkler, Selçuklular, Timurlular, Şeybani Özbekleri, Harzemşahlar ve Afşarlar Afganistan tarihinde önemli yere sahiptirler. 19.. yüzyılın sonunda Afganistan'da çeşitli Özbek hanları hüküm sürmüştür. (Oğuz, 2001, S. 66) .

Türkler Afganistan'da yaklaşık iki bin yıl kadar hâkimiyet sürmüştür ve bu iki bin yıl hâkimiyet süresi boyunca yönetimleri altında olan farklı etnik kökenlerin kendi benliklerini korumalarını sağlamıştır. Ancak son 250 yılda Afganistan'da Türkler benliklerini kaybetmeleri için çeşitli baskılara maruz kalmışlardır. Türkler genellikle ülkenin kuzey bölgesinde yaşamışlardır. Kuzey Afganistan'ın, tamamına yakını Türk'tür. Bununla birlikte güney bölgelerinde de bazı Türk boyları bulunmaktadır. Kunduz, Bağlan, Tahar Andhuy, Şibirgan, Taşkurgan, Maymana ve Sar-ı Pul gibi şehirlerde yaşamakla birlikte güney bölgelerinde de bazı Türk boyları bulunmaktadır. Ancak bunlar Peştun ve Taciklerle kaynaşarak milli kimliklerini kaybetmişlerdir. (Selim, 2004, s.32) . Milli kimliklerini kaybeden bir diğer etnik grubun da Hazaralar olduğu düşünülmektedir. Hazaralar Farsça konuştukları için Tacik oldukları düşünülmektedir. Fakat bir etnik grubun sadece diline bakılarak milletin belirlenmesi doğru değildir. Konuşulan dil milletin belirlenmesinde tek başına yeterli değildir. Millet belirlenmesinde sadece bir faktördür. Son yıllarda yapılan araştırmalar sonucunda Afganistan'da yaşayan Taciklere mensup olan Hazaraların da Türk olduğu yönündeki varsayımlar daha da güçlenmiştir. Afganistan Türkleri deyince akla ilk Özbekler, Türkmenler ve kısmen de Kırgızlar gelmektedir. Eğer Hazaraların Türk olduğu kesin

olarak kanıtlanırsa Afganistan'daki en büyük etnik grup Türkler olacaktır. (Şahrani, 2009, s. 39; Duman, 2019, s. 108) .Hazara adının geçtiği bilinen ilk kaynak Babür İmparatorluğu'nun kurucusu Zahirüddin Muhammed Babür tarafından 16. yy'da yazılan Babürname adlı eserdir. Hazaraların kökenine dair farklı teoriler vardır. Bunlar;

- Hazaraların Türk kökenli olduğu,
- Hazaraların Türk-Moğol kökenli olduğu,
- Hazaraların Türk, Tacik, halklarının karışımıyla ortaya çıktığı,
- Hazaraların Moğollardan gelmeden önce de aynı bölgede yaşayan Afganistan'ın en eski halklarından biri olduğudur (İram, 2019, s. 8).

Afganistan'ın bazı etnik grupları asimile oldukları için kendi öz kimliklerinin bile farkında değillerdir. Asimile olan etnik gruplar içerisinde ilk sırada olan Hazara Türkleridir. Tatarlar, Aymaklar, Bayatlar ve Kızılbaşlar (Afşarlar) ise asimile olan diğer Türk gruplarıdır. Hazaralar diğer asimile olmuş etnik gruplar gibi kendi dillerini kaybederek Farsçanın farklı bir lehçesini kullanmaktadırlar. Fakat dillerinde hala çok fazla Türkçe kelime bulunmasından ve çoğunlukla Şii Caferi ve Şii İsmaili olan Hazaralar asimile olan diğer Türk kavimlerinden farklı olarak kendilerine has gelenek ve göreneklerine sahip çıkarak Taciklerden farklılıklarını korumuşlardır. Diğer taraftan Hazaraların kabul ettikleri etnik kimlik yaklaşımları ciddi anlamda farklılık göstermektedir. Bunların bir kısmı kendilerinin Türk-Moğol karışımı bir kavim olduklarını öne sürerken mezhep olarak Şiilik etrafında birleşmeyi daha makul görmektedirler. İran ile ilişkilerini geliştirmekten yana olan bu grup daha çok sabit fikirli ve gelenekçi Hazaralardır. Diğer bir grupsa kendilerinin Ari ırkına mensup olduklarını iddia ederek hem mezhep bakımından hem de soy bakımından kendilerini daha çok İran'a yakın görmektedirler. Bunlar son dönemlerde İran'da yaşayıp eğitim gören kimselerden ibarettir. Bir diğer grup ise mezhep konusunu bir kenara bırakıp soy bakımından kendilerinin Türk soyuna mensup olduklarını kabul etmektedirler. Ayrıca Hazaralar arasında, Türkmen Hazara ve Karluk Hazara gibi boy isimlerinin varlığı da dikkat çekmektedir. (Bürget,2017, s. 26) .

Afganistan’da asimile olan Türklerin yansıra tüm baskılara rağmen Özbekler, Türkmenler ve Kazakların bir kısmı asimile olmayıp benliklerini korumayı başarabilmişlerdir.

2.5.1. Özbekler

Özbekler, Afganistan’ın en eski halklarından biridir. Ural-Altay dil ailesinin Çağatay kolundan olan Özbekler Afganistan’daki Türk boyları arasında nüfusu en kalabalık olan grupturlar. Afganistan’da resmi tarih tezleri Özbeklerin Mavera-ün Nehir’den Sovyetlerin Orta Asya hanlıklarını işgal etmesiyle 19. Yüzyıldan itibaren geldiklerini iddia etmektedir ancak bu görüş Afganistan’daki birçok tarihçi tarafından reddedilmektedir. Afganistan’ın kuzeyinde Özbeklerin yüzyıllardır yaşamakta olduğu çok sayıda tarihçi tarafından teyit edilmiştir. (Münşi, 2019, s. 75) . Özbek Türklerinin önemli bir bölümü Tacik kültürünün etkisi altında kalmıştır. Bazı Özbekler evlerinde de Taciklerin kullandıkları Farsça kollarından biri olan Derice dilini konuşmaktadırlar. Bunda toplumsal baskı ve evliliklerin rolü oldukça büyüktür. Genelde tarım ve ticaretle uğraşan Özbekler Sünni mezhebine bağlıdırlar. Ağırlıklı olarak Tahar, Badahşan, Samangan, Şibirgan, Belkh, Mezar-ı Şerif, Bağlan, Badgiz, Kunduz, Sar-ı Pol, Faryab, Cevizcan ve Kabil şehir merkezleri, ilçeleri ve köylerinde yaşamışlardır. Ayrıca Kandahar ve Hilmend’e sürgüne gönderilmiş Özbekler de vardır. Özbeklerin de diğer etnik gruplarda olduğu gibi nüfusları ile ilgili kesin bir bilgi elde olmamasına karşın Özbeklerin nüfusunun 6 – 7 milyon civarında olduğu düşünülmektedir. (Duman, 2019, s. 99; Yarqin, 2008, s. 4) .

2.5.2. Türkmenler

Türkmenler, Özbeklerden sonra Afganistan’da yaşayan ikinci kalabalık Türk grubudur. 1920’li yıllarda Bolşeviklere karşı bağımsızlık mücadelesi vermişlerdir. Bozkırın olumsuz yaşam şartları onları kötü etkilemiştir. Bolşeviklerin Türkistan ülkelerini işgal etmesinden sonra Türkmenistan’dan Afganistan’a büyük bir Türkmen göçü yaşanmıştır. Afgan Türkmenlerinin çoğu Ensari boyuna mensuptur ve Sünni mezhebindendirler. Ensariler Türkmenlerin Tekelerden sonra ikinci büyük boyudur (Selim, 2004, s. 34). Türkmenlerde diğer Türk etnikleri gibi Fars ve Arap kültür ve inançlarının etkisinin altında kalmıştır. (Şahin, 2016, s. 1144-1160) .

Türkmenler Kunduz'dan batıdaki Herata kadar uzanan bölgede yaşarlar. Yaşadıkları iller; Cevizcan, Herat, Kunduz vilayetlerinde ve Belkh vilayetinin Devletabad ve Hamyab Samangan vilayetlerinin Taşgurgan şehri Keldar bölgesinde, Tahar ilinin merkezinde, Faryab, Meymana Kaysar, Bilçırağ, Karamkul, Kurgan ve Anhoy da yaşarlar. Türkmenlerin buldukları bölgelerde ya çoğunluğu onlar oluşturur ya da Özbek Türkleri oluşturur. (Albayrak, 2004,s. 59-60) .

Türkmenler çoğunlukla hayvancılık, halıcılık ve ticaretle uğraşmaktadır. Ülkenin en kaliteli ve en pahalı Türkmen halıları ve karakul derileri yine Türkmenler tarafından üretilmektedir. (Rauf, 2016, s. 23) .

Duman' a göre "Türkmenler Afganistan'ın nüfusunun %7 sini oluşturmaktadır". (Duman, 2019, s. 105) .

2.5.3. Kırgızlar

Afganistan'ın Kuzeydoğusunda bulunan Badahşan vilayetinin Pamir ve Vahan Koridorunda yaşarlar. Ayrıca Kunduz vilayeti Samangan vilayeti Taşgurgan ilçesi ve Mezar-ı Şerifte de yaşayan Kırgızlar vardır. Vahan bölgesinde Kırgızların dört bin kişilik bir bölümü 1982 yılında Afganistan'dan Pakistan'a ve buradan da Türkiye'nin Van iline yerleşmişlerdir. Kırgızlar, kültür ve dil açısından Kazaklara benzerler. Son derece fakir olan Kırgızların tek geçim kaynakları hayvancılıktır. (Selim, 2004, s. 33) .

2.5.4. Kazaklar

Kazaklar, Rus işgali yıllarında ve Bolşevik ihtilali sırasında bugünkü Kazakistan'dan kaçarak Afganistan'a sığınmışlardır. Genellikle Afganistan'ın kuzey ve kuzeydoğusunda yer alan Badahşan, Tahar, Kunduz, Bağlan, Samangan, Belh, Cevizcan, Sar-i Pol, Faryab, Badgis illerinde dağınık olarak yaşamaktadır. Özbeklerle birlikte yaşayan Kazaklar kendi kültürlerini korumuşlardır. Kazakların hepsi Sünni mezhebindedirler. Özbekçe konuşurlar. Kazakların da nüfus sayısının tam olarak bilinmemesiyle birlikte yaklaşık yüz bin civarında oldukları tahmin edilmektedir. (Selim, 2004, s. 33; Duman, 2019, s. 106) .

2.5.5. Afşarlar

Afşarlar; Afganistan'da Nadir Şah Döneminden kalan Türkler olarak bilinmektedir. Yaşadıkları yerler Kabil, Kale-1 Niyaz Beg, Kale-1 Murat Beg, Mezar-1 Şerif, Herat, Kandahar ve Celalabat'tır. Ayrıca Hazara Bölgesi Foladi vadisinde de az miktarda Afşar Türkü yaşamaktadır. Azerbaycan Türkçesine yakın bir Türkçe ile konuşurlar. Ülke nüfusunun %1'ini oluşturdukları tahmin edilmektedir. (Albayrak, 2004, s. 43) .

Yukarıda bahsettiğimiz Türk soyluların yanısıra Halaçlar, Aymaklar, Karluklar, Çağatay Türkleri de Afganistan'da yaşayan diğer Türk topluluklarıdır. Toplam nüfuslarının 800 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. (Albayrak, 2004, s. 66) .

Afganistan'ı bölgesel anlamda bir ayrıma tabi tutarsak;

- Kuzey Bölgesi; Belh, Cevizcan, Faryab, Samangan, Sar-i pol vilayetlerinde Özbek, Türkmen ve Hazara Türkleri %80'in üzerinde bir nüfusa sahiptirler.
- Kuzeydoğu Bölgesi; Kunduz, Bağlan, Bedeşan ve Tahar vilayetlerinde Özbek, Hazara ve Türkmenlerin oranı %70'lerin üzerindedir.
- Merkez Bölgesi; Uruzgan, Bamyan, Gazni vilayetlerinde Hazara Türklerin baskın çoğunluğu vardır.
- Batı Bölgesi'nde; Herat, Badgis, Ferah, Nimroz velayetlerinde Aymak, Hazara, Özbek ve Türkmenler çoğunluğu oluşturmasa da %30'lar civarındadırlar.
- Yine başkent Kabilde %25'lik bir Türk nüfusunundun bahsedilmektedir.

Bütün bu değerlendirmeler ışığında Afganistan'da Türklerin nüfusu -Hazaralar da dahil edilirse- yaklaşık %40'lar civarında olup Afganistan'da etnik olarak en kalabalık gruplarından birini oluşturmaktadırlar. Afganistan'da Türklerin nüfusu ülke nüfusunun %30 olarak gösterilmiştir. Ancak bu verilerde Türkmenler, Özbekler ve Hazaralar esas alınmış; diğer Türk soyları olan Karakalpaklar, Kırgızlar, Kazaklar, Afşarlar ve Aymaklar bu orana dahil edilmemiştir. (Duman, 2019, s. 108) .

III. BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE KADINLARIN TOPLUMDAKİ YERİ

Bir toplumun gelişmesi ve ilerlemesinde kadınlar da en az erkekler kadar önemli bir role sahiptir. Toplumun yapısını incelerken kadınlarında topluma etkisi göz ardı edilemeyeceğinden kadınların da topluma olan etkisi araştırılmalıdır. Biz de araştırmamızın bu bölümünde kadınların toplumdaki yeri ve önemi üzerinde duracağız. Kadınların toplumdaki yeri ve önemini ele alırken bunu tarihsel süreç içerisinde değerlendireceğiz.

Afganistan yaklaşık 35 milyon nüfusa sahiptir ve bu nüfusun yarısını da kadınlar oluşturmaktadır. Afganistan toplumunu analiz etmek için de kadınların toplum içerisindeki yerini ve önemini doğru analiz etmek gerekir. Bunun için kadınların aile içindeki yeri, toplumdaki sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel hakları, eğitim hayatlarının nasıl olduğu detaylı bir şekilde ele alınmalıdır, aksi takdirde Afganistan toplumu sağlıklı bir şekilde analiz edilemeyecektir. Afganistan'da tarihsel süreç içerisinde siyasi rejimin çok fazla değişmesine bağlı olarak kadınların sosyal hayattaki hakları da çok fazla değişkenlik göstermektedir. Bunun için de kadınların toplumdaki yeri ve önemi analiz edilirken tarihsel çizgi de takip edilmelidir.

3.1. Emanullah Han Dönemi (1919 – 1929)

Afganistan'da kadınların eğitim öğretim hayatı Emanullah Han döneminde başlamıştır. Emir Emanullah Han zamanında, Afganistan siyasetinde yaşanan önemli değişiklikler eğitim öğretime de yansımıştır. Ailelerin çocukların eğitimi konusunda fikirleri olumlu anlamda değişmiştir. Kız çocuklarının da erkek çocukları gibi okula gitmesi, eğitim alması gerektiği aileler tarafından kabul edilmiştir. Emanullah Han dönemi kızların eğitim hayatına en çok değer verildiği dönemdir. (Yılmaz, 2005, s. 75).

Afganistan'da kadınları erkeklerle eşitlemeyi amaç edinen ilk hükümdar Emanullah Han (1919-1929) dı. Afganistan tarihinde ilk kez onun devrinde, 1919 yılında “Mesturat” isminde bir kız okulu açılmıştı. Bu okulu Emanullah Han'ın ailesi

gözetmekte ve Kraliçe Melike Süreyya da kocasının manevi desteği sayesinde bir müfettiş olarak okulun işlerini kontrol etmekteydi. Melike Süreyya'nın annesi olan Esmâ Hanım okulun müdürü ve kız kardeşi olan Hayriye Hanım da müdür yardımcısıydı. (Kazim, 2005, s. 141). Bu okuldaki öğretmenlerin hepsi Afgan değildi. Türk, Alman ve Hint öğretmenler de bu okulda görev almışlardır. (Kazim, 2005, s. 143) . Fakat din âlimlerinin yoğun tepkisinden ve ülkenin farklı yerlerinde kadınların eğitimine karşı ayaklanmalar çıktığı için *Mesturat* okulu üç aylığına eğitimine ara vermiştir. Afganistan toplum yapısına bakarsak aslında bu ayaklanmaların yaşanması gayet normaldir. Bu durumu gören Emanullah Han da kadınların eğitimi konusunda aceleci davrandığını toplumun henüz buna hazır olmadığını fark ettiği için bu alandaki çalışmalarını daha yavaş yapması gerektiğine karar vermiştir. Üç aylık bir kapanmadan sonra okul tekrar açılmış ve öğrenci sayısı da arttırılmıştır. Daha sonra *Lis-ı Melaley ve Mekteb-ı Sı Dükkân* ismi altında iki okul daha açılmıştır. Adı geçen okullar 6-10 yaşları arasında olan kız çocuklara hizmet vermekte olup; kadınlar için ise meslek okulları açılıp kadınları aşçılık, terzilik ve el sanatları konusunda eğitmekteydi. (Kazim, 2005, s. 144) .

Kadınların sağlıklı yaşamaları ve sağlık alanında çalışabilmeleri için 1924 yılında *Mesturat Hastanesi* adı altında ilk kadın hastanesi açılmıştır. (Kazim, 2005, s. 146). *Mesturat Hastanesi* faaliyete geçmeden önce bütün doğumlar “Daye”(Ebe) denilen kadınlar tarafından evlerde gerçekleşmekteydi. (Kazim, 2005, s. 146). Sağlıksız şartlarda yapılan doğumlarda birçok anne ve bebek hayatını kaybetmekteydi. *Mesturat Hastanesi* ve benzeri sağlık kuruluşları açıldıktan sonra doğum esnasında hayatını kaybeden anne ve bebek sayıları hızla azalmıştır.

Emanullah Han döneminde kadınların siyasete katılmaları 1924 yılındaki Peğman Loya Cirga'sında 10 kadının milletvekili olarak katılmasıyla başlamıştır (Rizayi, 2010, s. 124). 18 Bütün bunlar olurken yine de belli bir süre kızların devlet okullarında eğitim görmeleri yasaklandı. (Kazim, 2005, 324) . 1924 *Loya Cirga*'sından sonra kadınların pek çok hakları ellerinden alındı. Fakat Emanullah Han yurtdışı gezilerinden döndükten sonra kadın haklarında birçok reform gerçekleştirdi. Emanullah Han bir konuşmasında kadınlara; Türkiye, İran, Hindistan gibi ülkelerde kadınların ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğunu Afganistan'daki kadınların da erkeklerle eşit

haklara sahip olabileceğini bunu da kadınların ekonomik bağımsızlığını kazanmasıyla mümkün olacağını söylemişti. Kadınlara dikiş nakış, aşçılık gibi meslek edindirme kursları açarak ev hanımlarının meslek sahibi olmalarını sağlamaya çalışılıyordu.

Emanullah Han 1928 yılında Peğman'da milletvekilleriyle buluştuğunda, eşi Melike Süreyya'dan milletvekillerin önünde yüzündeki peçeyi açmasını istemişti. Melike Süreyya yüzünü açınca milletvekilleri buna çok şaşırıldı ve Melike Süreyya'nın bu davranışı milletvekillerinin eşlerine de örnek oldu. Milletvekillerinin eşleri de yüzlerindeki peçeyi çıkarmışlardı. Ancak bu davranış toplumun diğer kesimleri tarafından kabul görmedi. Özellikle de dindar kesimler bunun dinsizlik olduğunu öne sürdüler ve yüzündeki peçeyi çıkaran kadınları da kafirlikle suçladılar. Diğer kadınların da bunu örnek almaması için yüzünde peçe olmadan dışarı çıkan kadınları ayıplayarak toplumdaki dışladılar. Toplumsal baskı devam etse de 12 Ekim 1928 de kadınlar için burka giyme zorunluluğu yasal olarak kaldırıldı. İlk kadın dernekleri bu yıllarda açılırken; kadın dergileri de yayınlanmaya başlanmıştı. 1928 yılında küçük kızların evlendirilmeleri yasaklandı ve 11 yaşından küçük olan kızlar ve erkekler için karma eğitime geçildi. (Kazım, 2005, s. 119) . Kadınlara dönük reformlar Britanya'nın zaten devirmek istediği Emanullah Han'a karşı tutucuları ayaklandırmak için kullandığı bahanelerden biri oldu. Bilindiği üzere Melike Süreyya'nın Batılı giyişler içindeki fotoğrafları İngiliz uçaklarıyla kırsal alanlarda dağıtılıp "Emir'in dinden çıktığı" propagandası yapıldı. Bu propaganda Emanullah Han'ın devrilmesinde etkili oldu. Konu ile ilgili fotoğraf Ek-2,3,4,5 bkz.

Emanullah Han'ın yaptığı reformlara tepkiler artınca Emanullah Han 12 ocak 1929 yılında krallık görevinden istifa edip ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.

3.2. Habibullah Kelakani Dönemi (1929)

Kral Emanullah Han'dan sonra 1929 yılında tahta geçen Habibullah Kelakani, Kral Emanullah Han dönemindeki Anayasayı kaldırıp onun yerine kendi yazdığı anayasayı uygulamaya başlamıştır. Kelakani'nin anayasasının bazı maddeleri şunlardır:

- Emanullah Han döneminde yasaklanan sakal, bıyık bırakma ve sarık takma yaygın hale getirilmiştir.

- Kadınların tesettürlü olmaları üzerinde durulmuştur.
- Kadınlara burka giymeyi tekrar zorunlu hale getirmişlerdir.
- Buluş çağına ulaşan kızların velilerinin izni dışında evden çıkmalarını yasaklamışlardır.
- Sakal kesmeyi yasaklamışlardır.
- Kız okullarının hepsini kapatmışlar ve eğitim için yurtdışına gönderilen kızları geri çağırarak eğitim için yurtdışına gidilmesini yasaklamışlardır.
- İlk kız okulu olan Mesturat okulunu kapatmışlardır. (Kazım, 2005, s. 189-190).

Habibullah Kelekani Afgan geleneklerine bağlı biridir. Bu yüzden de Enamullah Han döneminde yapılan bütün reformlara karşıdır. Özellikle de kadınlara tanınan sosyal ve siyasi haklardan çok rahatsız olduğundan kadınlara tanınan bütün hakları kaldırmıştır. Nitekim Habibullah Kelekani bütün yaptıklarına rağmen sadece çok kısa bir süre yönetimde kalabilmiştir.

3.3. Nadir Şah Dönemi (1929-1933)

Habibullah Kelakani'den hemen sonra Ekim 1929 ülke yönetimine Nadir Şah geçmiştir. Nadir Şah yönetime geçince kadınlarla ilgili yaptığı ilk iş kız okullarının kapatılması kararını sürdürmek olmuştur. Emanullah Han döneminde faaliyet hayatına başlamış olan *Himayet'un Nisa* adındaki kadın derneğini ve *İrşad'un Nisa* adındaki dergisini yasaklatmıştır. O da Kalakani gibi eğitim için Türkiye'ye gönderilen kız öğrencilerini çağırttı ve onları başörtü takmaya zorladı. (Hannai, 2007, s. 324) . Nadir Şah döneminde kızların eğitim hayatı neredeyse durma seviyesine gelmiştir. Kız okullarının hepsi kapatılmıştır. (Kazım, 2005, s. 224) . Nadir Şah'ın yaptıkları ve söyledikleri birbiriyle çelişkiydi. Kendi hazırladığı Anayasasının 14.cü Maddesine göre “*Afgan vatandaşı olan herkes yeteneğine göre işe alınacaktır*” denilmekteydi. Aynı Anayasanın 20. maddesine göre de “*Eğitim bütün Afgan çocukları için gerekli ve mecburidir*” denilmekteydi. Her iki maddeye baktığımızda kız-erkek ayırımı yapılmamıştır; fakat şu da bir gerçek ki kızlar Nadir Şah döneminde ne okula gidebilmişler ne de evden dışarı çalışabilmişlerdir. Nadir şah Emanullah Han'ın yaptığı reformları kaldırmış ve Habibullah Kalakani'nin yaptıklarını devam ettirmeye çalışmıştır.

3.4. Zahir Şah Dönemi (1933-1973)

Nadir Şah öldükten sonra 1933'te oğlu Zahir Şah 19 yaşında tahta çıktı. Zahir Şah döneminde 1938-1946 yılları arasında kızlara özel okullar yeniden açılmıştır. (Hannani, 2007, s. 320) . Okul yönetmenliğine göre kızlar ve erkekler ayrı sınıflarda ders görmekteydiler. Ancak daha sonradan ilkokulda kızlar ve erkekler aynı sınıflarda da ders görmüşlerdir. Zahir Şah dönemindeki öğrencilerin % 6'sını kız öğrenciler oluşturmaktaydı.

Zahir Şah döneminde kadınların eğitim hayatı her gün daha iyiye gitmiştir. 1946'da açılan Kabil Üniversitesi'nde bütün bölümlerde kızlar ve erkekler aynı sınıflarda ders görmekteydiler. Afganistan'da 1952 yılında ilk kez kızlar eğitim fakültelerinden lisans diploması almışlardır. 1959 yılında başörtü zorunluluğunun kaldırılmasıyla bazı kadınlar burkalarını çıkarmışlardır. Zahir Şah, aynı zamanda kadınların ev hapsinden çıkmasının önünü açmış, kadınlara sosyal hayata katılma imkanı da sağlamıştır. (Tanin, 2005, 101) . Sosyal hayatta kendine yer bulan kadınlar yavaş yavaş çalışma hayatına da adım atmışlardır. Aynı zamanda Zahir Şah döneminde kadınlar medya hayatına da girmeye başlamışlardır. İlk kez bir kadın sesi radyodan duyulmuş, daha sonra Mesude Celal adında küçük bir kız radyoda reklam okumuştur. Mesude Celal'den sonra Rukiye Habib ve Latife Kabir Sırac da radyoda görev almışlardır. Radyoda çalışan kadınlar da önceleri burka giyerken zamanla Batılı kıyafetler giymeye başlamışlardır. Hanım Pervin radyoda şarkı söyleyen ilk kadındır. Daha sonra ise Azade Cilve ve Firişte de radyoda şarkı söylemeye başlamıştır. Zahir Şah kadınlara memur olma hakkı da tanımıştır. Yalnız Afganistan halkı kadınlara bu kadar hak tanınmasına alışık olmadıkları için halkın tepki göstermesinden çekinen Zahir Şah bu tepkileri önleyebilmek adına bir takım tedbirler almıştır. Kadın memurlar işe giderken erkeklerden yarım saat sonra, işten çıkarken de erkeklerden yarım saat önce işten çıkmışlardır. Ayrıca kadın memurlar için otobüslerin ön tarafı ayrılmıştır ve bu otobüslerin ön tarafının kapısı da ayrıdır. Böylece kadın memurların erkeklerle daha az karşılaşması sağlanmaya çalışılmıştır. (Kazım, 2005, s. 254) . Zahir Şah bu tedbirleri alarak halkın olası bir isyanını önlemeye çalışmıştır. Emanullah Han reformlarını yaparken halkın tepkisini önlemek için tedbir almamıştır. Ancak Zahir Şah halkın tepkisini önlemeye çalışmıştır.

Kadınlar sosyal hayatta kendilerine yeterince yer bulduktan sonra 1960'lı yıllarda yavaş yavaş siyasi hayata da adım atmaya başlamışlardır. 1960'da ilçe meclisi seçimlerinde Kandahar'dan Masume Ismeti Werded, Kabil'den Dr. Anahita Ratibzade ve Rukiye Ebu Bekir ve Herat'tan Ehrari; kral tarafından seçilecek olan Sena Meclisi'nde Azize Gerdizi ve Hümeyra Selcuki kadınları temsilen yer almışlardır. (Tanin, 2005, 149).

1960'larda Afganistan'da kadınlar ilk kez diplomat ve polis olarak çalışabilmeye başlamışlardır. Afganistan'ın ilk bayan diplomatı Dr. Mahbube Sirac'tır. Dr. Mahbube ilk kez Dış İşleri Bakanlığı'nın üst düzeylerinde, İran ve Türkiye gibi ülkelerde görev yapmıştır. Daha sonra kadınlar Adalet Bakanlığı gibi diğer siyasi alanlarda da çalışmaya başlamışlardır. Afganistan'ın ilk kadın savcılarını Hakime Müstemendi, Nuristani ve Enise İmam'dır. Ayrıca polis akademisini bitirip 1968 yılında polislik görevine başlayan ilk kadın Cemile Naim'dir. (Kazım, 2005, s. 253-254) . Kadınlar siyasi protestolara ise ilk kez 1965 yılında katılmışlardır. Afgan hükümetinin 1968 yılında kız çocuklarının eğitimleri için yurtdışına gitmesine engelleyici bir yasa çıkarmaya hazırlanması üzerine yüzlerce genç kız sokaklara dökülmüştür. Bu protestonun diğer protestodan farkı yüzlerce genç kızın sokaklarda kendi haklarını savunurken yanlarında hiçbir erkeğin olmamasıdır. Kızlar bu şekilde haklarına sahip çıkmaya çalışırken kadınların kazandığı haklardan rahatsız olan dindar kesim de ellerinden geldiğince kadınların daha fazla hak kazanmasını engellemeye çalışmışlar ve kazanımlarını da ellerinden geri almaya çalışmışlardır. “Genç Müslüman” topluluğunun üyeleri sokakta yüzünü açan kızların yüzüne kezzap atmışlar ve açık elbise giyen kızların ayaklarına ateş etmişlerdir. Bunun sonucunda da bu eylemleri yapanların cezalandırılmasını isteyen beş binden fazla kadın tekrar sokaklara dökülmüştür.

Zahir Şah reformlarında kadınların eğitimine son derece önem vermiştir. Krallığının son zamanlarında mevcut okul sayısına göre kız okullarının oranı şöyle idi; Köylerde mevcut olan 1926 okuldan 221'i, mevcut 1343 ilkokuldan 157'si, mevcut 512 ortaokuldan 51'i mevcut 200 liseden 30'u ve mevcut 36 meslek okulundan bir tanesi kız okuluydu. Yani toplam 4017 okuldan 478 tanesi kız okuluydu. Diğer bir ifadeyle kız okulları bütün okulların %12'sini oluşturmaktaydı. (Kazım, 2005, s. 283) . Bu dönemdeki kız öğrenci sayısı toplam öğrenci sayısının %14'ünü oluşturmaktadır.

Kısacası Zahir Şah döneminde kadınların eğitimi, sosyal hayata ve siyasete girmeleri, tiyatro ve sektörlerde rol almaları konusunda oldukça önemli adımlar atılmıştır. Zahir Şah'ın kadın haklarına bu kadar önem vermesi ve kadınlar için bu kadar reform yapmasının nedeni Paris gibi kadın haklarına önem veren bir yerde eğitim almış olması ve çok aydın bir insan olan Davut Han'ın onun döneminde başbakanlık görevinde bulunmasıdır. Zahir Şah'ın kadınlarla ilgili yaptığı bütün reformların arkasında dönemin başbakanı Davut Han vardır. Konu ile ilgili Ek 8-9 Bkz.

3.5. Davut Han Dönemi (1973-1978)

Davut Han 1973 yılında yaptığı darbe sonucu Zahir Şah hükümetine son verip ülkenin yönetimine geçmiştir. Davut Han yönetime geçtikten sonra ilk olarak ülkenin yönetim rejimini krallıktan cumhuriyete geçirmiştir. Kadınlarla ilgili birçok reform yapmıştır. İlk olarak yaptığı reform da okula giden ve devlet memurluğu yapan kadınların burka giymesini önleyici bir yasa çıkarmaktır. Burkanın memurlara yasaklanması İslamcı hareketin ilk kez silahlı ayaklanma girişimlerine başlamasını da tetiklemiştir. Davut Han rejimine karşı başlayan isyanlarda devlet tarafından birçok isyancı öldürülmüştür. (Kazım, 2005, s. 273) . Davut Han isyancılara karşı sert önlemler alarak reformlarına devam etmiştir. Ülkede bu kadar iç karışıklık çıkmasına rağmen Davut Han geri adım atmamıştır. Kadınların ekonomik özgürlüğünü sağlayabilmek ve kadınların da erkekler gibi rahatça dışarı çıkmasını sağlayabilmek için önemli adımlar atmıştır. Davut Han döneminde 1975 yılında Kabil'de kadınlara özel olan üç hastanede 150 bayan doktor, 572 hemşire, 402 ebe, 83 yardımcı hemşire, 48 aşı memuru ve 30 laboratuvar görevlisi çalışmaktaydı. 1976 yılında yeni bir Anayasa hazırlamak için 42 kişiden oluşan bir komisyon kurulduğunda Fatma Keyfi ve Aliye Hafız isminde iki kadının da komisyona alınması Afganistan için büyük bir yenilikti. (Kazım, 2005, s. 287) .

Davut Han döneminde kadınlar birçok hak ve özgürlük kazanmıştır ama en önemlisi de ilk defa kadınlar Anayasa komisyonunda görev almışlardır. Konuyla ilgili Ek-7 Bkz.

3.6. Sovyetlerin Afganistan'a Girişi ve İç Savaşlar Dönemi (1979-1992)

1978 Savr Devriminden sonra iktidar Marksist bir hareket olan Afganistan Demokratik Halk Partisi (ADHP) lideri Nour Muhammed Taraki'ye geçmişti. Taraki konuşmalarında sürekli kadın ve erkeği bir kuşun iki kanadına benzetmekteydi. Bunu için de kadınlarla erkeklerin eşit hak ve özgürlüklere sahip olması gerektiğini savunmaktaydı. Taraki döneminde kadınlar ve erkelerin aynı sosyal ortamlarda bulunmaları için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri de “Toplu Çalışmadır”. Bu çalışmada bütün memurlar ve bütün öğrenciler mesai saatleri içinde cadde ve sokakları temizlemektedir. Buradaki amaç temizlikten ziyade kadınların ve erkeklerin birlikte sosyal faaliyetlere katılmasını sağlamaktır. Taraki'nin kadınları ve erkekleri aynı ortamda buluşturmaya çalışması bazı kesimler tarafından hükümetin komünistlikle ve gençlerin ahlakını bozmakla suçlanmasına neden olmuştur. Çünkü o dönemlerde gençler arasında tutucuların “gayrimeşru” olarak gördükleri ilişkiler artmış, gece eğlence hayatı ortaya çıkmıştı. (Kazım, 2005, s. 349-351) .

Tereki rejiminin kadın hakları konusunda çıkardığı bazı yasalar şunlardır;

- Kimse bir kızla para veya herhangi bir değerli eşya karşılığında nişanlanamaz ya da evlenemez.
- Kız veya ailesi damadın ailesinden on dirhemden fazla mehir alamaz.
- Hiç kimse rızası dışında evlendirilemez.
- On altı yaşın altında olan kızlar ve on sekiz yaşın altında olan erkeklerin evlenmesi yasaktır.

Yukarıdaki maddelere uymayanlar üç ile altı yıl arası hapis cezasına çarptırılacaktır. Bu yasalar eşliğinde kadınların hak ve özgürlükleri de genişlemiştir. Kadınlar yavaş yavaş bütün alanlarda erkeklerle eşit seviyeye getirilmeye çalışılmıştır. 1980 yılında kadınlar ilk kez erkeklerle aynı maaşı alarak çalışmışlardır. O dönemde öğrencilerin ve devlet işlerinde çalışan kadınların bütün öğrenci ve bütün devlet işlerinde çalışanlar içindeki oranı şöyledir; öğrencilerin % 50'si, öğretmenlerin %70-80'i, doktorların % 50'si ve tıbbi personellerin % 50'sinden fazlasını kadınlar oluşturmaktadır. (Kazım, 2005, s. 351-354) .

1980’de Sovyet müdahalesi ile Hafizullah Emin’in devrilmesi sonucunda Babrak Karmal yönetimi ele almış ve bu dönemde ilk kez bir kadın ülkeyi yöneten Afganistan Demokratik Halk Partisi’nin liderlerinden olan Anahita Ratibzade önemli bir mevkiye gelmişti. Anahita ve Süreyya Perlika aynı düşüncelere ve aynı amaçlara sahiptiler. Amaçları önceki dönemlerde kadınların yaşadıkları haksızlıkları anlatarak kadınları kendi partilerine çekmekti. (Kazım, 2005, s. 346) . Amaçlarına ulaşabilmek için Rabia, Melaley ve Zergüne gibi kahraman Afgan kadınlarını örnek olarak göstermişlerdir. Bu amaçla ADHP’nin kadın kolu olan *Sazman-ı Demokratik-ı Zenan*’ı kurmuşlardı (Kazım, 2005, s. 347-349) .

1986’larda Hizb-ı Demokratik-i Halk, yönetimin başkanayken kadınların hak ve özgürlükleri daha çok genişletilmiştir. Hatta bir dönem kadınlar “gayri İslami” olarak görülen Batılı kıyafetlerle devlet işlerinde çalışmış, çarşıya, pazara da bu kıyafetlerle gitmişlerdir. Ayrıca bu dönemde okuma – yazma bilmeyen kadınlar için zorunlu okuma-yazma kursları düzenlenmiştir. Fakat bu durumdan rahatsız olan halk, devleti komünistleşmeyle suçlayıp kızların okula gitmesini engellemişlerdir. Zira Hizb-ı Demokrat-ı Halk döneminde okullarda öğrenciler dans etme ve şarkı söyleme gibi programlara katılma konusunda teşvik edilmekteydiler. Şarkı söyleyen ve dans eden kadınlar televizyonlara da çıkmaktaydılar (Rizayi, 2010, s. 125-126) . Afganistan’da kadınlar ilk defa bu kadar özgür ve rahatça hareket edebiliyorlardı. Çünkü kadınlar artık sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi olarak hayatın bütün alanlarında rahatça yer alabiliyorlardı. Kadınların siyasette daha aktif görev almaları için kurulan “Sazman-ı Demokratik-i Zenan-ı Afganistan”, 1986 yılında “Şuray-ı Seraseri Zenan-ı Afganistan” olarak isim değiştirip daha geniş faaliyetler yapmaya başlamıştır.

Hizb-ı Demokrat-ı Halk döneminde Afganistan’da yaşayan kadınlar hak ve özgürlükler konusunda en iyi dönemlerini yaşadıklarını söyleyebiliriz. Öte yandan bu dönemde dahi başkente uzak olan yerlerde ve kırsal kesimlerde yaşanan kadınlar bu haklardan hiç birine sahip değillerdi. Nitekim 1992’de Dr. Necip hükümeti darbeyle devrilip onun yerine mücahitler yönetime geçince kazanılmış haklar da budanmaya başlanmıştı. Halbuki Cihat hareketine çok sayıda kadın da katılmıştı. Örneğin Fatma Yaser 1980 yılında Peşaver’e mülteci olarak gittiğinde orada cihadı desteklemek için İslami Encümenini kurmuştur. Amine Efzeli ise 1978 yılında Meşhed’teki mülteci

kamplarında “Müslüman Kadınlar Örgütü”nü kurmuş ve 1992 yılında “Encümen-ı İslami Zenan-ı Afganistan’ın sorumluluğunu üstlenmiştir. Sıddıka Belhi ise İran’da mülteci olarak bulunduğu dönemlerde mülteci kamplarında farklı konularla ilgili seminerler vermiştir. Cihat döneminde faaliyette bulunan bir diğer kadın ise “Afganistan İnsan Hakları Komisyonu” Başkanı Sima Semer’dir. Sima Semer, Pakistan’ın Kuite şehrindeki Afgan mültecilerin kamplarında cihadı destekleyen faaliyetlerde bulunmaktaydı. (Kazım, 2005, s. 386) . Konu ile ilgili Ek 10 Bkz.

3.7. Mücahitler Dönemi (1992-1996)

1992’de Dr. Necip hükümeti darbeyle devrilip onun yerine mücahitler yönetime geçmiştir. (Atayi, 2010, s. 462) . Afganistan’da komünist hükümetin idareyi ele almasıyla Sovyetlerin baskısı yoğun şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Sovyetlerin baskısı arttıkça Afganistan’daki İslami uyanış da gittikçe artmıştır. (Mutanoğlu, 2006, s. 42) . Mücahitler dönemi Afganistan’daki etnik azınlık liderlerinin arasındaki savaşlardır. Bu liderler; Gulbiddin Hikmetyar, Ahmet Şah Mesut ve Reşit Dostum’dur. Afganistan’ı kendi aralarında paylaşamadıkları ve ortak bir çıkar ilişkisine varamadıkları için Afganistan halkını iç savaşa sürüklemişlerdir. (Atayi, 2010, s. 470) .

Afganistan’daki Cihat dönemine baktığımızda kadınların erkeklerle omuz omuza verip savaşlara katılarak savaşın her aşamasında erkeklere destek olmaya çalışmışlardır. Kadınlar yeri geldiğinde diğer ülkedeki kadınları örgütleyip bir araya getirmek ve eğitmek için yurt dışına da çıkmışlardır. Fatma Yaser 1980 yılında Pakistan’ın en büyük şehirlerinden biri olan Pişaver’e mülteci olarak gittiğinde orada cihat dönemi kadınlarının ilk İslami Encümenini kurmuştur. Amine EHzeli ise 1978 yılında İran’ın Meşhed şehrine gittiğinde orada bulunan mülteci kamplarında “Müslüman Kadınlar Örgütü”nü kurmuş ve 1992 yılında “Encümen-ı İslami Zenan-ı Afganistan’ın sorumluluğunu üstlenmiştir. Sıddıka Belhi ise İran’da mülteci olarak bulunduğu dönemlerde mülteci kamplarında farklı konularla ilgili seminerler vermiştir. Cihat döneminde faaliyette bulunan bir diğer kadın ise “Afganistan İnsan Hakları Komisyonu” Başkanı Sima Semer’dir. Sima Semer, Ruslar ve Taliban döneminde

Pakistan'ın Kuite şehrindeki Afgan mültecilerin kamplarında faaliyette bulunmuştur. (Hananni, 2007, s. 307-309) .

Kadınlar cihat esnasında bizzat mücadelenin içinde bulunmalarına rağmen onların “ödülü” evden dışarı çıkmalarının, devlet dairelerinde çalışmalarının yasaklanması ve zorunlu örtünme talepleriyle karşı karşıya gelmişlerdir. Eylül 1993 yılında mücahit komutanlar ve liderlerin isteği üzerinde bir fetva çıkarıldı ve o fetvaya göre hicap farz sayıldığından kadınlar yüzleri dahil bütün vücutlarını örtmek zorunda kaldılar, dar ve ince elbiseler giymeleri yasaklandı. Bu fetvaya göre tesettürü inkâr eden kadınlar kafir olarak kabul edildiler. (Kazım, 2005, s. 321-324) . Çıkarılan bu fetvaya göre kadınların fen bilimleri eğitimi almasına da gerek yoktu. Sadece helal ve haramı öğrenebilecek kadar dini bilgi öğrenmeleri yeterliydi. Öğrenmeleri gereken dini bilgileri de kendilerine mahrem olan kişilerden öğrenmeleri gerekmektedir. Bu dönemde kızların çalışmaları da günah kabul edildiğinden yasaklanmıştır. Bunun sebebi İslam hukukuna göre kadınların geçimlerini sağlamak gibi bir sorumluluklarının olmaması evin geçimini sağlamanın erkeğin görevi olarak belirlenmiş olmasıdır. (Kazım, 2005, s. 326) . Mücahitlerin iç savaşı sırasında çok sayıda kadın tecavüzü de uğramıştır. Örneğin Seyyaf'ın askerleri “dinsiz” olarak gördükleri Hazara kadınlarına tecavüz etmiştir ve buna karşılık olarak da Hizb-ı Vahdet Partisi'nin askerleri de Peştun kadınlarına tecavüz etmişlerdir. (Kazım, 2005, s. 317-318) . Buradan da anlaşılacağı üzere her fırsatta hak ve özgürlükleri kısıtlanan, evlere hapsedilen, fiziksel ve psikolojik gibi her türlü şiddete maruz kalan Afgan kadınları bir de savaş yıllarında cinsel şiddete maruz kalmışlardır. Her zaman olduğu gibi savaşın da en ağır faturasını ödeyen yine çaresiz Afgan kadınlar olmuştur.

3.8. Taliban Dönemi (1996-2001)

Ancak Afgan kadınları için en kötü yılların Taliban dönemi olduğunu söylemeliyiz. Taliban Eylül 1996'da Kabili ele geçirerek Afganistan'ın yönetimine geçmişti. Kadınlar bu dönemde evden dışarıya hiç çıkamamışlar ve daha önceden çok zor şartlar altında elde ettikleri bütün hak ve özgürlüklerini de kaybetmişlerdir. (Muhammadpur, 2006, s. 57) . Taliban eğitilmiş kadını kafir olarak gördükleri için bütün kız okulları kapatılmış ve kızların her türlü eğitim hakkı ellerinden alınmıştır. (Mujde,

2002, s. 12) . Böylece kızlar eğitimden yoksun bırakıldığı gibi bir de çalışma hayatından çıkarılmışlardı. Taliban yönetimi kocasından izinsiz dışarı çıkan kadınlara kırbaçlanma, ölüm gibi farklı cezalar vermektedir. Bu cezaların en ağırısı ise ölüm cezasıdır. Kocasından izin almadan dışarı çıkan kadınların ölüm hükmünü Taliban yönetiminin kendisi vermektedir. (Muhammadpur, 2006, s. 61) . Taliban yönetimi kadınların dışarı çıkma konusundaki düşüncesini “Hanım ya evde olacak veya mezarda”. (Hannani, 2007, s. 311) . sözüyle özetlemektedir. Taliban kadınların eğitim ve çalışma haklarını kaldırmış ve yüzlerinin erkekler tarafından görülmemesi ve yaşlarının öğrenilmemesi için burka giymeleri zorunlu kılmıştır. (Kazım, 2005, s. 443) . Diğer yasakları da şöyle sıralayabiliriz:

- kadınların renkli, çekici elbiseler ve topuklu ayakkabı giymeleri yasaklanmıştır. Kadınlar yanlarında mahremeleri (babaları, kocaları veya erkek kardeşleri vb) olmaksızın çarşı ve pazarda gezemez ve alışveriş yapamazlar.
- Kadınlar beyaz izar (belden aşağı kısmı örten elbise parçası) giyemezler.
- Evlerin pencerelerinin camları boyanmalıdır. Çünkü boyalı olmayan camlardan evdeki kadınlar görülebilir.
- Şoförler arka koltuğu gösteren aynayı sökmelidirler. Yoksa arka koltukta oturan kadını görebilirler.
- Erkek doktorlar kadın hastaları muayene ve ameliyat edemezler. (Ancak daha sonra mecburiyetten bu yasa değiştirilmiştir).
- Erkek terzilerin kadınların kıyafetlerini dikmeleri yasaktır. (Kazım, 2005, s. 317-444-445) .

Taliban yönetiminin yasalarına uymayanlar Emr-i Bil Ma’ruf (dini işleri yürüten kurum) tarafından önce uyarılırdı. Uyarıları dikkate almayanlar daha sonra cezalandırılmaktaydılar. Kadınlar suç işlese de bu yüzden erkekler cezalandırılmaktaydı. Taliban yönetimi bunun nedenini de erkekler evin reisidir ve evdeki kadınları da kontrol etmek erkeklerin görevidir diye açıklamışlardı. Ayrıca kadının “aklı kıt bir varlık” olarak görülmesi de onun yerine kocası veya babasının cezalandırılmasına sebep olmuştur.

2001 yılında Amerika'nın Afganistan'a gelmesiyle Taliban dönemi de sona ermiştir.

3.9. Günümüz Afganistan'ında Kadın (2001 ve sonrası)

2001'de Amerika'nın gelmesiyle Taliban Dönemi sona ermiştir ve Afganistan için yeni bir dönem başlamıştır. (Asia fondation, s. 3) . Taliban Döneminde evlerine kapatılan kadınlar Amerika'nın gelmesiyle tekrar dışarıya çıkma fırsatı bulmuşlardır. Böylece kadınlar; eğitim, sağlık, ekonomik, siyasi gibi alanlara yeniden girme şansı bulmuşlardır.

Taliban Dönemi'nden sonra evlerinden çıkan kadınlar dışarıdaki hayatlarının yeniden Taliban Dönemi'nden öncesi gibi olmasını istemektedirler. Ancak aradan geçen beş yılda çok şey değişmiştir. Kanunlara bakıldığında kadınların hak ve özgürlükleri konusunda herhangi bir sıkıntı yoktur. Kanunlara göre kadınlar ve erkekler eşit hak ve özgürlüklere sahiplerdir. Ancak uygulamaya baktığımızda kadınların erkeklerle eşit olmadıkları görülmektedir. Bunun da çeşitli nedenleri vardır. Kadınlar eğitimsiz oldukları için sahip oldukları hakları tam olarak bilmemektedirler. Eşlerinden ya da evin diğer erkek üyelerinden korktukları için sahip oldukları hakları kullanmaya çekinmektedirler. Süregelen geleneksel bir yaşamları olduğu için bunun dışına çıkmaya da cesaret edememektedirler.

2004 yılında çıkan Anayasaya göre bütün kadın ve erkekler eşit haklara sahiptir. (Anayasası, 2004: Mdde 2/22) . Yeni anayasaya rağmen Taliban yönetiminin savunduğu fikirler hala geniş kesimlerce kabul görmektedir. Bunun en önemli nedeni ise Taliban'ın yaptığı her şeyin nedenini dine dayandırmasıdır. Aslında Taliban'ın yaptıklarını İslam dininin bütününden ziyade onun belirli bir yorumu olan Vahhabilikle ilişkilendirmek daha doğru olacaktır. Bilindiği üzere Vahhabiler kadınların makyaj yapmalarının, koku sürmelerinin, saç boyamalarını, kocaları veya babaları olmadan dışarı çıkmalarının günah olduğuna dair bir fıkıh sistemi geliştirmişlerdir. Geçmişte bu denli güçlü olmayan bu fıkıh sistemi Suudi Arabistan gibi petrol zengini ülkelerin maddi kaynakları ve destekleri arttıkça Hindistan, Pakistan ve Afganistan gibi ülkelerde de giderek etkili olmaya başlamıştır. Böylece Afganistan'da Hanefi ekolüne ve çeşitli tasavvuf kollarına bağlı olan İslam geleneğinin yerini Vahhabilik almaya başlamıştır.

Sonuç olarak Talipler şiddet yoluyla kızları eğitimden erkekleri de fen bilimlerinden uzaklaştırmışlar. Böylece insanları cahilliğe mahkum edip kendi fikirlerinin eleştirilmesini engellemişler ve fikirlerinin benimsenmesini sağlamışlardır.

Taliban'ın kızları yıllarca eğitim hayatından uzaklaştırması birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bir çocuğun yetişmesinde asıl rolü alan annenin eğitimsiz olması yıllarca ev hayatına mahkûm edilmesi ve bu sebeplerden dolayı da aydın görüşlü olamaması kadının çocuğunu yetiştirmesini de olumsuz etkilemektedir. Yani Taliban döneminin olumsuz izleri sadece o dönemde yaşayan insanları değil daha sonraki nesilleri de etkilemiştir. Taliban Dönemi'nden sonra kadınlar siyasi alanda varlığını daha çok hissettirmeye başlamışlardır. Yeni Anayasadaki seçim yasasına göre parlamento da her ilden en az iki kadın vekilin bulunması zorunludur. (Anayasası, 2004: Madde 5/34) . 2001 yılında kurulan geçici hükümette Sima Semer devlet başkan yardımcısı görevine getirilmiştir. Ayrıca Sima Semer'e Kadınlardan Sorumlu Devlet Bakanı görevi de verilmiştir. Bu hükümette Süheyla Seddiki de Sağlık Bakanı olarak görev almıştır. Aynı yıl geçici cumhurbaşkanı seçiminde Mesude Celal de aday olmuş ve seçim sonucunda Mesude Celal ikinci olmuştur. Böylece Afganistan tarihinde ilk defa bir kadın Cumhurbaşkanlığına aday olmuştur. 2004 yılına gelindiğinde ise ilk defa bir kadın Bamyan vilayetinde (Habibe Surabi) vali olmuştur. (Womenkind Worldwide, 2006, s. 16) .

2001 sonrası dönemde kadın hakları konusundaki en önemli gelişme *Bonn* Antlaşması ile tasarlanan ve hayata geçirilen Kadın İşleri Bakanlığı'nın kurulmasıdır. Günümüzde her ilde 1 tane ancak başkentte 9 tane olmak üzere toplam 34 Kadın İşleri Bakanlık Müdürlüğü bulunmaktadır. Bu müdürlüklerin asıl amacı kadınların yasal haklarını savunmaktır. (Womenkind Worldwide, 2006, s. 18) . Konu ile ilgili Ek 11 Bkz.

IV. BÖLÜM

AFGANİSTAN'DA YAŞAYAN TÜRKLERDE AİLE VE EVLİLİK

4.1. Aile Türleri

Tarih boyunca “aile” denilen kavram sürekli bir değişim geçirmiştir. Günümüzde aile denilince akla ilk gelen “çekirdek aile” dir. Çekirdek aile sanayi toplumu sonrasında oluşmuş yeni ve modern bir aile biçimidir. İnsanlık tarihine bakıldığında ilk görülen aile tipi boy/klan ve kabile gibi daha kalabalık geleneksel aile tipidir. Fakat zamanla değişen toplumsal olaylar sonucu aile tipi de değişmiştir. Geleneksel kalabalık aile tipi yerini çekirdek aileye bırakmıştır. (Morgan, 2015, s.182).

Günümüzdeki çekirdek aile tipinin temelini bir kadın ve bir erkek oluşturmaktadır. Çekirdek aile tipi tarih boyunca çok eşlilik (poligami) ve onun alt türleri olan çok karılılık (poljini) çok kocalılık (polandri) gibi aşamalardan sonra oluşmuş bir aile biçimidir. Kabile olarak yaşanırken ailenin evrimi daha serbest ve kuralsızdır. Ancak zamanla ailenin evrimi daha düzenli ve daha kurallı aşamalara dayanmıştır. Ensest yasaklar giderek daha belirgin bir hale gelmiş ve kabile dışından evlenme kuralı getirilmiştir. (Malinowski, 1992, s. 98) . Bu kapsamda uygulanmaya başlanan ilk kural kabile dışından evliliklerin yapılmasıdır. Aynı kandan gelen insanlar arası evlilik yasağı ilk aile tabusu olarak görülebilir. Aynı anneden dünyaya gelen çocukların evlenmesi eski Mısır ve İran’da serbestken zaman içerisinde yasaklanmış. (Third Eye Fondation, 16.08.2017) . İran’da İslamiyet öncesinde yaygın olan baba-kız evlilikleri de İslamiyet’in kabul edilmesiyle sona ermiştir.

Çok eşli evlilikler de zamanla azalmaya başlamıştır. Hindistan, Nepal/Tibet bölgesinde yaygın olan çok kocalılık Batılı Hıristiyan misyonerlerin de etkisiyle azalmıştır. Öte yandan çok karılılık İslam ve Hindu inancında yasak olmadığı için hala yaygın olarak görülmektedir. Afganistan’da çok karılılık hala yasaldır. Buna bağlı olarak da farklı nesillerin bir arada yaşadığı geniş aile tipinin yerini çekirdek aile tipi alamamıştır. Afganistan gibi çok karılılığın yasaklanmadığı geleneksel toplumlarda çekirdek ailenin geniş aile tipinin yerini alması çok olası bir durum değildir.

Aile kavramında değişime uğrayan bir diğer unsur da soyun kimden devam edeceğidir. Eski çağlarda toplumlar anaerkildir. Anaerkil toplumlarda soy anadan devam eder. (Bachofen, 1997,s. 95) . Anaerkil toplumlarda kadınlar çok serbest farklı erkeklerle cinsel ilişki kurabilir. Bu toplum tipinde çocuğun annesinin kesin olarak bilinmesine karşın çocuğun babasının kim olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak anaerkil sistem zamanla yerini ataerkil sisteme bırakmıştır.

Ataerkil sistemde kadınların tek bir kocası olması ve bu sayede çocuğun babasının da kesin olarak bilinebilmesi sonucu aile soyunun anadan değil babadan ilerlediği ataerkil sistemin daha kabul görmesine yol açmıştır. Ancak çok eski zamanlarda Amerikan Kızılderililerinde, Yunanlarda ve Türklerde anaerkil soy sisteminin hakim olduğuna dair antropolojik ve dil bilimsel izler bu güne kadar varlığını devam ettirmiştir. Örneğin Türkçede kardeş sözcüğünün kökü olan “karın-daş“ aynı babadan gelenlerin değil aynı anneden gelenlerin kardeş kabul edildiğini gösterir. Bilindiği üzere anaerkil aile sisteminde farklı babalardan olsalar da aynı anneden gelenler kardeş kabul edilirdi. Aynı babadan fakat farklı annelerden doğanlar ise kardeş kabul edilmezdi. Hatta anaerkil sistemde baba bilinse dahi oğlu ile arasında akrabalık bağı olduğu kabul edilmezdi. Bu sebeple kabilenin reisi olan baba yönetim yetkisini kendi oğluna devredemez; ancak kız kardeşinin oğluna yönetim yetkisini devredebilirdi. Anaerkil sistemde çocuğun sorumluluğu babada değil dayısında olurdu. (Morgan, 2015, s. 160).

Sonuç olarak İnsanlığın sosyal ve kültürel gelişiminin hemen her basamağında sürekli bir değişim geçiren aile kurumu genelde iki cins arasındaki ilişkileri, neslin devamını düzenleyen, standartlaştıran bir sistemdir. Aynı zamanda belli bir insan birlikteliğini kastettiğimiz takdirde aileyi bir grup olarak da niteleyebiliriz. Yani aile evlilik, soy, akrabalık, gibi kavramlarla özetleyebileceğimiz bir ilişkiler sistemi olduğu kadar bir insan birlikteliğinin oluşturduğu sosyal dinamiğe sahip bir gruptur. Aile genel olarak nüfusu yenileme, milli kültürü taşıma, çocukları sosyalleştirme, ekonomik, biyolojik, psikolojik tatmin fonksiyonlarını yerine getirme görevini gerçekleştiren bir kuramdır. Pek çok düşünür ailenin sınırlarını çizmek için farklı kriterler kullanmıştır. Kimileri aynı çatı altında yaşayanlara, aynı kazandan yemek yiyenlere, kimileri ise neslin devamı bakımından birbirleri ile bağlantılı olan genel olarak anne, baba ve

çocuklardan oluşan insan birliği şeklinde belirli aile biçimlerini anlatmaktadırlar. Aydın'a göre; aile, biyolojik ilişki sonucu insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal yönleri bulunan toplumsal bir birimdir. (Aydın, 2013, s. 45).

Sosyal bir varlık olarak insanoğlu tarih boyunca hep bir aile birlikteliği çerçevesinde yer almıştır. Ailenin tarihi insanlığın tarihi kadar eskidir. Tarih boyunca toplum nasıl değişikliklere uğramışsa aile de boyutları, işleyişi, yapısı bakımından büyük değişim ve dönüşümler geçirmiştir. Bu tarihi süreç içerisinde aile, yapısal ve fonksiyonel açıdan pek çok değişikliğe uğramış olsa da ilkel toplumlardan modern toplamlara kadar aile toplumun en küçük sosyal birimi ve temel taşı olma özelliğini korumuştur. Aile aynı zamanda bir yaşam tarzını ifade etmektedir ve bu yaşam tarzına ilişkin ailede değişim ve dönüşüm günümüzde de devam etmektedir.(Sarı, 2014, s. 25).

Bütün toplumları kapsayan evrensel bir aile tipolojisinin var olmaması ailenin bulunduğu toplumsal bünyeden etkilenerak farklı yapısal özelliklere ve işlevlere büründüğünü gösterirken, aynı zamanda ailenin bulunduğu toplumu yansıtan temel bir kurum olduğuna da işaret etmektedir. Bu anlamıyla ailenin tahlili toplumun tahlili için mini bir laboratuvar olarak karşımıza çıkarken ailenin toplumsal platformda uğradığı tahribat da toplumsal çözülmenin birincil etkenleri arasında yer alabilmektedir. (Birekul, 2014, s. 141).

Aile sınıflamalarında en çok kullanılan tiplerden birisi hane sayısı bakımından ailedir. Yani ailenin türü ve muhtevası ailenin büyüklük ve küçüklüğüne göre belirlenir. Dolayısıyla aile, geniş ve dar aile veya büyük ve küçük aile olarak ikiye ayrılır. Kurumsal olmaktan çok kavramsal bir çerçeveye dayanan bu sınıflamaya göre ailenin üye sayısı fazla ise büyük aile, az ise küçük aile denilmektedir. En yaygın aile sınıflandırmasından birisi üye sayısı ve buna bağlı ilişki ağı ilkesine göre yapılan geniş ve dar aile tipleridir. Günümüzde bu tipler geleneksel ve çekirdek aile olarak güncellenmiştir. (Sarı, 2014, s. 33).

Batı merkezli ailelerde geniş aileden çekirdek aileye zorunlu bir geçiş vardır. Kırsal kesime özgü geleneksel olan geniş aile ile kente özgü ve olan çekirdek aile ikiliği üzerine bir tanım bulunmaktadır. Bu tanım aynı zamanda kırsal kesimdeki geniş aile modelini geleneksel olarak tanımlarken kente özgü çekirdek aile modelini de modern olarak tanımlamaktadır.

4.1.1. Geleneksel Aile

İki veya daha çok çekirdek aile birimlerinin aynı çatı altında yaşamasıdır. Bu ailede anne, baba, evli çocuklar, torunlar, evlenmemiş kardeşler yer alır. (Anthony, 2013, s. 246-247) . Daha çok kırsal kesimde görülen aile tipidir. Geniş bir avlu içinde birden fazla müstakil evde ya da geniş konak biçiminde çok odalı evlerde yaşamaktadırlar. Evin evlenen erkek çocuğu bu aileden ayrılmaz eşi ve çocukları ile beraber bu evde yaşarlar. Böylece ailenin kişi sayısı artar. Ancak ailenin kız çocuğu evlenince kendi eşinin evine gider böylece geniş aileye birileri katılırken birileri de ayrılır. Ailenin en büyük erkek üyesi ailenin reisi konumundadır. Ailedeki önemli kararları ailenin reisi alır. Bazen ailenin diğer üyelerine ile aldığı kararlar konusunda fikir danışsa da sonuçta kararları tek başına alır. Ailenin reisi aileyi ekonomik olarak idare eder. Bütün gelirler tek elde toplanır ve harcamalar tek elden yapılır. Ailenin reisi aile üyelerinin her türlü eğitiminden sorumludur, dinsel eğitim vermenin yanında ibadetlerini de denetler.

Aile üyeleri arasında hiyerarşik bir düzen vardır. Bu hiyerarşik düzen ailenin toplumdaki statüsünü de belirler. Aile reisinin aile üyeleri tarafından gördüğü saygı onun toplum içindeki saygınlığını da artırır. Aile üyeleri tarafından saygı görmeyen aile reisi toplum tarafından da saygı görmez ve kendi ailesinden saygı görmemesi ayıplanır.

Geleneksel ailede hiyerarşinin devam etmesini asıl sağlayan kadındır. Kadın geleneksel aile kuralları çerçevesinde çocuğunu yetiştirir. Yetiştirdiği çocuklar da daha sonra kendi geleneksel ailelerini kurarak geleneksel aile tipinin devamını sağlarlar. Geleneksel ailelerde Akrabalık ilişkileri çok sıcaktır. Dayanışma bağı güçlüdür. (Sarı, 2014, s. 34) .

4.1.2. Modern Aile

Daha çok kente özgü aile tipidir. Çekirdek: aile anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşur. Modern aile tipi olarak görülür. Burada geleneksel aile tipinde görülen evin reisi kavramına pek rastlanmaz. Aileyi ilgilendiren kararlar çoğunlukla birlikte alınır. Kadın aile içinde daha fazla öneme sahiptir, alınan kararlarda söz hakkı vardır. Ailenin ekonomisi birlikte alınan kararalar doğrultusunda idare edilir. Ailedeki kişi sayısı fazla değildir. Evlenen çocuk eşi ile beraber yeni bir eve taşınır. Bu yüzden geleneksel aile tipinde görülen büyük evler yerini daha küçük evlere bırakır. Akrabalık bağları çok güçlü değildir. Yardımlaşma ve dayanışmaya da pek fazla rastlanmaz.

Afganistan'da yaygın olan aile tipi geleneksel ataerkil ailedir. Geleneksel ataerkil aile tiplerinde görülen aile içi hiyerarşi Afganistan'da çok katı olarak varlığını devam ettirmektedir. Hiyerarşide korku ve itaat esastır. Kadınların, özellikle de gelinlerin ve genç kızların aile reisi önünde konuşması, gülmesi, şakalaşması uygun görülmemektedir. Karı-kocanın birbirlerine isimleriyle hitap etmesi de hoş karşılanmayan bir davranıştır. Kadınlar kocalarına en büyük çocuğunun isminin sonuna *babası* kelimesini ekleyerek hitap ederler (Ali'nin babası gibi). Eğer henüz çocukları yoksa kocalarına *çalım* (erkeğim) diye hitap ederler. Yalnızca aile üyeleri arasında değil toplum içerisinde de büyüğe saygı esastır.

Aile reisi kavramı da Afganistan'da çok güçlü olarak varlığına devam etmektedir. Aile reisinin kararları kesindir. Hiçbir şekilde sorgulanmaz direk itaat edilir. Özellikle kız çocuklarının hiçbir şekilde kendi hayatları üzerinde söz hakkı yoktur. Kız çocukları isteklerini anneleri aracılığı ile babaya iletirler baba uygun görürse izin verir. Baba eğer uygun görmediyse kız çocuğu bunu sorgulamadan kabul etmek zorundadır.

Evin reisi, evin ekonomisi, mal alıp satmak, çocukların evlilikleri gibi önemli konularda tek başına karar verir. Ayrıca çocukların eğitiminden giyim kuşamına kadar her türlü konuda söz sahibidir. Hiçbir konuda onun sözünden çıkılmaz.

Afganistan ataerkil bir toplumdur. Bu yüzden de akrabalık ilişkilerinde erkeğin akrabaları ile olan ilişkiler daha güçlüdür. Erkeğin akrabalarının aileye etkisi daha fazladır. Kadının ailesinin ve akrabalarının aileye etkisi yok denilecek kadar azdır. Tüm

ataerkil toplumlarda olduğu gibi Afganistan'daki ailelerde erkek egemenliği esastır. Erkek çocukları soyun devamı olarak görüldükleri için erkek çocuğuna sahip olmak bir ayrıcalıktır. Erkekler evlendikleri zaman bile ailelerinden ayrılmazlar. Kız çocukları ise evlendiklerinde kendi evlerinden ayrıldıkları için erkekler kadar değer görmezler. Kız çocukları evlendikten sonra kendi ailelerinin yanından ayrılacakları için, en başından itibaren kendi evlerinde sürekli misafir olarak görülür, günün birinde evden ayrılacakları için de değer görmezler.

Afganistan'da yaşıyan geleneksel Türk ailelerinde evlenen erkek çocuklar ailelerinden ayrılmadıkları için anne ve babaları tarafından bir gelecek güvencesi olarak görülürler. Yaşlanınca ebeveynlerine bakacakları ve onların her türlü ihtiyaçlarını karşılayacaklarını düşünülür. Erkek çocuklarına çocukluklarından itibaren bu düşünceler aşılandığı için büyünce kendilerinden beklenen bu sorumluluğu yerine getirirler.

4.2. Çocuğun Ailedeki Yeri

Tüm ataerkil toplumlarda olduğu gibi Afganistan'da yaşıyan Türk ailelerinde de esas olan erkek çocuğuna sahip olmaktır. Çünkü erkek çocuk soyun devamı olarak görülür. Kız çocuğu ise günün birinde evlenip evden ayrılacağı için çok önemli değildir. Ataerkil olan geleneksel Türk ailelerinde çocuğa isim koyma hakkı babanın ve babanın yakın akrabalarınındır. Çocuğun büyünce adı ile yaşayacağı düşünülür. Çocuk dinine uygun yaşasın diye genellikle Erkek çocuklara Allah'ın 99 isimlerinden birini koyarlar. Allah'ın rahmeti ve bereketi çocukların üzerinde olsun diye bir de ismin başına kul anlıma gelen "Abdul" ön ekini eklerler. Abdul Resul, Abdul Kerim, Abdul Kasım gibi okumuş aydın aileler farklı olarak çocuklarına isim verirken Allah'ın 99 adı dışında isim konulurken de ismin başına ya da sonuna "Muhammed ya da Ahmet" isimleri eklenir. *Muhammed Ali, Ümit Ahmet* gibi. Kız çocuklarına ise isim verilirken ağırlıklı olarak Kur'an'da geçen Arapça kökenli isimler tercih edilir. Genelde peygamberlerimizin kızları ve eşlerinin ismini verirler. Kız çocukları dinine uygun yaşasın diye isimlerinin başına *Bibi* (iffetli ve namuslu kadın) eklerler. Bibi Meryem, bibi Hatice gibi. Erkek çocuklarına isim vermek daha önemli iken kız çocuklarına isim vermek çok da önemli bir iş olarak görülmez. . Bu eğilim tüm ataerkil toplumlarda

benzer şekilde yaşanmıştır. Örneğin eski Romalılarda ve Araplarda kadına değer verilmediği için doğan kız çocuklarına isim yerine doğdukları tarihe bağlı olarak sıra sayısı verme adet vardı, Vahide (birinci), Saniye (ikinci), Salise (üçüncü) Rabia (dördüncü) gibi

Aydın aileler ise çocuklarına daha çok Afganistan tarihinde vatanına, milletine iyi hizmetlerde bulunan kişilerin ismini verirler. Tarihte adı geçen kahramanların isimlerini çocuklarına vererek kendi çocuklarının da vatanına, milletine faydalı insanlar olacağına inanırlar. Tarihteki kahramanların isimlerini çocuklarına vermekten gurur duyarlar. Bu isimleri çocuklarına vererek aynı zamanda tarihte çok önemli görevlerde bulunan kahramanlarında unutulmamasını sağlamış olurlar.

Geleneksel aile tipleri genellikle geçimlerini tarımla sağlarlar. Afganistan'daki Türk aileleri de geçimlerini tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadırlar. Zaten erkeklerin bu kadar değerli olmasının sebebi tarımsal faaliyetlerin yoğun emek gücü gerektirmesidir. Bu yüzden tarımla uğraşan geleneksel ailelerde çocuklar iş gücü olarak görüldükleri için ailedeki çocuk sayısı fazladır. Çocuğun eğitim durumu, hayat şartları önemli değildir. Esas olan çocuğun tarımda iş gücü olarak kullanılmasıdır. Bu da ne kadar çok çocuğun varsa o kadar çok güç sahibisin demektir. Erkek çocukları evlendiklerinde evden ayrılmadıkları gibi bir de eve eşlerini getirirler. Bu da ailenin tarımdaki iş gücünü artırır. Fakat kız çocukları evlendiklerinde kendi evlerinden ayrılırlar. Kendi ailelerinin tarımdaki iş gücünün azalmasına sebep olurken eşlerinin ailesinin tarımdaki iş gücünü artırır. (Abeduf, 2014, s. 174) .

4.3. Aile İçindeki Dini Hayat

Afganistan toplumunun %99'u Müslüman % 1 ise diğer dinlere mensuptur. Müslümanların yaklaşık %70'i Sunni, %25'i Şia mezhebine mensuptur. Şiilerin çoğunluğunu Hazaralar, oluşturur. Ülkede farklı etnik gruplar arasında yegâne birleştirici unsur dindir. Afganistan halkı sosyal ve kültürel anlamında İslam kültürünü örnek aldığı için Birleştirici unsur olan İslam dini aileler arasında ortak değerler ve kurallara sahiptir. (Secadi, 2012, s. 13) .

Din de tıpkı aile gibi tarihsel süreç içerisinde önemli oranda değişim geçirmiş bir toplumsal örgütlenme biçimidir. Türkler tarihte çok farklı din ve inanç sistemlerini kabul etmişlerdir. Afganistan Türkleri de İslam'dan önce Gök Tanrı inancı ve Budizm'e bağlıken sonradan İslamlaşmışlardır. Ancak halk kültür ve geleneklerinde İslam öncesi Türk kültürünün izlerini bu gün de görmek mümkündür.

Din aileden ve aile de dinden doğrudan etkilenir. Afganistan'da yaşayan Türk ailelerin aile bağlarını din doğrudan etkiler. Okuma ve yazma oranı düşük olduğundan dolayı insanlar temel bilgileri cami imamlarından öğrenirler. Çocuklar beş yaşından itibaren camilerde temel din eğitimlerini almaya başlarlar. Toplum içinde din alimlerine büyük sevgi duyulur ve saygı gösterilir. Dinin aile üzerine etkisi büyüktür. (Aydın, 2013, s. 89). Din aile fertlerinin statünü belirlemede, aile içindeki bireylerin rollerinin belirlenmesinde ve aile içindeki düzeni, saygınlığı ve aile bütünlüğünü korumasında büyük bir role sahiptir.

Afganistan geneline bakılacak olursa katı din kurallarının kurbanı en çok kadınlar olmuştur. Çünkü tarihsel süreç boyunca Afganistan mollaları kadınları "naqisil-l- aqıl (akli kıt) olarak görmüşlerdir. Bu görüş Afgan erkeklerinin bilinçaltına yerleştiğinden hala varlığını güçlü biçimde devam ettirmektedir. Bu sebeple günümüz Afgan ailesinde kadının değeri yok denecek kadar azdır. Kadınlara; eşlerine babalarına nasıl davranması gerektiği, ortama uygun nasıl giyinmeleri gerektiği, erkeklere karşı boyun eğmeleri gerektiği daha küçük yaşlardan itibaren aile içinde öğretilen katı din kuralları arasında sayılabilir. Afganistan ortaçağdan günümüze erkek egemenliğine dayanan ataerkil bir aile yapısına sahip olmuştur. Erkek hâkimiyetini kabul etmek, Afganistan'da bir nevi gelenek hâlini almıştır. Bu geleneğe, yer yer İslâmî dayanaklar bulunmaya da çalışılmıştır. Örneğin; "Bir insana secde etmek caiz olsaymış, Allah'tan sonra kocaya secde edilirmiş.", "Cennete ilk girecek olan kadın kocasına çok itaatkar ve saygılı olduğundan dolayı Hz. Muhammet'in kızı Fatıma'nın komşusu olan bir hanımdır.", "Erkeğin arka eteğinde namaz kılınabilir." (Erkeğin her hâliyle temiz ve kutsal olduğu vurgulanmaya çalışılıyor) gibi sözler, kaynağı araştırılmaksızın, nesilden nesle aktarılarak gelmiştir. (Yılmaz, 2005, s. 22).

4.4. Aile İçi İlişkiler

Aile içinde bulunduğu bölgenin, doğal ve toplumsal özelliklerinden etkilenir bu etkinin ışığında oluşan kültür ile biçim ve renk kazanır. Aile konusunda farklı görüşler bulunur. Aile örgütünü yücelten kuramcılara göre: “İnsanların sevgi, şefkat gibi bazı manevi duyguları sadece aile içinde karşılanmaktadır. İnsanlar bu duygularını aile içinde karşılayamazsa bu eksikliği başka şekilde dolduramazmış. Bu görüşte olanlara göre aile Buna bağlı olarak aile insanın huzur bulduğu, onu kötülüklerden koruyan bir güçtür. Öte yandan aile kurumunun kişisel gelişimin önüne çıkardığı engellere, ailenin çocuklar üzerinde kurduğu baskıya ve iddia edildiği gibi, şefkat, sevgi değil aynı zamanda şiddet üretebildiğine dair görüşlerde bulunmaktadır. Günümüzde sosyal-psikologlar ailenin gerçekten de kurallar, otorite temelli değil şefkat ve karşılıklı saygıya dayalı bir organizasyon haline gelebilmesi için çalışmalar yürütmektedirler. (Kaya, 2018, s. 92) . Afganistan’da yaşayan Türklerin aile yapısı geleneksel bir aile yapısına sahip olduğundan dolayı aile içi ilişkiler iç içe ve aile bağları daha güçlüdür.

Afganistan’da günümüzde de geniş aile modeli hâkimdir. Evlenenler yeni bir aile kurmak yerine, genellikle erkeğin ailesiyle birlikte yaşamaktadırlar. Bu nedenle erkek evladına sahip olmak bir ayrıcalıktır. Zira onlar hiçbir zaman anne babadan ayrılmak zorunda değildirler. Daha önce de söz edildiği üzere kız çocukları ise, “başkasının malı” olarak görülmekte ve günün birinde aileden ayrılacakları için erkekler kadar değer görmemektedirler. Evler, genellikle bahçeli ve müstakildir. Haremlik-selamlık usulüne uygun olarak yabancı misafirler için girişte bir “dış avlu” mevcuttur. Erkek konuklar bu avluda bulunan odada (mihmanhane) ağırlanırlar. Şehirlerde mekan sıkıntısından dolayı, ailenin bulunduğu bahçe içinde kapıya yakın bir oda “mihmanhane” hâline getirilmektedir. Kadınlar ve kızların bu bölümlere çıkmaları yasaktır.

Çok eşlilik Afgan halkı arasında hâlâ yaygınlığını korumaktadır. Afgan halkı, boşama ve boşanma nedenleri konusunda farklı bir anlayışa sahip olduklarından, kocanın ikinci hatta üçüncü ve dördüncü kez evlenmesi Afgan kadınının boşanma nedeni sayılamaz. Kadın, geleneklerin sebep olduğu sosyal baskıdan dolayı, kocasını tüm yanlışlıklarıyla kabul etmek zorundadır. Komşuya gitmek için bile kocasından izin

alması gereken kadın, herhangi bir olayda, evin erkeğinden açıklama yapmasını isteyemez. Afgan kadını üzerindeki bu tür sosyal baskılar Afganistan’da olduğu gibi, Afganistan sınırları dışındaki Afgan aileleri arasında da devam etmektedir. Örneğin; yıllardır Türkiye’de yaşayan Afgan aileleri kendi aralarında, erkek egemenliğini kabul ederek bu geleneği sürdürmektedir.

Ancak son yıllarda (Taliban sonrası) Afganistan’da, gözlenen sosyal değişim, Afgan kadınları için gelecek umut vaat etmektedir. Kız çocuklarının eğitim kurumlarında daha fazla yer almaya başlamaları, kadınların iş hayatına katılımlarının artması, yani artık kadın-erkek eşitliği konularının sıkça tartışılmaya başlanması, kadınların sosyal statülerindeki değişimin bir göstergesidir. (Yılmaz, 2005, s. 22-25) . Öte yandan bu değişim henüz aile kültüründe köklü bir değişikliğe yol açmış değildir.

4.5. Aile İçi Şiddet

Ataerkil toplumların tümünde olduğu gibi Afganistan’da da kadına yönelik şiddet vardır. Şiddet; duygusal, cinsel, sözel, fiziksel ve daha birçok şekilde kendisini gösterir. Toplumun her alanında kendisini gösteren şiddet toplumun en önemli öğelerinden biri olan ailede de kendisini göstermektedir. (Başaran, 2014, s. 155) . Aslında Afganistan’da kadına şiddet genellikle aile içinde görmektedir. Şiddet her toplumda görülmektedir ancak Afganistan gibi geleneksel toplumlarda şiddetin yoğunluğu daha belirgindir. Özellikle aile içinde kadının kadına şiddet uygulaması çok fazla rastlanan bir durumdur. Afganistan’daki Birleşmiş Milletler Yardım Misyonu *UNAMA*’nın yaptığı bir araştırmaya göre Afganistan’daki kadınların %90’ı şiddete maruz kalmaktadır. Şiddet mağduru kadınların %32’ si ise aile içi şiddete maruz kalmaktadırlar. (Independent, 20.08.2020) .

Afganistan’ın medeni kanununun 54. Maddesine göre “Aile toplumun temel taşıdır. Ailenin geleceğini korumak devletin güvencesi altındadır. Devlet, ailenin fiziki ve ruhi güvenliğini özellikle çocuk ve annenin güvenliğini temin etmek, çocukları eğitmek ve İslami hükümlere ters olan gelenekleri yok etmek için önemli tedbirler almaktadır.”

Afganistan’da aile içinde kadının kadına şiddet uygulamasının birçok nedeni vardır. Bu nedenlerin başında; küçük yaşta yapılan evlilikler, çok eşli evlilikler, evlenen kızın damadın ailesiyle yaşaması, kızların para karşılığında evlendirilmesi, akraba evlilikleri yer alır. Küçük yaşlarda evlendirilen kızlar ev işlerini ve eşlerinin hizmetini yapamadıkları için kaynanalarından ve eşlerinden fiziksel, sözel, psikolojik gibi birçok şiddete maruz kalmaktadırlar. Afganistan’da kadınlar evde yaptıkları rutin işler yüzünden bile fiziksel, sözel ve psikolojik şiddete maruz kalmaktadırlar. Yaptıkları yemeği kocaları beğenmezse, çocuklar oyun oynarken gürültü yaparsa kadınlar bundan sorumlu tutulur ve şiddete de maruz kalırlar. Çocuklar hastalandığında bu sanki annenin suçuymuş gibi anne bundan sorumlu tutulur. (Türkmani, 2009, s. 33) . Maddi durumu iyi olmayan erkekler çok eşli evlilik yaptıklarında bütün eşleriyle aynı evde yaşamakta, bu da farklı sorunlara yol açmaktadır. Eşlerini birbirinden kıskanan kadınlar arasında ise sürekli kavga çıkmaktadır. Karşılıklı olarak kadınlar birbirlerine fiziksel ve sözel şiddet uygulamaktadır. Evlenen kızlar damadın ailesiyle birlikte yaşayınca kaynana ve gelin arasında sürekli bir çekişme yaşanır. Çoğunlukla kaynana oğlunu gelininden kıskandığı için sürekli geliniyle çatışma halindedir. Kızların para karşılığında evlendirilmesinden sonra da kızlar çok fazla şiddete maruz kalmışlardır. Kızın ailesine para vermek için mal varlığını satan ya da bütün birikmiş parasını kızın ailesine veren erkeğin ailesi düğünden sonra bunun sorumlusu olarak kızı gördükleri için kıza sürekli hakaret eder. Sözel, fiziksel ve psikolojik şiddet uygularlar. Bütün bunlardan dolayı ailelerde sürekli bir huzursuzluk ve mutsuzluk olur. Böyle bir ortamda yetişen çocuklar da psikolojik yönden çok da sağlıklı bireyler olmazlar.

Şiddete maruz kalan kadınların çoğu yasalara güvenmedikleri için mahkemeye başvurmazlar. Şiddete maruz kalan kadınların haklarını korumak için mahkemeye başvurması toplum tarafında da hoş karşılanmaz. Aile içinde çeşitli şiddetlere maruz kalan kadınların bazıları yaşadıkları acılara daha fazla dayanamayıp intihar etmişlerdir. (AİHRC, 01.04.2006, s. 21).

Bazıları ise evden kaçmayı kurtuluş yolu olarak görmüşlerdir. Ancak evden kaçmak onlar için bir kurtuluş değil başlarına farklı sorunlar açmıştır. Evden kaçan kadınlar polis tarafından yakalanınca hapis cezası alıyorlar ve hapisteyken birçok işkenceye maruz kalmakla birlikte bir de tecavüze uğrayabiliyorlar. Polise

yakalanmayanlar ise aileleri ve toplum tarafından dışlanır, farklı işkencelere maruz kalır hata öldürülürler. (WCLRF, 2006, s. 37) .

4.6. Akrabalık Ve Dayanışma

Akrabalık evlilik yolu ile veya kan bağı ile elde edilen insan ilişkilerine denir. (Anthony, 2013, s. 246) . Afganistan toplumu gibi geleneksel toplumlarda aileler arasında yoğun bir akrabalık ve dayanışma ilişkisi vardır. Akrabalık ve dayanışma ilişkileri her toplumda olduğu gibi Afgan Türklerinde de ekonomik birliktelik ve dayanışmanın yanı sıra toplumsal ve kültürel bağlarının korunması, iyi günde kötü günde birbirlerinin yanında dumaları ve güçlenmesi açısından önemli bir anlam taşır. Hatta Afgan Türklerinde akrabalık bağı aile üzerinde denetim, koruma ve kontrol etme gibi yetkilerine sahiptir. Birinci ve ikinci dereceden bağı olan akrabaların sözü aile içinde en az ailenin büyüğü kadar geçerlidir. Hatta bazı durumlarda daha üstüdür. Bu durum aile içinde en çok da kadınlar ve genç kızları etkiler. Akrabalar bir genç kızın büyümesine, giyinmesine, eğitimine hatta kiminle evlenip evlenmemesine bile karar verme yetkisine sahiptirler.

4.7. Aile Ve Komşuluk İlişkileri

Komşuluk insanların birbirlerine yakın mesafelerde yaşaması, komşuluk ilişkileri ise bunların arasındaki sosyal ilişkidir. Komşuluk; evlerin birbirine dayanması, evlerin havasının birbirini etkilemesi gibi hem mekânsal hem de toplumsal bir yakınlıktır. Komşu bir paylaşma aktörüdür. Komşu kimi zaman evin temel ihtiyaçlarını karşılayan mahalle bakkalı rolünü üstlenir. Komşuluk ilişkilerinde akrabalık, kan bağı, aynı ırk ve aynı görüşe sahip olma söz konusu değildir. Öte yandan komşuluk ailelerin birbirlerini kontrol ettikleri bir denetim mekanizmasıdır. Geleneksel toplumlarda bireyler komşularından çekindikleri için serbestçe hareket edemezler.

Afganistan toplumu için komşuluk kutsal bir anlam taşımaktadır. Komşunun rızasını almak ve mutlu etmek Allah'ın katında büyük önem taşımaktadır. Komşunun haklarını yerine getirmemek toplumun dini değerlerine aykırı davranmak demektir. Komşunun açlığından ve tokluğundan haberdar olmayan komşuluk haklarını yerine

getirmeyen insanlar komşusunun rızasını almadan ölürse toplum tarafında kınandığının yanı sıra mezarında bile rahat uyuyamaz gibi halk arasında çeşitli inanışlar vardır.

Her toplumda olduğu gibi Afganistan’da yaşayan Türk ailelerin komşuluk ilişkilerini ayakta tutan, canlandıran, süreklilik kazandıran da komşuluk ritüelleridir. Komşu ziyaretleri, davetler, düğünler, cenazeler, ikramlar, sohbetler, selam verme, hal hatır sorma, sorunlara çözüm arama, yardımlaşma dayanışma destek olma, psikolojik ve fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak gibi ritüeller komşuluk ilişkilerinin olmazsa olmazlarıdır. (Aydemir, 2013, s. 341-347).

4.8. Taliban Hükümeti’nin Aileye Etkisi

Taliban, Arapçadaki talib sözcüğünün çoğulu olup, öğrenciler anlamına gelmektedir. Talib “طالب” sözcüğü Arapça “طلبه” talebeden gelmektedir. Talip’in çoğulu ise Taliban’dır. Ama bu sözcüğün çoğulu olan “Taliban” Farsça’da “din öğrencisi” bilgi veren kişi olan molların karşısında, bilgi arayan, ders okuyan bir İslâm talebesi anlamına gelmektedir. Onların kendilerine “Talip” ismini seçmelerinin nedeni kendileri ile mücahitlerin parti siyaseti arasına bir mesafe koymak ve iktidarı ele geçirmeye çalışan bir parti olmaktan ziyade, bütün toplumu “dinsizlerden” arındırıp temizlemeyi hedefleyen bir hareket olduğunu göstermektir. (Mujde, 2002, s.17).

Sovyetler Birliği Afganistan’dan çıktıktan ve 1992’de Necibullah hükümeti devrildikten sonra Afganistan’da ülkeyi birleştirecek bir siyasi lider olmadığı için her farklı etnik grup kendi içinden bir siyasi lider çıkarmıştır. Bu siyasi liderler kendi çıkarları için ülke birliğini düşünmeden halkı etnik gruplara bölmüşlerdir. Böylece ülke genelinde ırkçılıktan kaynaklanan iç savaşlar başlamıştır. Bu dönemde komşu ülkelere göç etmek zorunda kalan ailelerin çocukları Pakistan’da dini eğitim almak amacıyla medreselere gitmişler, medresede dini eğitim başlığı altında Afganistan’dan göç eden çocuklar Afganistan’daki rejime karşıt görüşlerle yetiştirilmişlerdir. Bu medreselerde yetiştirilen çocuklar Afganistan’da daha yeni oluşum aşamasında olan Taliban terör örgütünün güç kazanmasında rol oynamışlardır. Ülke içinde farklı etnik gruplar arasında iç savaş devam ederken ülke içinde yaşanan iç kargaşayı kullanan Taliban terör örgütü gücünü daha da arttırmıştır.

Taliban terör örgünün mensuplarının çoğu kendi ailelerinden uzakta Pakistan'da medreselerde dini eğitim başlığı altında kendi ülkesindeki rejime karşı, kendi ülkesine, kendi vatandaşlarına düşman insanlardır. Bu medreselerde aldıkları eğitim yüzünden yeri geldiğinde kendi aile üyelerine de düşmanlık beslemekte hatta gerekirse kendi siyasi görüşlerini benimsemeyen aile üyelerini, akrabalarını ve arkadaşlarını da öldürmektedirler. Aslında Pakistan'da medreselerde dini eğitim başlığı altında aldıkları eğitimin Afganistan'daki geleneksel dinle de hiçbir alakası yoktur. Aldıkları bu eğitim onların bütün geleneksel değer yargılarını yıkmış onun yerine, insanlık dışı, hiçbir değere saygı göstermeyen, kendi siyasi görüşleri dışında hiç bir siyasi görüşe tahammülü olmayan bir robota çevirmiştir.

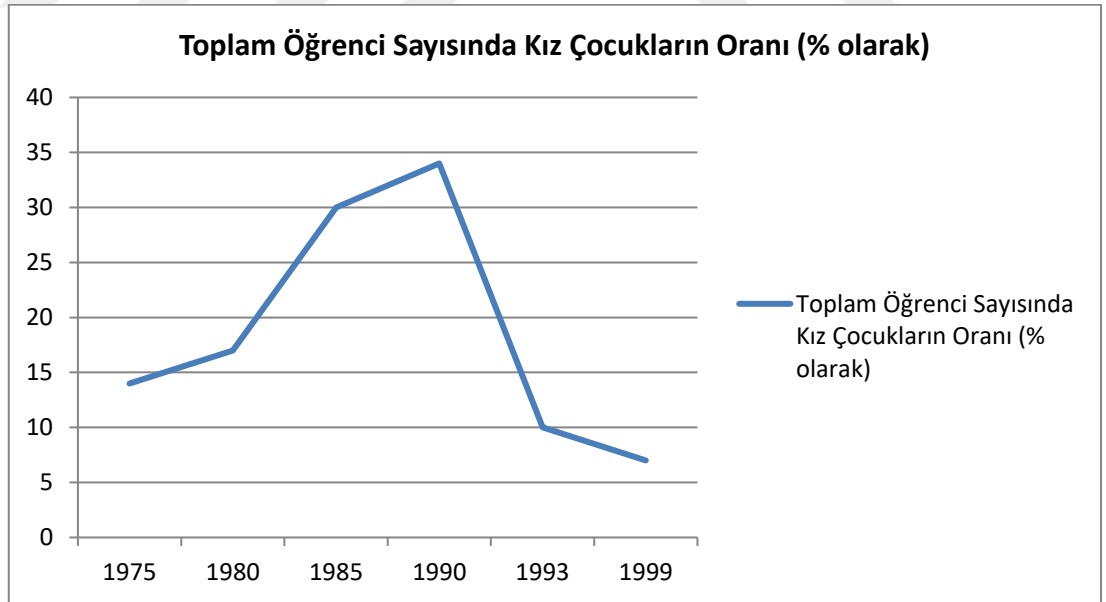
Taliban Dönemi Afganistan'ın tarihinin en kara dönemidir. Taliban Dönemi'nden bütün Afganistan halkı olumsuz etkilenmiştir, bu dönemden en çok da kadınlar etkilenmiştir. Bu dönemde kadınların hak ve özgürlüklerini bir kenara bırakalım kadınların varlığı bile sorun haline gelmiştir. Kadınların sosyal ve siyasi hakları tamamen ellerinden alınmıştır. Kızların okula gitmeleri yasaklanmış ve çalışan kadınların iş hayatına son verilmiş. Sosyal hayattan ve çalışma hayatından mahrum edilen kadınlar ev hapsine mahkûm edilmişlerdir.

Taliban'a göre, kızların dinin esaslarını öğrenip, namaz gibi bazı ibadetleri yerine getirebilecek kadar bilgiye sahip olmaları yeterlidir. Kızların lise ve üniversite gibi fen bilimlerinin öğretildiği okullarda okumaları kesinlikle yasaktır. Çünkü Taliban'a göre kızlar lise ve üniversite gibi okullarda doğru olmayan bilgiler öğrenir ve doğru olmayan davranışlar kazanırlar. Onlara göre kadınların en önemli görevleri ev işlerini yapmak, çocuklarına bakmak, kocalarının her türlü hizmetini karşılamak ve onların sözünden asla çıkmamaktır. Kadınların yanlarında mahremleri (kocas, erkek kardeşi, babası) olmadan evden çıkmak doğru değildir. Taliban kadınların kamu kuruluşlarında görev almalarına karşı olmalarına rağmen hastanede hasta kadınları erkek doktorlarının muayene etmesini de istemedikleri için kadınların çok az sayıda olmakla beraber hemşirelik ve doktorluk yapmalarına müsaade etmişlerdir.

Taliban, yaptıkları her şeyin temelini Kuran'a ve hadislere dayandığını iddia etmektedirler. Yaptıkları her şeyin Kuranda yazdığını ve hadislerde geçtiğini

savunmuşlardır. Hastanelerde ihtiyaç dışında kadınların çalışmalarına izin verilmemesini de kurana ve hadislere dayandırmışlardır. Hastanede çalışan kadınların onların belirledikleri kurallara göre hareket etmeleri gerekmektedir. Mesela kadınların yüksek sesle konuşmaları yasaktır. Hastanede çalışan kadınları mahremleri hastaneye getirip götürmeleri gerekmektedir. Tek başlarına hastaneye gelip giden kadın doktorlar ve hemşireler cezalandırılır. Kısacası Taliban'a göre, erkeğin görevleri ve kadının görevleri bellidir ve bu görevler Kuranda yazmakta ve hadislerde geçmektedir. Bunun dışına çıkmak kesinlikle yasaktır Taliban ise insanların bu görevlerine uyması ve bu görevlerin dışına çıkanları cezalandırmayı kendine görev edinmiştir. (Mujde, 2002, s. 20) .

Taliban örgütünün din adına uyguladıkları kuralların çıkardıkları yasalar İslam Dinini kendilerine göre bir yorumlayış biçimidir. Aslında seküler hedeflerine dini kendi çıkarlarına göre kullanarak ulaşmaya çalıştıkları da söylenebilir. Taliban ülke içinde katı ve tartışmalı dini kurallar uygulayarak kendilerince din kurallarına uygun davranmayan yoldan çıkan insanları “yola getirmeye” çalışmaktadır.

Grafik 1.Yıllara göre Afganistan'da kız öğrencilerin değişimi. (Samady, 2001, s. 38) .

Taliban, Afganistan'ı ele geçirdikten hemen sonra devlet okullarını kapatıp, yerine din bilimlerinin verildiği yerler olan medreseleri açmaya başlamışlardır. Taliban Dönemi'nde eğitim hayatı daha çok dini eğitimden ibarettir. Okullardaki fen bilimleri dersleri kaldırılmış onun yerine Kur'an ve hadis gibi din bilimleri yerleştirilmiştir. Derslerin içerikleri ağırlaştırılmıştır. Kur'an, Arapça ve *İslamiyet* dersleri haftada 20 saate çıkarılacak, matematik dersi haftada iki saatle sınırlı tutulmuştur. Tarih, coğrafya, fizik, kimya, biyoloji gibi dersler ise müfredattan kaldırılmıştır. Ayrıca Özbekçe, Türkmençe gibi anadil dersler de müfredattan kaldırılmıştır. (Samady, 2001, s. 90) . Dersler öğretmenler tarafından değil mollalar tarafından verilmeye başlanmıştır. Onların döneminde kız okulları ya tamamen kapatılmış ya erkek öğrenci okullarına çevrilmiştir. Erkek okulları açık olmasına rağmen okulların öğrenci sayısı giderek azalmıştır zira savaşa bağlı göçlerden dolayı gençler ülkeyi terk etmişler ve mevcut olan gençler de okula gitmek istememişlerdir.

Taliban'a göre, Afganistan halkı dinden çıkmış (mürted) ve yeniden dine davet edilmesi gereken bir halktır. Dolayısıyla okul müfredatlarının tamamı din derslerinden oluşması gerekmektedir. Pakistan'da eğitim gören mollalara Afganistan'ın kuzey bölge halkı (Güney Türkistan) kâfir olarak tanıtıldığından Andhoy, Şibirigan, Mezar-ı Şerif, Tahar gibi Afganistan'ın kuzeyindeki gibi Taliban'ın hakim olduğu bir çok yere medrese açılmıştır. Bu medreselerde dini eğitim verilerek halkın dinle olan bağı güçlendirilmeye çalışılmıştır. Elbette burada Türklere dayatılan yeni "İslami kültürün" Türklerin geleneksel Müslümanlık kültürü ile çok az ortak noktası olduğunu da belirtmeliyiz. Afganistan Türklerinin tarihi Babür, Hüseyin Baykara gibi yüksek kültürlü padişahların, Mevlana, Ali Şir Nevai gibi hümanist düşünürlerin Rabia-yı Belhi, Gülbeden Begüm gibi kadın yazarların mirasına dayanır. Bu nedenle Taliban'ın dayattığı "İslam kültürü" kesinlikle Afganistan Türklerine yabancı bir dünyayı temsil eder. Afganistan Türk Müslümanlığı şiiri, müziği, sanatı ve sporu yüceltir; oysa Talibanlar Vahhabi gelenekten etkilendikleri için tüm bunları şirk olarak görürler.

Afganistan'daki Türkler tarafından önder olarak kabul edilen Abdurraşid Dostum yanlılarına karşı Taliban'ın tutumları oldukça sert olmuştur. Çünkü Taliban'a göre, Türklerin lideri olan Dostum öldürülmesi gereken kâfirdir. Taliban döneminden önce Afganistan'ın Türkistan bölgelerinde kadınların sosyal ve kültürel hakları vardı.

Kadınlar istedikleri gibi giyinebiliyor, yanlarında mahremleri (kocas, erkek kardeşi, babası) olamadan dışarı ıkabiliyorlardı. Kadınlar iş hayatının her alanında görev alabiliyor, kamu dairelerinde alışabiliyorlardı. Kadınların bu kadar sosyal hayatın ve iş hayatının içinde olması Pakistan'da eēitim gören ērencilere göre kesinlikle doēru olmayan davranışlar olarak ēretildiēi için onlara göre özellikle Afganistan'ın kuzey bölgesinde yaşayan Türkler dinden sapan insanlardır. Taliban kuzey bölgesinde dinden sapan insanları tekrar din yoluna getirmek için Dostum ile savaşarak bu bölgeleri ele geçirmeye çalışmaktadır. Buraları ele geçirip buralarda medreseler açarak dini eēitim vermeyi amaçlamaktadır. Böylece onlara göre dinden sapan insanlar yeniden din yolunu bulacaklardır. Taliban'ın bu rejim sistemi bazı bilim insanların yurt dışına göç etmelerine sebep olmuştur. Yurt dışına çıkmayan bilim insanların oēu Taliban ile mücadele etmek yerine onların bu rejim sistemine boyun eēmeyi tercih etmişlerdir. Taliban'a karşı çıkan çok az bilim insanı da başarılı olamamıştır. Taliban'a karşı başarısız olan bilim insanları işkenceye maruz kalmış ve sonrasında öldürülmüşlerdir.

Taliban dönemi Afgan kadınlar için tam bir kabustur. 11 Eylül 2001da NATO'nun Afganistan'a gelmesi ile birlikte tüm ülkede Taliban kabusu geçmişe nazaran etkisini azaltmış ve kadınlar için de yeni bir dönem başlamıştır. Emanullah Han Dönemi'nde olduēu gibi kızlar yeniden sosyal ve siyasi haklarını kazanmışlardı. Yeniden okula gitmeye başladılar o dönemde ilk kez yapılan niversite sınavına katılan kızların hepsi niversiteye istedikleri bölümlere yerleştiler. Kamu dairelerinde çalışmak isteyen kadınlara öncelik verildi. Taliban Dönemi'nde maēdur olan kadınların maēduriyetleri giderilmeye çalışılmıştır. Afganistan nüfusunun yarısını kadınlar oluşturmaktadır. Toplumun yeniden ayakta durabilmesi için cumhuriyet kadınlara ihtiyaç vardı. İç savaş döneminde kadınların eve kapatılması yüzünden aydın kadınların oēu yurt dışına kaçmışlardı. Yeni ve aydın görüşlü bir hükümetin kuruluşu ile yurt dışına kaçan aydın kadınlar yeniden ülkeye aēırıldılar ve kadın haklarını savunmaları için devlet tarafından önemli görevlere atandılar. (Sirat, 30.03.2020) .

Okuma yazma bilmeyen kadınlar için okuma yazma kursları açılmıştır. Bizzat benim aile bireylerimde bu kurslarda ēretmenlik yapmışlardı. Kırsal kesimlerde kurs merkezleri açılarak burada kadınlara dikiş nakış, örgü, halı dokuma gibi el becerileri kazandırılmaya çalışıldı ve bu kurslarda ēretilen ürünler satılarak kadınların ekonomik

gelir elde etmesi sağlanıyordu. Bunun yanı sıra kursa gelen kadınlar arasında okuma yazma bilmeyenlere okuma yazma öğretiliyordu. Bu kurslara kadınların devam etmesini sağlamak için teşvik amacıyla un, yağ, şeker gibi temel gıda ihtiyaçları karşılanıyordu. Bu kurs merkezlerine talepler de çok fazlaydı. Taliban Dönemi'nde yaşananların etkisinden kurtulmak isteyen aydınlık günler bekleyen kadınlar için bu kurs merkezleri kaçırılmayacak bir fırsattı.

Amerika'nın Afganistan'a gelmesiyle Taliban'ın gücü iyice azalmıştı. Taliban'ın etkisi azalınca Amerika'nın desteği ile yeni hükümet kurulmuştur. Amerika'nın isteği ile Peştun kavminden Hamid Karzay iki yıl için cumhurbaşkanı seçilerek Cumhuri İslami Afganistan bayrağı asıldı. Ama Afganistan'da Taliban Terörü hiçbir zaman tam olarak bitmedi. Dağlarda uzak bölgelerde hep varlığını sürdürdü. Taliban Döneminde yaşanan acılar Taliban'ın etkisi azaldıktan sonra da devam etmiştir. Neredeyse her aile bir çocuğunu Taliban yüzünden kaybetmiştir. Kimisi çocuğunu öldüğü için kaybetmiş kimi çocuğunu Taliban tarafından kaçırıldığı için kaybetmiştir. Taliban tarafından kaçırılan erkek çocukları zorla Taliban örgütünün bir parçası haline getirilmiştir. Kaçırılan genç kızlar zorla Taliban örgütünün üyeleri ile evlendirilmiştir. Taliban'ın etkisi azalınca herkes kaybettiği yakınını aramaya başlamıştır. Kimisi aradığı yakınını bulsa da çoğu aradığı yakınını bulamamıştır. Bu yüzden de kadınlar bir araya geldiklerinde düğünlerde veya misafirliklerde def çalarak sevdiklerinin acısını maniler eşliğinde söyleyerek ağladıklarına şahit olmuştum. Afganistan'da def çalıp sevdiğin kişiler için ağıt yakmak zamanla gelenek haline gelmiştir.

Taliban örgütünün siyasi alanda etkisi azalsa da aileler üzerindeki etkisi uzun süre devam etmiştir. Taliban'ın görüşlerini benimseyen erkekler Taliban'ın bazı kurallarını devam ettirmeye çalışmışlardır. Yine çocuklarını fen bilimlerinin okutulduğu okullara göndermek istememişler, kadınların tek başına dışarı çıkmalarına izin vermemişlerdir. Bu etkileri kırmak için hükümet çocuklarını okula gönderen aileleri teşvik amacı ile okula giden çocukların kırtasiye ihtiyaçlarını karşılamıştır. Ancak hükümetin kırtasiye ihtiyacını karşılamak kırsal kesimde yetersiz kalmıştır. Aileler çocuklarını okula göndermeyince hükümet çocuklarını okula göndermeleri için çocuğu okula giden ailelere temel gıda (yağ, un, çay) desteğinde bulunmuştur.

Bazı Afgan erkekleri Taliban Dönemi'ndeki düşüncelerin etkisinden hala kurtulamamışlardır. Taliban örgütü bütün yaptıklarını dine dayandıkları için onların yaptıklarını doğru zanneden insanlar hala vardır. Özellikle kırsal kesimde yaşayan okuma yazma bilmeyen ve kendilerini dindar olarak görenler hala bu düşünceleri devam ettirmeye çalışmaktadır. Bu da aileler üzerinde olumsuz etkiler yaratmaya devam etmektedir. Bu etkinin altındaki insanlar kadınları insan yerine koymuyorlar, kadınlar aile içi fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalmaktadır. Okuyan, kendi ayaklarının üstüne duran, kendi haklarını savunan kadınların hala sevilmemesinin nedeni Taliban Dönemi'ne dayanmaktadır. Taliban kadınları siyasar (bahtı kara, yeryüzünde gün görmeyen, akli yarım) olarak görüyordu. Bu anlayış kırsal kesimde hala aynı şekilde devam etmektedir. Kadınlara ismi ile seslenmek yerine "siyasar" diye hitap ederler. Erkekler eşlerine bile ismi ile hitap etmezler. Çocuğunun adını kullanırlar (Ali'nin annesi gibi). Çünkü eşlerinin adının başka erkekler tarafından bilinmesi ayıptır. Kadının eşine adı ile hitap etmesi saygısızlık olarak görülürken erkeğin eşine ismi ile hitap edilmesi ayıp olarak görülür.

Toplumun temel taşı ailedir. Aileleri oluşturan bireyleri kadınlar yetiştirir. Toplum ve aile tarafından dışlanan, horlanan, aşağılanan kadınlar sağlıklı bireyler yetiştiremezler. Yani kadınların değer görmediği toplumlar temelden sarsılmaktadır. Bunun uzun vadeli çok büyük zararları vardır. Aile içinde erkekler tarafından kadınların fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kaldığını gören erkek çocukları bu şiddeti kendine rol model aldığı sürece bu anlayış devam edecektir. Bu tür şiddetlere maruz kalan ve bu şiddetleri gören kız çocukları bunu zamanla normalleştirip kabullendiği sürece de bu durumun sonu gelmeyecektir.

Afganistan tarihine bakacak olursak her siyasi rejim değişiminden, değişen her toplumsal düzen kuralından en çok kadınlar etkilenmiştir. Çünkü Afganistan'da kadınların aklının erkeklere kıyasla kıt olduğu düşülmüştü. Bunun için de Afganistan, erkeklerin üstün bir karar alma yetkisine sahip olduğuna inanan bir toplumdur. Bu durumun değişmesi için eğitim büyük bir öneme sahiptir. Özellikle de kadınların eğitimine önem verilmeli ve kadınların bu zihniyeti değiştirmek için büyük sorumluluklar üstlenmesi gerekmektedir. Afgan kadınları bugüne kadar üzerine düşen sorumlulukları yerine yetirmiş, hak ve özgürlüklerini korumak için ellerinden geleni

yapmışlardır. Ancak bu çabaları şu an yeterli değildir. Hak ettikleri sosyal ve siyasi hakları elde edebilmek için daha çok çaba göstermeleri gerekmektedir. (Maksodi & Ghalladar, 2011, s. 179-210).

4.9. Toplumdaki Bazı Batıl İnançlar

Afganistan gibi geleneksel toplumlarda çok fazla batıl inançlar vardır. Bu inançlardan bazıları şunlardır;

Kadının rüyasının tersten çıkacağına erkeğin rüyasının ise doğrudan çıkacağına inanılır. Bunun nedeni de kadına değer verilmemesidir. Kadının rüyasında bile doğruyu göremeyeceğine ancak görse de tersten göreceğine inanılır.

Çarşamba günleri hasta ziyaretine gidilmez. Eğer çarşamba günü hasta ziyaretine gidilirse hastanın durumunun kötüye gideceğine inanılır. Eğer biri Çarşamba günü hasta ziyaretine giderse ve hasta ölürse ziyarete giden kişi bu ölümden sorumlu tutulur ve kasti olarak yaptığı düşünülür.

- Geceleri ev temizliği yapılmaz. Eğer gece ev temizlenirse hırsız gireceğine inanılır.
- Gece aynaya bakılmaz. Eğer bakılırsa aynaya bakan kişinin eşinin hastalanıp öleceğine inanılır.
- İki bayram arası düğün yapılmaz. Eğer yapılırsa o düğünden hayır geleceğine inanılmaz.
- Çarşamba günleri saç kesme, tırnak kesme gibi vücuttan herhangi bir şeyin eksilmesi doğru değildir. Eğer yapılırsa şehitlerin ruhunun rahatsız olacağına inanılır.
- Ay tutulması yaşandığı zaman tencere ve tavalara vurarak sesler çıkarırlar ve yüksek sesle ezan okurlar. Bunun nedeni ayın yüzeyindeki noktaların ayın kirlenmesi şeklinde yorumlanmasıdır. Sesler çıkararak ve ezan okuyarak ayı temizleyeceklerine inanırlar.¹

---

¹ 16. yüzyılda Şam'a gelen Alman tacir Hans Ulrich Kraft Ay tutulması esnasında paniğe kapılan halkın, evlerinin damlarına çıkarak tencere tava çalmalarına şahit olmuş ve bu hareketlere bir

- Tedavisi olmayan hastalar, evlerinde pamuğun üzerine keten tohumu yağı sürerek yakarlar. Bunun nedeni de işledikleri bir günden dolayı bu hastalığa yakalandıklarını düşündükleri için ölümlerinin ve şehitlerin ruhundan özür dilemektir. Ayrıca keten tohumu yağını pamuğa sürerek mezarlıklarda da yaparlar. Bu yaparak iyileşeceklerine inanırlar.
- Ağır hasta olanlar mollaların evine giderler. Mollalar onları zincirle bağlar ve günlerce döverler. Hasta olan kişinin ailesi kendi maddi durumuna göre mollanın evine kuzu, keçi, tavuk gibi hediyeler getirir. Hastanın kendisini mollaya dövdürmesinin nedeni içine kötü cinlerin girdiğine inanması ve böyle molladan dayak yiyince içindeki kötü cinlerin çıkacağına inanmasıdır.
- Eğer bir bölgede uzun süre yağmur yağmadıysa bir kaplumbağa meydana direğe asılır. Yoldan geçenler de kaplumbağanın üzerine su atar. Böylece yağmur yağacağına inanırlar.
- Eğer geceleri cırcır böcekleri ses çıkarıyorlarsa ölümlerinin ruhunu rahatsız ettiklerini düşündükleri için kendilerini affettirmek amacıyla camilere ve komşulara yapılan yemeklerden gönderilir.
- Müşterisi çok olmayan iş yerleri arının kovanını iş yerlerinin içinde yakarlar. Böylece iş yerlerinin arının evi gibi kalabalık olacağına inanılır.
- Afganistan'da halk arasında simsiyah kedi olmayacağı inancı vardır. Bu yüzden simsiyah renkteki kedilerin cin olduğuna inanırlar. Bu kediyi görenler kedinin hayatlarına mutsuzluk getireceğine inanırlar.
- Eğer horoz ikindi ve akşam vakti öterse o horozun eve uğursuzluk getireceğine inanıldığı için o horozu keserler. Böylece eve gelecek olan uğursuzluğu engellediklerine inanırlar.

---

anlam verememişti.¹ Hans Ulrich Krafft, *Türklerin Elinde Bir Alman Tacir*, Çeviren: Turgut Akpınar, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s.104. Ondan dört asır sonra 1886'da Uluğ Bey'in memleketi Semerkand'ı gezen Fransız seyyah Bonvalot da aynı manzarayla karşılaşmış, insanlara "neden tencere tava çaldıklarını" sorunca da "Ay'ı bir ejderhanın yuttuğunu, gürültü yaparak ejderhayı korkuttukları" söylemişlerdi.¹ Gabriel Bonvalot, *Orta Asya'ya Seyahat Moskova'dan Türkistan'a*, Çeviren Reşat Uzmen, Bilge Kültür Sanat Yayınları İstanbul 2015, s.67. Afganistan'da bu batıl inancın bu günde yaşadığı görülmektedir.

Bu tür batıl olaylara olan inançlar zamanla azalmıştır. Afganistan’da eskisi gibi yaygın değildir. Şehir merkezlerine uzak kırsal kesimlerde çok az olsa da varlığını devam ettirmektedir. Afganistan’daki ruhlara ve ateş yakma olaylarıyla ilgili batıl inançlar Şamanizm inancının kalıntılarıdır. (Abedof, 2014, s. 226-248).

4.10. Giyim Kuşam

Her milletin olduğu gibi Afganistan halkının da kendine has giyim kuşamı vardır. Afganistan’da kadınların, çocukların ve erkeklerin giyimleri farklıdır. Kadınların giyimleri de kendi içerisinde ayrılır. Genç kızlar, evli kadınlar ve yaşlı kadınlar aynı giyinmezler. Ancak bu durum erkekler için geçerli değildir. Evli bir erkek ve bekar bir erkek aynı giyinebilir. Bu normaldir. Ancak evli bir kadın ve bekar bir kadının aynı tarz giyinmesi toplum içerisinde hoş görülmez.

Türk geleneklerinde erkekler günlük hayatta “doppi”(erkeklerin giydiği dizlerine kadar gelen uzun ceketleri giyerler. Bu ceketler renklidir, yaka kısmı “V” şeklinde olup işlemelidir. Kalın olduğu için daha çok kışın tercih edilir. Erkeklerin giydiği diğer bir üst giysisi olan “çapan” doppi’den daha uzundur. Daha çok yeşil kırmızı ve turuncu renklerde olur. Kumaşı ince ve ışıltılıdır. İnce olduğu için daha çok yazın tercih edilir. Ancak Afganistan’da yaşayan Türkler Hintlerin ve Pakistanlıların etkisinde kalarak günlük hayatta “koylak iştan” adlı kıyafeti giymeye başlamışlardır. Afganistan genelinde giyilen tercihen dizlerine kadar ya da biraz daha uzun olabilir. İki parçadan oluşur üst kısmı dize kadar gelen tek parça gömlek tarzında yakası işlemeli olur. Alt kısmı paçaları dar, geniş bir şalvar tarzındadır. Ancak Türk erkekleri bayram, düğün gibi özel günlerinde *doppi* ve *çapan* giyerler. Erkekler bir de başlarına *toppi(sarı)* takarlar. *Toppi(sarı)* yuvarlak şeklinde kırmızı, yeşil, turuncu, siyah renklerle çok süslü halı motiflerine benzeyen bir şapkadır.

Türklerde kadınlar günlük hayatta “kamarçin” adlı iki parçadan oluşan, üst kısmı bele kadar dar belden aşağısı dize kadar uzanan geniş bir elbise giyerler. Elbisenin kollarında yakalarında ve eteklerinin uç kısımlarında süsleme olur. Altına ise geniş paça kısmı dar bir şalvar giyilir. Şalvarın paçaları da işlemeli olur. Daha çok canlı renkli kumaşlar tercih edilir. Ancak Afganistan’da yaşayan Türkler Hintlilerin etkisinde kalarak günlük hayatta “panjabi” denilen iki parçadan oluşan, üstü dize kadar uzanan bir

elbise de giymektedirler. *Panjabi*'nin yaka kısmı, üstü ve kollarını ucu süslemeli olur. Altına tercihen geniş ya da dar bir şalvar giyilir. Şalvarın paçası dar ve işlemeli olur. *Panjabi* ile birlikte uzun bir şal kullanılır. Şal ile başlarının bir kısmını kapatırlar ve şalın kalan kısmını boynundan dolayarak omuz hizasından aşağı sarkıtırlar. Her türlü renk panjabide kullanılır. Kadınların elbiselerindeki süslü işlemlerin ailelerini büyü ve nazardan koruduklarına inanılır. (Fevzi, 2013,s. 28) .

Önceden *doppi*, *çapan*, *koylak iştan*, *kamarçin* ve *panjabi* gibi bütün kıyafetlerdeki işlemler el ile yapılırken değişen hayat şartları ile birlikte bu elbiseler artık makinelerde işlenmektedir. Ancak kıyafetlerdeki el işlemeciliği hala varlığını sürdürmektedir. Şu anda el işlemesi kıyafetler azınlıkta olsa da el işlemeciliği hala çok değerlidir. Bu gün bile özel günlerde giyilen milli kıyafetler orijinalliğini korumak amacıyla elle yapılmaktadır. Evli kadınlar saçlarını bir veya iki örük yaparlar. Saçlarını işlemeli saç bağı “cemelek” ile süslerler. Ziyet olarak “Sırga” adı verilen küpeler, “nazgerdan” gerdanlık ve “zibi gerdan” adlı kolye kullanılır. Başlarını *toppi* takarlar ve *toppinin* üstüne *romal* denilen örtü ile başlarını tamamen örterler. Eskiden sadece erkeklerin kullandığı *doppi*, artık kadınlar tarafından da kullanılmaktadır. *Toppi* sadece geleneksel bir başlık değildir. Özbek halkı için bu şapkaların çeşitli anlamları da bulunmaktadır. Örneğin, bir erkeğin şapkasının başından düşmesi, çirkin ve ayıplanacak bir hareket olarak kabul edilir. Konu ile ilgili Ek 13, 16, 17, 18 Bkz.

4.10.1. Burka

Afganistan'da erkeklerin kadınların yüzlerini görmesi geleneksel olarak doğru karşılanmaz. Bunun nedeni de İslam dinine bağlanmaktadır. İslam'da erkeklerin kadınların sesini duyması, kadınların yüzünü görmesi ve erkeklerle kadınların aynı ortamda bulunmasının doğru olmadığı savunulmaktadır. Bunun için de Afganistan'da kadınlar yüzlerine peçe takmaktadır. Ancak tarihi süreç içerisinde peçe takma geleneği değişme uğramıştır.

Burka Afganistan'a İngilizler tarafından getirilmiştir. İngiltere'den siyasi ajan olarak gelen kadınlar burkayı toplum içerisinde tanınmamak, yüzünü, kimliğini saklama amacıyla kullanmışlardır. Peçeyi dini değerler için kullanan Afganistan halkı burkaya da dini değer yüklemişlerdir. Burka kadınların yüzünü peçeden daha çok kapattığı için

de kolay bir şekilde peçenin yerine geçmiştir. Burka sadece dinsel amaçla kullanılmamış; kadınları sosyal hayattan soyutlamak için de tercih edilmiştir. Burka ile dışarı çıkan kadın adeta kendisi ile çevresi arasına bir duvar örmüştür. Aynı zamanda kadınların kimliklerini de ortadan kaldırmıştır. Burka içerisinde bir kadının kim olduğunun bilinmesi mümkün değildir.

Burka giyimi Afganistan'da ilk kez Emanullah Han döneminde terk edilmek istenmiştir. 1928 yılında Emanullah Han'ın eşi Melike Süreyya İran, Türkiye gibi İslam ülkelerine gidince oralarda kadınların burka giymediğini ve sosyal hayatta içerisinde daha çok rol aldıklarını görünce ülkesine dönünce burkanın giyilmemesi için kampanyalar başlatmıştır. Melike Süreyya Kabil'de şahsî servetlerinden ayırdığı parayla kızlar için İsmet Lisesi'ni açtırmıştı. Melike Süreyya bu kız liselerine giderek ve Kabil'deki farklı gruplara mensup kadınlarla görüşerek onları sarayda düzenlediği bir toplantıya davet etmiş ve bu toplantıda kadınlara burkanın dinle bir alakası olmadığını, diğer İslam ülkelerinde burka giyilmediğini anlatmıştır. Aynı zamanda burkanın kadınları sosyal hayattan uzaklaştırdığını, kimliklerini yok ettiğini ve sosyal ve ekonomik haklarını ellinden aldığını, burka giymeyi bırakırlarsa tekrardan bu haklarına kavuşacaklarını söylemiştir. Melike Süreyya ayrıca burkanın kadınların ağzını kapattığı için kadınların temiz ve taze havayı solumasını engellediğinden hastalıklara neden olduğunu söylemiştir. Melike Süreyya kadınlarla konuşurken onlara sizin erkeklerden hiçbir eksiginiz yok siz de erkekler gibi kendi işlerinizi kendiniz yapabilir, devlet dairelerinde sizler de erkekler gibi çalışabilirsiniz çünkü kadın ve erkeler eşittir demiştir. Eşinize karşı temiz ve dürüst olduğunuz sürece asla onlardan korkmayın demiştir. 12 Ekim 1928'de Melike Süreyya diğer kadınlara da örnek olmak için ilk kez başı açık olarak dışarıya çıkmıştır. Daha sonra bu tarih, Afganistan'da kadınların burkadan kurtulup özgürlüklerine kavuşma günü olarak ilan edilmiştir. Melike Süreyya başı açık olarak ilk kez dışarı çıkınca gelenekçilerden çok fazla tepki almıştır. (Hannani, 2007, s. 75) .

O dönemde Emanullah Han Türkiye'yi ve Türkiye'deki sosyal hayatı kendisine örnek aldığı için bütün tepkilere rağmen eşini desteklemiştir. Emanullah Han, çok eşliliği yasaklamadıysa da tek eşliliği özendirmeye çalışmış hayatı boyunca eşi Süreyya dışında başka bir kadınla evlenmemiştir. Bu dönemde tek eşliliğin İslâm'ın

asıl hedefi olduğu vurgulanmış, kızlara erkek kardeşleriyle eşit miras alma hakkı tanınmıştır. (Saikal 2004,s. 76) . Yurt dışına ilk kez kız öğrenciler gönderilmiş ve bunlara Batılı okul formaları giydirilmiştir. Çok kadınla ve çocuk yaştaki kızlarla evlilikler engellemeye çalışılmıştır. Bütün bunlar Afganistan’da mollalar arasında şikayetlere yol açmıştır. Emanullah Han’ın “Hıristiyan olduğu, şarap içip domuz eti yemeye başladığı söylentileri halk arasında yayılmaya başlamıştır. Muhalefetin başını İngilizlerin koruması altında Hindistan’da bulunan Şor Bazaarlı Hazret Sâhib adlı ünlü din âlim çekmektedir. (Olesen, 1996, s. 192) .

Büyük bir kesim tarafından olumsuz tepkiler verilmesine rağmen bazı kesimler de Melike Süreyya’ya destek vermiştir, ona destek veren kadınlar başları kapalı da olsa yüzleri açık olarak dışarıya çıkmışlardır. Melike Süreyya’ya destekler zamanla biraz daha büyümüştür. Bu desteklerin büyümesiyle artık bazı kadınlar başları tamamen açık olarak dışarıya çıkmışlardır. Ülkenin farklı kesimlerinde burkayı çıkaran kadınlara tekrar burkayı giymeleri için baskı yapılmıştır. Burka giymeyi reddeden kadınların bazıları öldürülse de ülke genelinde burka hala reddedilmeye devam edilmiştir. Kuzey Afganistan’da yaşayan Türkler burkayı ilk önce çıkaran ve bütün baskılara rağmen burkayı tekrar giymemek için en çok direnen kesimdir.

Emanullah Han tahtan indirildikten ve sürgüne gönderildikten sonra (1929) Afganistan’da kadınların elde ettiği bütün haklar geri alınmıştır. Emanullah Han’ı devirdikten sonra ülkenin yönetimini ele geçiren Habibullah Kalakani adlı okuma yazma bilmeyen, disiplinsizlik suçuyla ordudan atılmış eski bir eşkiya lideri mollaların telkinleriyle Batılı tarzda açılmış tüm okulları kapattırması ve kız çocuklarının eğitim hayatına son vermiştir. Türkiye’ye ve Avrupa’ya gönderilmiş kız öğrenciler de geri çağırılmıştır. (Gregoryan, 1391, s. 78) . Sonraki yıllarda Afganistan’ın başına geçen Davud Han, Tarakki, Karmal ve Doktor Najib, dönemlerinde kadınların hak ve özgürlükleri korunmaya çalışılmıştır. Afganistan tarihinde kadınların istedikleri gibi giyinebileceğine dair yasa 1967’de anayasaya girmiştir. Kadınlar okullarda, radyo da ve havayolları gibi alanlarda istihdam edilmeye başlanmıştır. Başlık parası ve zorla örtünme uygulamaları kaldırılmış ve kadınlar üniversitelere de kabul edilmişlerdir. 1960’lardan itibaren kadınların eğitime katılması için kampanyalar başlatılmıştır. 1975’te ülke genelinde ilkokul öğrencilerinin yaklaşık %15’i, ortaokul öğrencilerinin

ancak %10'u kız çocuklarından oluşmaktaydı. 1978 Sevr Devriminden sonra kız çocuklarının okullardaki tüm öğrencilere oranı 1985'te %30'a, 1990'da %37'ye çıkmıştır. 1975'te tüm ülkede ortaokula gönderilen kız sayısı 9870 iken; 1990'a gelindiğinde 10 kat artarak 92 bine (erkeklerle oranı %30) çıkmıştır. Üniversitede ise kadın öğrenci oranı ülke tarihinin rekorunu kırmış durumdaydı. 1990'da Kabil Üniversitesi'nde kayıtlı olan 24.300 öğrencinin 7.400 bini (%30) kadındı. 1990'da kayıt yaptıran 10.000 öğrencinin ise 6.000'i kadındı. (Samady 2001, s. 72) . Eğer mücahitler iktidara geldikten sonra kadınların okumasını engelleyen uygulamalar başlamasaydı Afganistan tarihinde ilk kez kadınlar yüksek öğretimde erkekleri geçeceklerdi. Rejimin çökmesi ile kız çocuklarının eğitim hayatı dramatik biçimde gerileyecektir. Orta öğretimde kız öğrenci oranı 1993'te %16'ya, 1999'da %6'ya, yani 1950'liyılların rakamlarına düşmüştür.

Mücahitler ve Taliban dönemlerinde ise kadınlar kazandıkları bütün hak ve özgürlüklerini yeniden kaybetmiş ve tekrardan burka giymeye mecbur edilmişlerdir. Ancak 1999 yılında Taliban'ın Afganistan'dan gitmesi ve 2001 yılında Amerika'nın Afganistan'a gelmesiyle Hamid Karzai ülkenin başına geçmiş ve burka giymek isteğe bağlı hale getirilmiştir (Nawa, 19.08.2019). konu ile ilgili Ek 11 Bkz.

4.11. Baça Bazi

Farsça'da baça erkek, bazi ise oyun anlamına gelmektedir. Baça bazi ise henüz ergenlik çağına gelmeyen, yüzünde sakalları çıkmamış olan bir erkeğin dansöz olarak oynatması anlamına gelmektedir. Afganistan'da baça bazi geleneği 1990'lı yıllarda mücahitler döneminde başlamıştır. Mücahitler döneminde kadınlar eve kapatıldığı için erkeler dışarıda hiç kadın görmediklerinden Afganistan gibi kapalı toplumlarda bastırılan cinsel duyguların dışa vurumu olarak baça bazi olayı ortaya çıkmıştır. Erkekler evli de olsa bastırdıkları duyguları yüzünden cinsel bir açlık yaşamaktadırlar. Bu durum da onları baça tutmaya yönlendirmiştir.

Afganistan'ın genelinde baça bazi geleneği yaygındır. Kadın kıyafetleriyle dansöz gibi oynatılan erkeklere baça denir. Baçalar 12 – 18 yaşları arasında henüz yüzlerinde sakalları çıkmayan, beyaz tenli, güzel yüzlü erkek çocuklarıdır. Bulunduğu bölgede nüfuz sahibi, silahlı güç sahibi erkekler kendilerine baça tutarlar. Baça sahibi

erkekler evli ve yaşları büyük erkeklerdir. Baça sahibi olmanın onların toplumsal statüsünü yükselteceğini düşünürler. Baça sahibi düğün, eğlence gibi yerlere giderken başalarını da yanlarında götürürler. Güzel kadın kıyafetleri giyen başalar düğün ve eğlence yerlerinde oynarlar. Gecenin ilgi odağı baça olur.

Başalar kız kıyafetleri giyerler. Giydikleri kıyafetler renkli, ışıltılı ve dikkat çekicidir. Kızlar gibi güzel ve süslü takılar takarlar. Ayaklarına hal hal takarlar.

Bazı başalar sadece bir erkeğe ait olur, onun malı gibi o ne isterse onu yaparlar. Baçanın sahibi de başasına çok iyi bakar her istediğini alır. Maddi hiçbir sıkıntı çekmesine izin vermezler. Bir erkeğe bağlı olan baça başka birinin başası olamaz. Baça sahibinin izni olmadan başası başka bir erkeğin yanına giderse onun için oynarsa bu mesele namus meselesi gibi olay olur. Kavgalar çıkar. Ancak bazı başalar da herhangi bir erkeğe bağlı değildir. Düğün ya da eğlence gecelerine gider, orada oynarlar. Başalar oynarken izleyiciler başalara para takarlar. Yani bazıları düğün ve eğlence gecelerinde para kazanmak için baça olurlar.

Bazı erkekler kötü arkadaş çevresinden dolayı ve maddi olarak zor durumda olduklarından para kazanmak için kendi istekleriyle baça olurken bazen de güzü güzel olan erkek çocukları kaçırılarak zorla baça yapılırlar.

Baça bazı toplum tarafından onaylanan bir olay değildir. Baça ve başabazlar toplum tarafında dışlanır, hakarete uğrarlar. Baça olan erkeler de bundan olumsuz etkilenir. Baça olan erkelerin psikolojisi bozulur. Kendisine ve kendisinden büyük olan erkeklere güvenini kaybeder. Zorla baça yapılan erkeklerden intihar edenler de olmuştur. Ancak baça olan erkeklerden büyüdükten ve evlendikten sonra baça yapmayı bırakıp kendisine baça tutan erkekler de vardır.

Afganistan toplumu için kara bir leke olan baça bazı olayı günümüzde hala varlığını devam ettirmektedir. Bu olay kadın ve erkeğin toplumsal hayatta tamamıyla birbirlerinden soyutlanmasının bir sonucu olarak görmek gerekir. Baça bazı Gençlerin karşı cinsle sosyal ortamlarda bir araya gelememesinin istenmeyen ve öngörülemeyen sonuçlarından biridir. Afganistan'da kadın sanatçıların şarkı söyleyebildiği 1970'li ve

1980’li yıllarda böyle bir eğlence tarzının olmadığını hatırlamak gereklidir. (AIHRC, 2014, s. 3-68; Azadi, 22 Temmuz, 2021).

4.12. Yemek Kültürü

Afganistan yemekleri genelde yağlı ve ağır olur. Bunun nedeni yemeklerinde çok et kullanılmasıdır. Etli yemeklerde özellikle kuyruk yağı kullanılır. Afganistan’da yemek yağı olarak genelde keten tohumu yağı, çörek otu yağı, susam yağı ve tereyağı kullanılır. Düğünlerde, bayram gibi özel günlerde yapılan yemekler; Özbek pilavı, kavurma, hacur (hamurdan yapılan tatlı), katlama (hamurdan yapılan tatlı), çeşitli tandır ekmekleri, mantı, aşak, aş(bir çorba çeşidi), kebab ve kebab çeşitleridir. Günlük yapılan yemekler; şırçay (sütçayı), bulani(bir börek çeşidi), şir pirinç (sütlü bir tatlı), burani (patlıcan yemeği)’dir.

Afganistan’da ve dünya genelinde bilinen en meşhur yemekleri Özbek pilavıdır. Özbek pilavın yapımı bölgelere göre farklılık göstermekle beraber genelde şu şekilde yapılır; Pilavın yapılışında ana malzemeler değişmez. Pilavın yapımında Seylan Pirinci, et (tercihen koyun etinin en yağlı bölgesi), keten tohumu yağı, havuç, kuru üzüm, kuru soğan, badem, antep fıstığı, zira(kimyona benzeyen bir baharat) ve salça kullanılır. Afganistan’da bütün özel günlerde, eve misafir geldiğinde ve normal günlerde Özbek Pilavı yapılır. (Usman, 1980, s. 67) .

Tüm geleneksel toplumlarda olduğu gibi Afganistan’da da yemek kültürü aile bağlarının güçlenmesi için önemli rol oynar. Yemek sofrasının en başında evin en büyüğü sırası ile evin erkekleri ve sofranın sonlara doğru kadınlar oturur. Evin büyüğü yemeye başlamadan diğerleri yemeğe başlamazlar. Genelde yemekler kalabalık sofralarda yenilir. Yakın akrabalar yemek vaktinde, evlerinde pişirdikleri yemekleri alarak yaşça kendilerinden büyüklerin evinde toplanır hep birlikte yemeklerini yerler. Yemek sırasında günlük hayatlarıyla ilgili sohbet ederler. Eğer içlerinden birinin sorunu varsa el birliğiyle çözülmeye çalışırlar.

4.13. Evlilik Öncesi Yapılan Ritüeller

4.13.1. Kız İsteme Merasimi

Afganistan’da gençlerin birbirlerini tanıyarak, severek evlenmeleri oldukça istisnai bir durumdur. Evliliklerin çok büyük bir bölümü aileler tarafından ayarlanan “görücü usulü” denilen türdedir. Bu nedenle Afganistan’da evliliğin temelini, karşılıklı sevgi veya aşk değil geleneksel rollere uyum oluşturur. Evlilik çağına gelen erkeğin annesi oğlunu evlendirecek, oğluna layık bir kız arayışına girer. Eğer erkeğin annesi yoksa ona kız bulma işini yengeleri ya da kadın akrabaları yapar. Erkeğin annesi uygun bir kız bulunca yanına birkaç tane de kadın akrabasını alarak kız tarafının evine giderler. Erkek tarafı kız tarafının evine giderken eli boş gitmez. Giderken tatlı, kek, kurabiye gibi yiyecekler götürürler. Başta biraz havadan sudan konularda sohbet ederler. Daha sonra kadınlar arasında ağzı en güzel laf yapan kişi konuyu kızı istemeye getirir. Kızlarını beğendiklerini oğullarına eş olarak almak istediklerini söylerler. Kız tarafı da bunu düşünmek için biraz zaman ister. Eğer kız tarafı evlilik konusunda olumlu düşünüyorlarsa erkek tarafının getirdiği tatlı, kek, kurabiye gibi yiyecekler yenir eğer olumsuz düşünüyorlarsa getirilen yiyecekler hiç açılmadan erkek tarafının kadınları onlarla geri gönderilir. Erkek tarafı kız tarafının evindeyken gelin adayı kendisini gizler damat adayının ailesine kendisini göstermez. (Oğuz, 2001, s. 38-45).

Kadınların kendi aralarında konuşup anlaşmasından sonra ikinci adım olarak konuya erkekler dahil olur. Bir gün belirlenerek erkek tarafından birkaç erkek kız tarafının evine gelir. Erkekler kendi aralarında ilk başta havadan sudan konuşurlar. Daha sonra ağzı iyi laf yapan, yaşı büyük, hatırı sayılır bir kişi konuyu kızı istemeye getirir. “Allah’ın emri peygamberin kavliyle kızınızı oğlumuz istiyoruz” denir. (Kalafat, 1994, s. 39).

Aileler arasındaki yakınlık ilişkisine göre “oğlumuz senin evinizin de oğlu olmak istiyor”, “aramızdaki bağı daha çok güçlendirelim” gibi kalıp ifadeler de kullanılır. Kızlar erkek meclisine girmedikleri için meclisteki en hatırı sayılır kişi kızın olduğu odanın kapısına gider ve kızdan erkek meclisinden birini kendisine vekil olarak seçmesini ister. Kızın kendisine vekil olarak seçtiği kişi kızın mecliste temsil eder. Kızın evliliğe rızası olup olmadığı kızın vekiline sorulur. Erkek tarafı kızın vekil olarak seçtiği

kişiyeye daha sonra hediyeler gönderir. Eğer kız tarafı kızını vermeyi düşünüyorsa nişan, düğün ve kızın çeyizi için gerekli olan erkek tarafının alması gerekenlerin listesini yazarlar. Listede başlık parasından istenen büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısına, geline takılacak altınlara kadar her şey detaylı olarak yazılır. Bu liste ne kadar uzunsa ve listede yazanlar ne kadar fazlaysa mesela başlık parası ne kadar fazlaysa kızın değeri de o kadar fazla demektir. Erkekler listede yazılanlar hakkında konuşur. Erkek meclisindeki yaşlı büyük, hatırı sayılır kişiler araya girerek mümkün olduğunca listeyi azaltmaya çalışırlar. Listenin son halini erkek tarafı kabul ederse kız tarafı da kızını verir. Son olarak erkek tarafını kız tarafına gelirken kendileriyle birlikte getirdikleri kand adı verilen büyük şeker hocaların okudukları dualar eşliğinde kırılır erkek meclisindeki herkes bu şekerden yer. Buna karşılık olarak da kız tarafı yapay çiçek içerisinde kand şekeri ve yanında hediyelik eşyalarla birlikte erkek tarafına verir. Erkek tarafına verilen kand şekeri ve hediyelikleri erkek tarafı evine götürür. Erkek tarafının çiçeği ve hediyelik eşyaları evine götürmesi evdekiler için kızını aldıkları anlamına gelir.

Tüm bu ritüeller uygulanırken ne kızın ailesi ne de erkek tarafının ailesi kızın fikrini sormazlar. Eğer kız karşı çıkarsa ailenin büyükleri başkasını mı seviyorsun bizim namusumuza laf mı getireceksin gibi sözler söyleyerek kızını susturmaya çalışırlar. Kimi kızlar bu baskılara boyun eğip evliliği kabul eder ve kalan ömrü boyunca yaşadıklarına boyun eğer kimi kızlar ise bu durumu kabullenmez. Modern toplumlarda olduğu gibi evlenecekleri kişiyi kendileri seçmek ve hayatlarıyla ilgili kararlarını kendileri almak isterler. Böylece geleneksel toplumlarda olan baskılardan kurtulmak için çaba harcamaya başlarlar. Bu tür baskılara maruz kalan ve bu baskılardan kurtulmak isteyen kızlar birbirlerine destek olmaya çalışırlar. Ancak küçük bir azınlık oldukları için toplum tarafından hoş karşılanmazlar. Toplum tarafından hor görülür ve dışlanırlar. Evlilik konusunda aile baskısına boyun eğmeyen kızlar genellikle okumuş aydın kızlardır. Bu kızlar tüm çabalarına rağmen ailelerine ve toplum baskısına dayanamayacak duruma geldiğinde ise çareyi intiharda bulmaktadırlar. Ancak Afganistan'da çok küçük azınlıkta olsa da okumuş aydın görüşlü aileler evlilik konusunda kızlarının fikirlerini önemsemekte evlenmek istediği kişiyi kendi seçmesine izin vermektedirler.

4.13.2. Başlık Parası

Başlık parasına değinmeden kısaca mehiri açıklamak istiyorum.

Mehir: evlenecek olan erkeğin kadına vereceğini vat ettiği mal veya paradır. Afganistan medeni kanununda başlık parasını yasaklayan herhangi bir kanun bulunmamaktadır. Ancak madeni kanunun 110. Maddesine göre “mehir tamamen kızın mülkiyetindedir” yine medeni kanunun 144. Maddesine göre “hiç kimsenin kızın mehrini başkasına zorla vermeye hakkı yoktur” ve 113. Maddesine göre de “babanın, kızın mehrinin bir kısmını ve ya tamamını hibe etme hakkı yoktur” gibi maddeler yer almaktadır

Afganistan’da İslam dininin uygun gördüğü kızın mehir hakkı diğer konularda da olduğu gibi tamamen amacından saptırılmıştır. Kızın babası kız için istemesi gereken mehiri kendi için istemeye başlamıştır. Kendi şahsına harcadığı mehiri isterken de buna dayanak olarak dini göstermiştir. Afganistan’da mehir isteme o kadar amacından saptırılmıştır ki pratikte bu uygulama babaların kızlarını para karşılığın satması şeklini almıştır. Zamanla mehir parasına süt parası, anne hakkı gibi isimler de verilmiştir. Bütün bunlara yine dayanak olarak din gösterilmiştir. Aslında tek yapılan yaptıkları yanlış şeyi manipüle etmektir.

Başlık parası: damat ya da damadın ailesinin kızın ailesine ödediği paradır. Başlık parasının miktarı ve içeriği bölgeden bölgeye göre farklılık gösterir. Başlık parasının miktarı kızın güzelliğine, kızın becerikli oluşuna, kızın ailesinin sosyal statüsüne ve erkeğin ailesinin maddi durumuna göre de farklılık göstermektedir. Türkmenlerin yaşadığı bölgelerde başlık parası olarak kızın ailesinin istediği nakit parayı ödemek kızla evlenmek için yeterlidir. Ancak istenen para miktarı da 15-20 bin dolar gibi yüksek bir miktardır ve istenen para miktarı ne kadar olursa olsun eksiksiz olarak ödenmek zorundadır. Özbeklerin yaşadığı bölgelerde ise kızın babasının istediği parayı ödemek bazen yeterli olmayabilmektedir. Düğünde lazım olacak un, yağ şeker gibi ihtiyaçları da karşılama gerekebilir. Ayrıca gelinin ailesine koyun, keçi gibi hediyeler de almaları gerekebilir. (Türkmani, 2009, s. 24) . Afganistan gibi fakir bir ülkede başlık parası çok yüksek meblalardadır.

Nitekim başlık parasını alan kızın ailesi genellikle bu parayı kızın çeyizi için harcarlar. Kızın evlenince ihtiyacı olan mutfak eşyası gibi şeyler almakla beraber kıza altın takılar da alırlar. Ancak her şey de olduğu gibi bu durumu da çıkarları için kullanan aileler vardır. Aldıkları başlık parasının küçük bir miktarını kızın çeyizi için harcayıp geri kalanını kendi için harcayan ailelerin sayısı da az değildir. Hatta kızı için aldığı başlık parası ile kendisi için gidip kız isteyen babalar da vardır. Başlık parasını kızı için değil de kendisi için kullanan aileler kızlarını daha çok satacak mal olarak gören ailelerdir. Onlar için kızın bir önemi yoktur. Kızın ne düşündüğü ne istediği önemli değildir. Kim daha çok başlık parası öderse kızı onunla evlendirirler. Yani bu aileler için tek ölçüt başlık parasıdır. Kızların küçük yaşlarda zorla evlendirilmelerinin asıl nedeni başlık parasının yüksek olmasıdır. Böylece kızın babası aldığı başlık parası ile ihtiyaçlarını karşılayabilir. Eğer borcu varsa borcunu ödeyebilir ya da aldığı başlık parası ile kendi evlenebilir. (WCLRF, 2008, S.16) .

Başlık paralarının bu kadar yüksek olmasının ve her geçen gün daha da yükselmesinin sebebi sevdiği kız ile evlenmek isteyen erkelerin başlık parasını çok zor şartlar altında da olsa ödemeleridir. Çok yüksek bir başlık parası ile bir kız evlenince bunu gören kız babaları benim kızımın ondan ne eksigi var benim kızım da o kadar eder diyerek başlık parasını yükseltirler. Ayrıca Arabistan, Avrupa gibi yurt dışından gelip Afganistan'da evlenen maddi durumu iyi olanlar da başlık parasının yükselmesinde etkilidirler. Başlık parasının gelinler üzerinde de olumsuz etkileri vardır. Kızlar evlenince kocalarının aileleri ile birlikte yaşarlar. Çok fazla başlık parası alınan gelinler kocalarının evine gidince parayla satın alınmış köle muamelesi görürler. Kocasının ailesi bütün paralarını başlık parasına ve düğün masraflarına harcadıkları için geline öfkeli olurlar hatta gelinlerine şiddet uygulayanlar bile olur. Bu duruma dayanamayıp intihar eden gelinler bile vardır (KMHBA, 2010, s. 7-8)

4.13.3. Nişan Merasimi

Afganistan'da yaşayan milletlerin evlenme adetleri bölgeden bölgeye değişmektedir. Türkmenler nişanlanmaya *geleşmek* derler. Geleşmek, iki tarafın ya da iki kişinin birbirine gelmesi gibi anlamlar taşırken zamanla nişanlı olan erkeğin ailesinin kızın evine gelmesi, kızın ailesinin erkek tarafının evine gelmesi gibi gerçek anlamının

yanın da nişanlanmak anlamına da gelmektedir. Özbekler ise, nişanlanmaya *namzad bolmak* diyorlar. Farsçadaki ad anlamına gelen nam ile zad sözcüğünden oluşan bu sözcük nişanlanmak anlamına gelmektedir.

Kız istemeden sonra erkek tarafı ve kız tarafı birlikte nişan gününe karar verirler. Nişan merasimi çoğunlukla kız evinde yapılırsa da bazen düğün salonu kiralanır ve nişan düğün salonunda yapılır. Kız istemede kız tarafının hazırladığı listede yazanlar nişan günü kız tarafına getirilir. Nişan merasiminde erkekler ve kadınlar bir arada olmazlar. Erkekler evin bir odasında kadınlar ise evin diğer odasında otururlar. Nişan yüzüğü takılacağı zaman eğer kız tarafı izin verirse damat adayı kadınların olduğu tarafa gelir. Dualar eşliğinde yüzükler katılır, kurdele kesilir ve erkek tekrar erkeklerin olduğu tarafa gider. Eğer kızın ailesi erkeğin kızların olduğu tarafa gelmesine izin vermezse damadın annesi yüzüğü kızın parmağına takar ve damadın yüzüğünü de kendi parmağına takar. Dualar eşliğinde kurdele kesilir. Yüzükler takıldıktan sonra pasta kesilir, nişana gelen misafirlere tatlı ikram edilir. 5- 6 saatlik bir eğlenceden sonra nişan merasimi sona erer. Nişana gelen misafirler evlerine giderler. Ancak gelin ve damadın yakın akrabası olan kadınlar evlerine gitmezler. O gece herkes gelinin evinde kalır. Gelinin evinde kalanlarla eğlence geç saatlere kadar devam eder. Tahar bölgesinin kırsal kesimlerinde nişan gecesi gelinin evinde kalan genç kızlar arasından biri o gece erkek kılığına girerek kızların olduğu bölüme gider ve kızları korkutur. Aslında kızlar o kişinin erkek kılığına girmiş bir kız olduğunu bilirler. Kokmaları da hep şakadır. Amaç sadece eğlenmektir.

Afganistan'ın kırsal kesimlerinde hala devam eden bir diğer gelenğe göre nişan merasimi yapıldıktan sonra damadın ailesinin, komşularının, akrabalarının kadınları ve kızları gelirler düğüne kadar her gece def çalar ve şiir veya nesir şeklinde olan sözleri defe uydurarak söylerler. (Oğuz, 2001, s. 23-38) .

Nişan günü gelin adayını pembe gösterişli bir abiye giyer. Abiyenin yaka, kol, bel ve etek uçlarında işlemeler olur. Gelin adayını günlük hayatında başörtülü olsa da nişanda erkekler gelin adayını görmediği için gelinin başı açık olur. Gelinin saçları genellikle topuz modelinde toplanmış olur. Gelin başına matika (başına takılan süslü takılar) takar.

Gelinin küpe, kolye, yüzük gibi taktığı takılar büyük ve gösterişlidir. Nişan günü en dikkat çekici, en gösterişli olan kişi gelindir.

Damat adayı nişan günü beyaz renkte koylak iştan giyer. Damadın nişan günü giydiği kolyak iştanın yaka kısmı aşağıya kadar el işlemesi ile süslenmiş olur. Erkekler içinde nişan günü en dikkat çekici, en gösterişli kişi damat adayıdır.

Kız istemede erkek tarafından alınması istenen şeylerin bir kısmı nişana kadar alınır, kalan kısmını da düğüne kadar alınıp tamamlanması gerekmektedir. Maddi durumu iyi olmayan damat adayları listede yazanları tamamlamak ve başlık parasını ödeyebilmek için farklı yollara başvururlar. Bazıları Pakistan, İran, Türkiye gibi ülkelere çalışmaya gider. Afganistan’da askere gitmek zorunlu değildir. Paralı askerlik vardır. Ancak paraya ihtiyacı olan nişanlı erkekler maaşı iyi olduğu için evlenene kadar askerlik yapmayı tercih ederler. Paraya ihtiyacı olan nişanlı erkeklerden bazıları da Avrupa’ya kaçak yollardan gitmeye çalışırlar. Ancak başlık parasını ve listede yazanları tamamlamak için nişanlı erkeklerin başvurduğu yollar bazen hazin sonuçlar doğurabilmektedir. Paralı askerlik yapan erkekler tecrübesiz oldukları için çatışmalarda şehit düşebilir, kaçak yollarla Avrupa’ya gitmek isteyenlerin gemisi battığı için vefat edebilirler. Başlık parası sorunu Afganistan’dan dışarıya yapılan göçlerin temel nedenlerinden biridir ve bir aile kurma adına bazen ailelerin de parçalanmasına neden olur.

4.14. Düğün Ve Düğün Sonrası Yapılan Ritüeller

Düğünle ilgili yapılan ritüeller düğün sırasında ve düğün sonrasında olmak üzere ikiye ayrılır. Her iki çeşit evlilikte de düğünden önce dini nikah kıyılır.

Nikah Töreni: Afganistan medeni kanununda resmi nikah zorunlu olmadığı için ülkenin genelinde sadece dini nikah kıyılır. Evli çiftler birlikte yurt dışına çıkmak istediklerinde vize işlemleri gibi resmi işlerde evlilik cüzdanı gösterme zorunluluğu vardır. Bu tür resmi işlerde devlet tarafından çiftlerin evli olduğuna dair bir belge (evlilik cüzdanı) verilir. (Oğuz, 2001, s. 29-39).

Dini nikâh kıyılması için özel bir yere başta cami imamı veya din görevlisi olmak üzere erkek ve kızın nikâh şahitleri toplanır. Sağdıç üzeri örtülü bir tas şekerli su getirip imamın önüne koyar, şekerli suyun oraya götürülmesi her şeyin tatlıya bağlanması eğer başlık parasının tamamı verilmediyse kız tarafının bir sorun çıkarmaması için oraya götürülmeleri.

Evlenecek olan kızın kendisi nikâh merasimi sırasında perde arkasında bir yerde kendini göstermeden oturur. Bazen de kız dayısını veya amcasını peder vekil (çünkü kıza evliliğe rızan var mı diye sorulunca kız babasına cevap vermeye utanır. Bunun için kendisine babasına vekaleten birini seçer. Bu kişi erkek meclisinde kızın sözcüsü olur) olarak seçer. Çünkü kız erkek meclisine giremez. Kızın evliliğe rızası olup olmadığını öğrenmek için kızın yerine onun vekiline sorulur. Peder vekili yeni evli çiftin sorunlarıyla da ilgilenir. Bayramlar gibi özel günlerde yeni çiftler önce peder vekillerini ziyarete giderler. (Ziyayi, 2004 s. 60) .

Kırsal kesimlerde, imam iki tarafın şahitleriyle beraber kızın bulunduğu odanın kapısına gider ve üç kere kıza evliliğe razı olup olmadığını sorar. İlk sorduğunda kız sessiz durur. İkinci sorduğunda gelin adayı alçak bir sesle evet cevabını verir ve üçüncü sorulduğunda da aynı cevabı verir. Şahitler ve imam üç kez gelin adayının ağzından evet cevabı alıncaya kadar sormaya devam ederler. Üç kez duyduktan sonra nikâh kıyılır. Nikâh kıyılırken gelinin eline makas ve kâğıt verirler. Gelin elindeki kâğıdı küçük parçalara keser, bunun sebebi gelin adayına sihir veya kötü nazar değmesi ihtimalinin önüne geçmektir. İmam nikâhı kıyar ve örtülü şekerli suyun örtüsü alınarak misafirlere dağıtılır. Bu şekilde nikâh kıyma merasimi sonra erer. İsteyen resmi nikâh kıyar istemeyen kıymaz, çünkü resmi nikâh zorunlu değildir. (Oğuz, 2001,s. 36-42) .

4.14.1 Düğün Ritüelleri

Her toplumun kendine göre göre düğün görenekleri vardır. Evlilik ritüellerinde de toplumlar kendilerine özgü gelenek ve göreneklerine göre davranırlar (Altun, 2004, s. 91). Afganistan'da iki çeşit düğün yapılır. Her iki düğün modelinde de kadınlar ve erkekler bir arada olamaz. Maddi durumu iyi olanlar düğün salonunda düğün yaparlar. Maddi durumu elverişli olmayanlar evlerinin içinde ya da evlerinin bahçelerinde düğün yaparlar.

Düğün salonunda yapılan düğünlerde kına ve düğün ikisi aynı gece de yapılır. Salonda yapılan düğünlere katılan tek erkek damattır. Düğün akşamının ilk saatlerinde gelin yeşil bir elbise giyer. Gelinin elbisesinin her yerinde işlemeler bulunur. Müzik eşliğinde dans edilir, yöresel oyunlar oynanır. Bir süre sonra gelinin eline kına yakılır. Gelinin eline ilk kınayı damadın yakması gerekir. Damat gelinin eline kına yakmak için geldiğinde gelin elini yumruk şeklinde kapatıp elini başının üstünde tutar. Damat tek eliyle gelinin yumruk şeklinde kapattığı elini açmaya çalışır eğer damat gelinin elini açamazsa gelin elini açsın diye eline altın, yüzük gibi bir hediye verir. Gelin elini açınca damat kınayı yakar. Damat gelinin eline kına yaktıktan sonra gelinde de damadın eline kına yakar. Damattan sonra gelinin eline kınayı yakacak ilk kadın da evli, çocuklu ve mutlu bir kadındır. Daha sonra erkek tarafından yedi genç kız gelinin eline kına yakarken kız tarafından da yedi genç damadın eline kına yakar.

Kına yakma töreni bittikten sonra gelin çembere alınır ve etrafında oynanır. Daha sonra eğlenceye ara verilerek yemek yenir. Düğün yemeğinde özbek pilavı, safıpalav, biryani, bamya, patlıcan kebabı, çöp şiş, çorba, kebab, dupiyaza, firni, dondurma gibi çok fazla çeşit bulunur. Misafirler yemek yerken gelin de kınada giydiği elbisesini değiştirmeye gider. Gelinin yeni giydiği elbise de işlemeli, gösterişli, çok şık bir elbisedir. Gelin geldikten sonra eğlence kaldığı yerde devam eder. Gecenin sonlarına doğru pasta kesilir. Pasta kesilmeden önce gelin yine elbisesini değiştirir. Bu defa da beyaz şık bir gelinlik giyer. Gelin gelince pasta gelir ve pastanın kesilmesi için bir bıçak getirilir. Pasta kesilmesi için getirilen bıçağı gelinin kız kardeşlerinden biri alır ve bıçak oyunu oynar. Bıçak oyunu oynarken birkaç kez bıçağı damada veriyor gibi yapar ama verme. Damat hediye olarak para verdikten sonra pastayı kesmesi için bıçağı damada verir. Pasta kesildikten sonra takı töreni başlar. Düğüne gelen misafirler gelin ve damada altın ve gümüş takılar takarlar, para takılır ve hediyelik eşyalar verilir. Gelin düğün salonundan çıkarken gelinin babası kızının beline kuşakla ekmek bağlar böylece gideceği eve bereket götüreceğine inanılır.

Evlerde yapılan düğünler iki gün sürer. İlk gün kına gecesi yapılır. Eğer kızın ailesi izin verirse damat sadece kına yakmak için kına gecesine katılır. Eğer kızın ailesi izin vermezse damat kına gecesine hiç gelemmez. Gelinlerin giyinmesi, kına yakma töreni gibi bütün ritüeller salon düğününde yapılan kına gecesi ile aynıdır. İkinci gün ise

düğün yapılır. Düğüne mutlaka damat da katılır. Salon düğünü ile evde yapılan düğün arasında hiçbir fark yoktur bütün ritüeller aynıdır.

4.14.2. Düğün Sonrası Yapılan Ritüeller

4.14.2.1. Gökböri

Gelinin yeni evine geldiği akşam bir hayvan kesilir ve geleneksel yemekler yapılır. Buna gökböri töreni denilir. Köylerde bütün köy halkı gökböriye davet edilir. Gökböri yemeğinden sonra imam ya da hoca tarafından yeni evlenen çift için dualar edilir. Dualar bittikten sonra davetlilerden gitmek isteyenler gider. Kalan davetlilerle oğlak oyunu, güreş müsabakası, müzik gibi eğlenceler geceye kadar devam eder.

Şehirlerde gökböri yemeğinden sonra imam ya da hocalar tarafından yeni evlenen çift için dualar edilir. Dualardan sonra geleneksel halk sanatçıları tarafından halk oyunları oynanır ve *aydımlar* (geleneksel şarkılar) söylenir. Gökböri yemeği ile düğüne gelenlere teşekkür edilir. Toplumun önde gelenlerine serpay (hediyeler) verilir. Serpay önce gelinin dayısı, amcası, teyzesi gibi yakın akrabalarına sonra ise toplumun önde gelen yaşlılarına dağıtılır. Serpaylar düğün sahibinin tercihine göre farklılık gösterse de genellikle postin (deriden yapılmış geleneksel giysi) verilir. Serpaylar düğüne katılanlara teşekkür etmek amacıyla verilse de bir diğer amaç yeni kurulan akrabalık bağlarını güçlendirmektir. (Oğuz, 2001, s. 53-57) .

4.14.2.2.Oğlak Oyunu (Buzkaşı)

Günümüzde Afganistan'ın milli sporu olarak bilinen oğlak oyunu, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde de oynanmaktadır. Afganistan Türklerinin ata oyunumuz dedikleri bu oyun Afganistan Türkleri tarafından geliştirilerek devam ettirilmiştir. Şimdi ise Afganistan'da milli oyun olarak; Özbek, Türkmen, Kazak, Tacik, Hazara, Peştunlar arasında yaygın olarak oynanmaktadır.

Oğlak oyununu düzenlemek maddi olarak çok zahmetli olduğu için bütün düğünlerde oğlak oyunu düzenlenmez. Çok zengin aileler düğünlerinde oğlak oyunu düzenlerler. Nevruz bayramlarında ya da çok sevinçli bir durum olduğunda ancak ülkenin zenginleri tarafından oğlak oyunu düzenlenir. Oğlak oyunu, geniş bir düzlükte

takımlar halinde ya da bireysel olarak oynanabilir. Amaç; kesilmiş bir oğlağı ve ya küçükbaş hayvanın derisinin şişirilmesiyle oluşturulmuş bir tulumu, at üstünde taşıyarak belirli bir mesafeyi aşmaktır. Düzlüğün ortasında bulunan bayrağın etrafında önceden belirlenen sayıda tur atılarak başarı elde edilir. Bir atlı oğlağı alınca diğer atlılar da oğlağı andan almak için yarışır. Oğlağı taşıyan atlı oğlağı düşürürse diğer atlılar oğlağı attan inmeden almaya çalışırlar. Attan inmek oyun kuralları gereği yasak değildir, ancak attan inip oğlağı almaya çalışmak hem zaman kaybettirir hem de diğer atlılar da oğlağı almaya çalıştıkları için tehlikelidir. İzleyicileri de heyecanlandıran anlar oğlağın düştüğü zaman atlıların atlarından inmeden oğlağı almaya çalıştıkları anlardır. (Abedof, 2014, s. 215).

4.14.2.3. Selam Verme Merasimi

Bu merasimin amacı gelinin, damadın yakın akrabalarıyla ve komşularıyla tanışmasıdır. Türkmen ailelerde düğünün ertesi günü damatla gelin birlikte yakın akrabalarının ve komşularının evini ziyaret ederler. Gelin herkese tek tek selam verir. Gelinin selam vermek için gittiği evlerde geline; parfüm, kokulu sabun, el işlemesi mendil, el işlemesi elbise gibi küçük hediyeler de verilir. Buna karşılık olarak da gelin ev sahibine çeyiziyle birlikte getirdiği el işlemesi mendil, şeker, kurabiye gibi küçük hediyeler verir. Özbeklerde ise selam verme merasimi ya düğünün ertesi günü olur ya da düğünden yedi gün sonra yapılır. Ama genellikle düğünden yedi gün sonra yapılır. Türkmenlerde olduğu gibi gelin akrabaların evini ziyarete gitmez. Damadın yakın akrabaları ve komşuları eve davet edilir. Küçük bir düğün gibi kutlama yapılır. Gelini görmek için gelenler geline hediye olarak parfüm, kokulu sabun, el işlemesi mendil, el işlemesi elbise ve tencere, tava, tabak gibi mutfak eşyalarını getirirler. Gelin de misafirlere çeyiziyle birlikte getirdiği el işlemesi mendil, el işlemesi ve kadife kumaştan yapılmış elbise, tatlı, kurabiye gibi küçük hediyeler verir. Misafirler için kazanlarla yemek yapılır. Yemek hazır olunca ilk olarak gelin kendisi ve damat için yemeği tabaklara doldurur. Bu yemek doldurma işi gelinin damadın evinde yaptığı ilk iştir ve gelin bundan sonra damadın evinde ev işlerini yapmaya başlar. Selam verme merasiminden sonra gelinin ailesi gelini ve damadın ailesini yemeğe çağırır. Bu gelinin babasının evine ilk gidişidir. Gelinin babasının evine ilk gidişi davetle olur. Bundan

sonra gelin istediği zaman babasının evine ziyarete gidebilir. (Oğuz, 2001, s. 33-39; Abodef, 2014, s.179) .

4.15. Evlilik Çeşitleri

Yaşadığımız çağ sosyal ve kültürel değerlerin değiştiği bir çağdır. Evlilik yaşına gelmiş gençlerin her hangi bir baskı altında kalmadan evleneceği kişiyle doğrudan tanışıp anlaşarak evlendikleri evlilik şekli artarken Afganistan gibi geleneklerin ağır bastığı toplumlarda ise görülen evlenme biçimlerinin başında hala görücü usulü evlilik gelmektedir. (Altun, 2004, s. 226) .

Afganistan’da birçok evlilik çeşidi vardır. Burada bu evlilik çeşitlerini ve sebeplerini açıklayacağız.

4.15.1. Görücü Usulü İle Evlilik

Afganistan’da en yaygın olan evlilik çeşidi görücü usulü ile yapılan evliliklerdir. Bu evlilik çeşidinde evlenme çağına gelen erkeğin ailesi oğullarını evlendirecek bir kız arayışına girerler. Oğullarına layık bir kız bulunca da kızın ailesiyle konuşur usulüne uygun olarak kızı istemeye giderler. Kızın ailesi erkeğin ailesini beğenirse “oğlunuz ne iş yapıyor”, “kötü bir huyu var mı” gibi sorular sorarak erkeği tanımaya çalışırlar. Aldıkları cevaplar hoşlarına giderse kızlarına hiç sormadan kızı verirler. Bütün düğün ritüelleri gerçekleşir. Ancak düğün gecesine kadar kızla erkek birbirini görmezler.

4.15.2. Ailelerin Seçmesi ve Gençlerin Rızasıyla Yapılan Evlilikler

Bu yolla yapılan evlilikler görücü usulü yapılan evliliklere benzer. Görücü usulünün günümüzdeki daha modern halidir de diyebiliriz. Evlilik çağına gelen erkeğin ailesi oğullarını evlendirecek bir kız arayışına girerler. Oğullarına uygun bir kız bulunca da uygun bir şekilde kızı istemeye giderler. Aileler kendi aralarında anlaşınca kızla erkek de aile ortamında görüşürler. Kızla erkek de evliliği onaylarsa nişan ve düğün hazırlıklarına başlanır. Ancak düğüne kadar olan süreçte kızla erkek bir daha görüşmezler.

4.15.3. Gençlerin Eşlerini Kendileri Seçmesi

Evlenecek gençler sosyal hayatta tanışmışlardır ve süregelen bir arkadaşlıkları vardır. Kendi aralarında evlenmeye karar verirler ve daha sonrada bu kararlarını ailelerine bildirirler. İki tarafında ailesi evliliğe onay verirse aileler tanışır. Daha sonra kız isteme olur ve sırayla düğün ritüelleri gerçekleşir. Düğün hazırlığı süresince kız ve erkek görüşmeye, birlikte zaman geçirmeye devam eder. Bu aileler yurt dışından gelmiş modern ailelerinin çocuklarıdır. Gençlerin eşlerini kendileri seçmesi Afganistan’da yaygın bir durum değildir. Böyle evlenen gençler toplumun gözünde “ahlaksızlık” yapmış olur. (Saliha, 2010, s. 161-165) .

4.15.4. Berdel Yoluyla Evlilik

Bu yolla yapılan evliliklerde iki aile de karşılıklı olarak birbirinden kız alır ve kız verir. Berdel yoluyla evlilik yapılmasının çeşitli sebepleri vardır. Başlık parası ödeyemeyen iki aile başlık parası yerine karşılıklı olarak birbirinden kız alıp kız verirler. Böylece başlık parası yükünden kurtulmuş olurlar. Araları iyi olan iki aile aralarındaki bağların daha da güçlü olması için birbirinden karşılıklı olarak kız alıp kız verirler. Bir de aralarında kan davası gibi husumet bulunan iki aile aralarındaki husumeti bitirmek için birbirlerinden karşılıklı olarak kız alıp kız verirler.

Medeni Kanunu 69.uncu maddesine göre “Nikâh akdinde kadın başka bir kadının mehri olamaz ve her iki tarafa mehr-ı misil verilmelidir.” Afganistan’da sadece para mehir olarak verilmez, bazen mal, Mülk, Para ve bazen de kız olabiliyor.

4.15.5. Beşik Kertmesi Yoluyla Evlilik

Araları çok iyi olan iki aile aralarındaki bağların daha da güçlenmesi için çocukları daha bebekken büyüyünce çocuklarını evlendireceklerine dair birbirlerine söz verirler. Bu çocuklar büyüyüp evlilik çağına gelince de verilen söz tutulur çocuklar evlendirilir. Afganistan’da gençlerin beşik kertmesine karşı çıkması durumunda ailenin özellikle kız tarafının namus ve şerefine lekelenmesinden dolayı aile üyeleri çoğu kez kız ve erkeği öldürmek, mirastan ve evlatlıktan reddetmek gibi tehditlerde bulunurlar. Bunun sonucunda da kız ve erkek tarafı arasında kan davaları ortaya çıkabilmektedir.

Genelde akrabalar arasında mal varlığının bölünmemesi için yapılan evlilik çeşididir. Beşik kертmesi yapılan çocukların evlendirilmemesi iki taraftan birinin sözünü tutmaması söz konusu değildir. Bu yüzden de Afganistan’da beşik kертmesi olan çocukların evlendirilmemesi çok istisnadır. (Altun, 2002, s. 228).

4.15.6. Kız Kaçırma Yoluyla Evlilik

Kızın ailesinin evliliğe rıza göstermediği durumlarda kızın kendi isteğiyle evden kaçıp evlenmesidir. Bu durumda kızın ailesi kıza erkeğin ailesi de erkeğe düşman olur. Evlenen gençler ailelerinden hiçbir şekilde destek alamazlar. Afganistan’da Taliban döneminde bir kız evden kaçarsa ve kaçtığı erkekle yakalanırlarsa Taliban tarafından meydana taşlanarak öldürülürler. Taliban’a yakalanmayanlar ise toplum tarafından ayıplanırlar. Evlilikleri onaylanmaz.

Başlık parasının fazla olması, düğünlerin çok gösterişli olmasından doğan ağır düğün masrafları, kızın ailesinin evliliği onaylamaması gibi durumlar bu tür evliliklerin temel nedenini oluşturmaktadır. Kız kaçırma evliliklerinde her zaman kızın rızası olmayabilir. Erkeğin beğendiği kızı babası karşı çıkıyorsa erkek de kızı rızası dışında zorla kaçıtır. Kaçırılan kız bulunsa bile kızın babası kızı kabul etmez kız artık kaçırılan erkeğin namusu olmuştur. Gençler en kısa zamanda evlendirilirler. Bu tür evliliklerin sonucu bölgeden bölgeye ve etnik gruplar arasında farklılık göstermektedir. Peştunlar arasında bu tür evlilikler asla onaylanmaz. Kızı da erkeği de öldürürler. Aileler arasında kan davası çıkar. Özbeklerde ise aileler kız zorla kaçırılrsa da kızla erkek resmi nikahla evlendirilir. Ancak kızın ailesi namusumuza laf geldi diyerek evlenen çifte kırgın olurlar.

4.15.7. Lavirat ve Sorarat

Lavirat, eşi ölen kadının kayınlarından biriyle evlendirilmesidir (Sarı, 2014, s. 31). Bunun nedeni kadının namus olarak görülmesi ve namusun dışarıya çıkmasının engellenmek istenmesidir. Aynı zamanda yetim kalan çocukların da ortada kalması engellenmektedir. (Aksan, 2014, 179). Elbette ailenin ödediği başlık parasının da kadının geleceği üzerine bir hak iddiası oluşturduğu da gözetilmelidir. Eşi ölen kadının

bekar kayını yoksa evli kayınlarından biriyle evlendirilir. Erkeğin evli oluşu bu durumda bir sorun değildir.

Bu tür evlenmelerin en önemli nedeni de, evlilik yoluyla iki aile arasında kurulmuş olan birlikteliğin devamlılığını korumaktır. Nitekim bu tür evlilikler kişilerden çok aileler veya kabileler arasında yapılmaktadır. Bu evliliklerde bireyler arasında ciddi ve keskin bir rol değişimi gerçekleşmektedir. Kayınbirader ve enişte rolünde olan erkek bir anda kadının kocası, baldız olan kadın da erkeğin karısı olması beyleri psikolojik olarak etkilemektedir. Bu tür evlilikler geleneksel toplumlarda yaygın olan bir evlilik biçimidir. Geleneksel toplumlarda evlenecek bireylerin, kendi başına karar verme şansı yoktur. Bu durum en çok da kadınlar için geçerlidir. Afganistan gibi geleneksel toplumlarda, evlenen kadının kocası ölünce kadınlar, ölen kocanın eşi olarak anılmaya devam ederler. Hangi toplumlarda olursa olsun bu tip evlilikler; aile birliğini ve devamını korumaya yönelik fedakâr bir davranışın sonucudur. Bireyin topluluğa veya aileye kurban edilmesidir. Çünkü bu evliliklerde "evlenmeye" karar verenler genelde bireyler değil aileler veya toplumsal koşullardır. (Bağlı & Sever, 9 Mart2005).

Sorarat, eşi ölen erkeğin baldızıyla evlenmesidir.(Sarı, 2014, s. 30). Kız veren ailenin ölen kızlarının yerine bir daha kız vererek akrabalık ilişkilerini sürdürmeye devam etmesidir. (Aksan, 2014, s. 180) . Bu tür evlilik, eşi ölen erkeğin çocuklarının “ortada kalmaması, onlara bir “üvey anne” bakmaması nedeniyle toplumsal destek görmektedir. Çocukların teyzesi onlara üvey anneden daha iyi bakar, daha hoşgörülü olur düşüncesi hakimdir. Eniştesiyle evlenen kadınlar ablalarından olan çocukların da bakımından sorumlu olurlar. O çocuklar hem onun yeğenleri hem de üvey çocukları olur. Bu da aslında kızların bu çocuklara karşı nasıl davranacağını etkilemektedir. Bu duruma adapte olmak kadınlar için kolay değildir

Lavirat ve sorarat evlilikleri ikinci evlilik olduğu için ve ilk evlilikte başlık parası ödendiği için tekrar başlık parası ödenmez. Bu evlilik çeşitler bir eş öldüğü için yapılan evliliklerdir. Eğer ölümden hemen sonra evlilik gerçekleşirse düğün ritüellerine dair hiçbir şey yapılmaz. Eğer ölümün üzerinden uzun süre sonra evlilik yapılacaksa düğün ritüellerine dair her şey tekrar yapılır. Ancak hiçbir durumda başlık parası tekrar alınmaz.

4.15.8. Muta Evliliği

Para karşılığında geçici bir süreliğine yapılan evlilik çeşididir. Bu evlik daha çok dul, kimsesiz ve geçim sıkıntısı yaşayan kadınlarla yapılır ve gerçek bir evlilik biçimi olup olmadığı da tartışmalıdır. (Najafi, 2006, 23 Nisan) .

4.15.9. Akraba Evliliği

En yaygın olan evlilik çeşidi akraba evliliğidir. Bu evlilik çeşidinin en önemli sebepleri akrabalık bağının daha çok güçlendirilmesi, mirasın bölünmemesi ve mirasa dışarıdan ortak alınmak istenmemesidir. Düğünden sonra gelin kaynanasıyla birlikte yaşayacağı için erkeğin annesi evine gelecek kızın kendisine daha iyi hizmet edeceğini düşündüğünden gelininin akraba olmasını tercih eder. Eğer bir ailede iki ya da daha fazla erkek çocuk varsa bunlar evlendirileceği zaman da akraba evliliği yapılacaksa bir erkeğe annesinin akrabalarından biri istenirse ikinci erkeğe de babasının akrabaları arasından bir kız istenir.

Akraba evliliği; kuzenler ve yakın biyolojik akrabalar arasındaki evlilik türüdür. Normal evliliklere oranla akraba evliliklerinde, doğuştan gelen kusurlar 10 kat daha fazla olur. Akraba evliliği sıklığının araştırılması ve akraba evliliğine bağlı doğurganlık, çocuk ölümleri, genetik ve kronik hastalıkların belirlenmesi bu evliliği yapanların doğacak çocuklarının; hemofili, renk körlüğü, görme ve işitme engelli, bedensel uzuvlardan engelli, zeka geriliği, kalp rahatsızlıkları gibi birçok hastalığa sahip olması çok büyük bir olasılıktır. (Şükrü, 2010, s. 227) .

4.16. Çok Eşli Evlilikler ve Nedenleri

Tarihsel süreç içerisinde birçok toplumda çok eşli evlilikler görülmüştür. Bu durum ve Asya'daki bazı ülkelerde hala Afrika varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Afganistan'da da çok eşlilik hala varlığını devam ettirmektedir. Bunun en büyük sebebi de Afganistan medeni kanunun erkeği tek evlilikle sınırlamamasıdır.

Afganistan'da çok eşlilik yaygın olup erkekler iki, üç ve hatta bazen dört kadınla evlenebilmektedir. Nitekim WCLRF' in 2009 yılında Afganistan'ın değişik illerinde 2061 bayan üzerinde yaptığı bir araştırmaya göre ankete katılan bu kadınların %

27,5'inin çok eşli adamlarla evli olduğu ortaya çıkmıştır. Bunların % 18' i kocasının evli olduğunu bilmedikleri için evlendiklerini ifade ederken kalan % 82'lik kısmı da kocalarının evli olduklarını bildikleri halde çeşitli sebeplerden dolayı evlenmeyi kabul etmek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. (WCLRF, 2006, s. 10) .

4.16.1. Erkeklerin Çok Eşli Evliliğe Başvurma Nedenleri

Erkeklerin kendi arasındaki yarışmaları çok eşliliğin bir sebebi olarak gösterilmiştir. Böylece bir kişi herhangi bir ihtiyaçtan dolayı ikinci bir evlilik yaptığı zaman diğeri sadece bu kişi ile yarışma amacı ile ikinci bir evlilik yapmaya kalkışır. Hatta böyle yarışma devam ederken her biri üçer dörder hanımla evlenmiş olur.

Kayınvalide eğer gelini ile anlaşamıyorsa oğlunun aklına girerek oğlunu ikinci evliliğe yönlendirir. Bu da çok evliliğin sebepleri arasında yaygın olan bir sebeptir.

4.16.1.1. Çocuğun Çok Eşli evliliğe Neden Olduğu Durumlar

Evliliğin ilk bir yılına kadar çocuk olmaması durumunda kadın kısır olarak görülür. Hastaneye bile gitmeye gerek görülmez ve erkeğin kısır olma ihtimali hiç düşünülmez. Kadın kısır olarak görüldüğü için erkek hemen ikinci evliliğini gerçekleştirir. WCLRF'nin yaptığı araştırmaya göre ikinci bir evliliğe başvuranların sadece % 1' in doktora gittiği diğerlerinin ise hiç doktora gitmeden ikinci evliliğe başvurduğu tespit edilmiştir. Afgan medeni kanununda birinci eşinden çocuk olmayanlara ikinci evlilik yapma izni verilmiştir. (WCLRF, 2006, s. 13) .

Çok eşliliğin diğeri bir nedeni de ilk eşinden erkek çocuğunun olmamasıdır. Afgan toplumunda birçok insan ne kadar kız çocukları olursa olsun erkek çocukları olmadığı müddetçe kendilerini çocuksuz olarak hissederler. Bu evlilikteki sebep de kız ve erkek çocuklar arasındaki ayrımcılık hatta kız çocukların hiç çocuk olarak sayılmalarından kaynaklanmaktadır. Nitekim WCLRF'in anketine katılanların bazıları: "Erkek çocuğu olmadığı için utanç duyuyorum, köyümde utançtan gezemiyorum ve insanlar benimle alay ediyorlar" demesi de bu konuyu açıklamaktadır. Halbuki, erkek çocuk yapmak için de bunun tam bir çare olmadığı ortadadır. Nitekim yapılan bir araştırmaya göre bu amaçla evlenenlerin % 18'i ikinci evliliğinden erkek çocuklarının

olduğunu söylerken % 74' ü olmadığını söylemişler, % 23 kısmı da cevap vermemiştir. (WCLRF, 2006, s. 15-16) .

4.16.1.2. Nüfuz Sahibi Olmak İçin Yapılan Çok Eşli Evlilikler

Erkeklerin çok eşliliğe başvurmasının bir sebebi de nüfuz sahibi olmak istemeleridir. Afganistan'da ne kadar çok erkek çocuğun olursa o kadar çok güçlü olursun. Erkeklerin sözünün dinlenmesi toplum tarafından saygı görülmesi ne kadar çok erkek çocuğunun olduğuna bağlıdır. Bunun için de erkekler iki üç hatta dört evlilik yapabilmektedir.

4.16.1.3. Sosyal Statü ve Silahlı Gücün Çok Eşli Evliliğe Neden Olduğu Durumlar

Afganistan'da çok eşliliğin diğer sebepleri de erkeklerin zengin, yüksek sosyal statü ve silahlı güce sahip olmasıdır. Bu özelliklere sahip erkekler toplum tarafından daha da saygınlık kazanmak için birden çok evlilik yaparlar. Bu özelliklere sahip erkekler hangi kızla evlenmek isterlerse çok rahat bir şekilde evlenebilirler. Çünkü kız babaları da böyle erkeklere kızlarını kuma olarak vermekten bile gurur duyarlar. WCLRF'nin yaptığı bir araştırmaya göre bu yollarla evlenenlerin %30'u iki %32'si üç ve % 38'i de dört evlilik yapmıştır. (WCLRF, 2006, s. 17) . Afgan medeni kanununda bir kişinin ikinci evlilik yapabilmesi için eşlerine maddi imkânları sağlayabilmesi şarttır.

4.16.2. Kadınların Kuma Olmayı Kabul Etmelerinin Nedenleri

Kadınların evli erkeklerle evlenmeyi kabul etmelerinin en büyük nedeni çaresiz olmalarıdır. Maddi durumu iyi olmayan, sahip çıkacak kimsesi olmayan ve zor hayat şartları içinde olan kadınlar evliliği bir kurtuluş yolu olarak görmektedirler. Kadınların bu çaresiz durumunu fırsat bilen zengin ve yüksek statü sahibi erkekler ikinci üçüncü ve dördüncü evliliklerini bu türden zayıf durumdaki kadınlarla gerçekleştirirler. Ailesinin maddi durumu iyi olmayan ve daha iyi hayat şartlarına sahip olmak isteyen kadınlar da kendi rızalarıyla bu erkeklerle evlenmeyi kabul ederler.

Maddi durumu iyi olmayan ve hayat şartları zor olan kadınlar evli erkeklerle evlenmeyi bazen kendi istekleriyle kabul etmezler. Anne ve babası tarafından bu evliliğe zorlanırlar, evliliğe direnirlerse şiddet görür ve tehdit edilirler. Dul kalan kadınlar her ne kadar kuma olmayı kabul etmezlerse de toplum tarafından baskı altında kalırlar. Başında erkek olmadığı için dul kadınlar toplum içerisinde rahat hareket edemezler. Bu baskılara dayanamayan kadınlar da evli erkeklerle evlenmeyi kabul ederler.

ABİHK'un raporuna göre çok eşli erkekler ile evlendirmenin % 4.4' ü zorla gerçekleşirken. (Türkmani, 2009, s. 23) . Bazılarında da evleneceği erkeğin evli olduğunu bilmedikleri için evlenmeyi kabul ettikleri ortaya çıkmıştır. Evli olanlarla evlenenlerin % 18'i kocalarının evli olduğunu bilmedikleri için kendileri ile evlendiklerini iddia etmişlerdir. (WCLRF, 2009) .

4.16.2.1. İlk Eşlerin Kendilerine Kuma Getirilmesini Kabul Etme Nedenleri

Eşinin tekrar evlenmesini kabul etmeyen ve buna itiraz eden kadınlar eşlerinin kendilerini boşamasından korktukları için seslerini çıkarmazlar. Çünkü Afganistan'da boşanan bir kadın için hayat çok daha zordur. Boşanan kadına kendi ailesi sahip çıkmaz, baba evine dönen kadın da tekrar evlendirilir. Dul bir kadınla ancak evli bir erkek tekrar evlenir. Bu durum karşısında kadınlar aslında bir tercih yapmış olur. Dul bir kadın olmaksızın kendilerine kuma getirilmesini kabul etmiş olduklarından kocalarının ikinci evliliklerine seslerini çıkarmazlar.

Kadınların kocalarının tekrar evlenmesine sessiz kalmalarının bir sebebi de çocuklarıdır. Çünkü boşanan kadın babasının evine çocuklarını götüremez eşleri de zaten buna izin vermezler. Bu durumda çocuklar yabancı bir kadının elinde büyümek zorunda kalır. Eğer kadın boşanırken eşi izin verse çocuklarını yanında götürürse de babasının evinde maddi zorluklar yaşayacağı için çocuklarının perişan olacağını düşünür. Bu sebeplerden dolayı da kadınlar eşlerinin ikinci üçüncü hatta dördüncü evlilikleri karşısında sessiz kalırlar. Kadınların eşlerinin evlilikleri karşısında sessiz kalmaları aslında bir tercih değil genellikle çocukları için katlandıkları bir mecburiyettir.

WCLRF'nin araştırmasına göre; kadınlara eşlerinin ikinci, üçüncü ve dördüncü evliliğini onaylayıp onaylamadıkları sorulunca %10 u onayladıklarını, %72 si onaylamadıklarını ve buna karşı oldukları halde kocalarının başka evliliğe başvurduğu ve % 18 i ise kocalarının ikinci evliliğe başvurduğu zaman kendilerine sormadıklarını hatta haberlerinin bile olmadığını sonradan haberdar olduklarını iddia etmişlerdir. (WCLRF, 2006, s. 22; ,WCLRF , 2008, s. 29-30).

4.17. Küçük Yaştaki Kızların Rızası Dışında Evlendirilmesi

Afganistan'da erken yaşta evlilik yaygın bir gelenektir. Afganistan medeni kanununun 70. Maddesine göre "kızların evlenme yaşı 16 iken erkeklerin evlenme yaşı 18'dir".Nitekim Afganistan'ın 71. Medeni kanununa göre "Kızlar 15 yaşında ailesinin onayıyla ve mahkeme kararıyla evlenebilir. Ancak uygulamaya baktığımızda kızların evlenme yaşı 7 yaşına kadar düşmektedir. Bunun en büyük nedeni de Afganistan'da nüfus kayıt sisteminin düzenli bir şekilde tutulmamasına bağlı olarak devletin bu durumu kontrol edememesidir.

Afganistan'da küçük yaşta yapılan evliliklerde bazen hem kızın hem de erkeğin yaşı küçük olabileceği gibi bazen de kızın ve erkeğin arasında yaş farkı çok fazla olabilmektedir. Anayasa'da "evlenecek çiftler arasında yaş farkı çok olmamalıdır (anayasa madde 71/1) maddesinin yer almasına rağmen WCLRF'nin yaptığı araştırmada görüşülen 200 kadının kocalarıyla arasındaki yaş farkı şöyledir; %28.2 sinin 5, %26.7 sinin 6-10, %21.6 sının 11-15,%9 unun 16-20, %5.5 inin 21-30, %7 sinin 31-40, %1 inin 41-50, %1 inin de 50 yaş üstü olduğu görülmektedir. (WCLRF, 2008, s. 4).

4.17.1. Kızların Küçük Yaşlarda Evlendirilmelerinin Nedenleri

Afganistan'da kızların küçük yaşlarda evlendirilmelerinin çeşitli sebepleri vardır. Bu sebepleri şu başlıklar altında toplayabiliriz;

4.17.1.1.Berdel

Kelime anlamı takas demektir. Başlık parası vermeden yapılan evlilik biçimidir. Ekonomik sıkıntısı yaşayan başlık parası ve düğün masraflarını karşılayamayan iki aile

oğullarını ve kızlarını bu yolla evlendirebilmektedir. Değiş tokuş yolu ile gerçekleşen bu evliliklerde eğer çiftlerden birisi anlaşarak evlense bile diğer çiftin birbirine razı olmaması önemsenmeyip evlenmek zorunda kalırlar. (Aksan, 2014, s.179) . Afganistan da Evlenmek isteyen erkek başlık parası ödememek için kendi evlendiği kızın ailesinden bir erkeğe kız kardeşini ya da kızını verir. Kızın rızasının olup olmaması ya da kızın yaşının küçük olması önemli değildir. Berdele daha çok yaşlı, dul ve ikinci evliliğini yapan erkekler başvurur. Çünkü kimse kendilerine kız vermek istemez. Kendileri evlenmek için ya kız kardeşini ya da kız çocuğunu evlenmek şartıyla karşı aileden bir erkeğin nikâhına verir. (KMHBA, dar 2008 m ; WCLRF, 2008, s.16). Bunun yanı sıra fazla düğün masraflarından ve başlık parasından kurtulmak için de insanlar buna başvurmaktadırlar. Erken yaşlarda evlendirilen kızların % 37.6'sı erken yaşta evlendirilmesinin sebebinin berdel yolu ile evlilik olduğunu gösterilmiştir.

ABİHK'un bir araştırmasına göre Afganistan'da evliliklerin %65'inde başlık parası alınmaktadır. Kalan % 35'inde de ya evliliklerin bedel (kızların birbiri ile değiştirmesi) şeklinde olduğu veya çok yakın akraba oldukları için alınmamaktadır.

4.17.1.2.Bed

İki aile arasında bir husumet olduğunda aralarındaki sorun kan davasına dönmesin diye mağdur olan aileye karşı taraftan bir kız verilir. Kızın rızasının olup olmamasının ve kızın yaşının küçük olmasının bir önemi yoktur. Mağdur olan ailede bekar erkek yoksa kızı ikinci eş olarak da verirler.

Adam öldürme başta olmak üzere birçok cinayette caninin kızının veya kız kardeşinin mağdurun yakınlarının nikahına verilmesi şeklinde olur. Caninin büyük kızı veya kız kardeşi olmayınca ne kadar küçük olursa olsun kızı veya kız kardeşi verilmektedir. Nitekim çok yakın zamanda 5 yaşındaki bir kızın 25 yaşındaki birinin nikahına verildiğini öğrenmekteyiz. yapılan bir araştırmaya göre, genel olarak küçük yaşlarda evlendirilenlerin % 7'sinin sebebinin bed olduğu tespit edilmiştir.

Bed yolu ile evlenen kızlar eşi ve eşinin ailesi tarafında çeşitli fiziksel ve psikolojik şiddet ve işkencelere maruz (WCLRF, 2008, s. 23-24).

4.17.1.3. Tehdit Unsuru

Güç ve yetki sahibi kişilerin istedikleri kadınları zor kullanarak kendi nikâhlarına almalarıdır. Bu evliliklerde ne kızın ne de ailesinin rızası vardır. İslam Hukuku'na göre kızın ya da ailesinin rızası olmayan nikâhlar geçersizdir. Ancak Afganistan gibi halkın % 99'unun Müslüman olduğu bir ülkede böyle evliliklerin görülmesi de ayrı bir çelişkidir. (WCLRF, 2008, s.17).

4.17.1.4. Kızların Evlenme Yaşları

Kızların küçük yaşlarda evlendirilmesinin yaygın olduğu toplumlarda bu durum bir gelenek haline gelmiştir. Afganistan'da kızların erken yaşlarda evlendirilmesi o kadar yaygındır ki birçok bölgede 20 yaşına kadar evlenmeyen kızlar evde kalmış sayılmaktadır. Kızların küçük yaşlarda evlendirilmelerinin gerekçelerini de dine dayandırmaktadırlar. Bunların yanı sıra kızların küçük yaşlarda evlendirilmesinin bir sebebi de anne ve babaların eğitimsiz oluşu ve geleneklere ayak uydurmaya çalışmalarıdır. Kızın gözü açılmadan evlendirilmesi lazım, kocasını evini barkını bilmesi lazım anlayışı da Afganistan'da yaygın bir anlayıştır. (WCLRF, 2008, s.17).

Afganistan'da küçük yaşta evliliği yasaklayan ve evlilik için yaş sınırı koyan ilk devlet adamı Emanullah Han'dır. Emanullah Han evlilikte yaş sınırını kızlar için 18 erkekler için de 22 olarak belirlemiştir. Ancak yukarıda da değinildiği üzere bu yolda atılan adımlar sonraki yıllarda daima geriye döndürülmüştür. (Sistani, 2010, s. 1).

4.17.2. Küçük Yaşlarda Evliliğin Neden Olduğu Sorunlar

Küçük yaşlarda evliliklerde çoğunlukla kadın ve erkek arasındaki yaş farkının çok fazla olması beraberinde ciddi sorunlar getirmektedir. Kızın yaşı küçük olduğu için ev işlerini yapamamaktadır. Ev işlerini yapamayan hizmetini yapamayan kadınlar eşlerinden fiziksel ve psikolojik şiddet görmektedirler. Karısının ev işlerini yapamadığını kendisiyle yeteri kadar ilgilenmediğini düşünen erkekler de ikinci evliliğe başvurmaktadır. Bu sebeplerden dolayı kız çocuklarına daha küçük yaşlardayken ev işlerinin öğretilmesi annelerin temel görevidir. Kız çocuklarının küçük yaşlarda babasının evinin onu evi olmadığını günün birinde başkasının evine gideceğini, hayatı

boyunca eşine ve eşinin ailesine hizmet edeceğini sık sık dile getirilir. Afganistan gibi geleneksel toplumlarda ev işlerinden kadınlar sorumlu olduğu için kızların küçük yaşta ev işlerini yapabilmesi çok önemlidir. Ev işlerinden anlayan maharetli kızların isteyeni çok olur bu sebeplerden dolayı kızlar daha küçük yaşlardayken psikolojik baskılarla kendi isteği veya zorla ev işlerini öğrenirler. Yani kızlar daha çok küçük yaşlarda kocasının evine gitmek için ailesi tarafından hazırlanırlar. Afganistan'da kızların eğitimden çok ev işlerini becerebilmesi, eşi ve eşinin ailesini memnun edebilmesi daha önemlidir. Eğer kızlar evlendiklerinde ev işlerini bilmiyorlarsa ve babaları çok fazla başlık parası istemişse kaynanaları onlara kötü davranır. “Madem ev işlerini bilmiyor neden bu kadar çok başlık parası verdik” diye söylenir. Kıza bir ödenen paraya değmez bir eşyaymış gibi davranılır.

Kızlar çok küçük yaşlarda evlendiklerinde kendi vücutlarını bile tam olarak tanımadıklarından ve cinsellikle ilgili bilgi sahibi olmadıklarından dolayı da kocalarına nasıl davranmaları gerektiğini bilemezler. Evlenmeden önce cinsellikle ilgili hiç bilgisi olmayan ve bu olguyu tabulaştıran kızlar için cinsel hayat bir kabustur. Küçük yaşlarda evlendirilen kızların kocalarıyla arasındaki yaş farkı 50 yaşına kadar çıkmaktadır. Aralarındaki yaş farkına bağlı olarak aralarında anlaşmazlık çıkmaktadır. Bunun sonucunda da kadınlar fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalmaktadır. Bu duruma dayanamayan kızlar ya evden kaçarlar ya da intihar ederler. Kızların küçük yaşlarda evlendirilmesinin bir diğer olumsuz sonucu da eğitimlerinin yarım kalmasıdır. Çünkü evlendirilen kızların eğitimlerine devam etmelerine ya eşleri izin vermez ya da eşlerinin aileleri izin vermez. Kızların eğitimlerinin yarım kalması da kızların kendilerini geliştirememek gibi birçok olumsuz durumu beraberinde getirir (Bahgam, & Mukhatari, 2004).

Nitekim evlendikten sonra kızların % 69'unun eğitimden mahrum bırakıldığı tespit edilmiştir. Eğitimden mahrum kalan kadınlar da şahsiyet ve kimlik açısından eksik kalma, görev alamama ve bunun sonucunda da ekonomik sıkıntıya düşme başta olmak üzere birçok sorun ve problemle karşı karşıya (WCLRF, 2009, s. 1). Çok küçük yaşlarda evlenen kızlar küçük yaşlarda da hamile kalmaktadırlar. Henüz kendilerine bile bakamayan kızlar bir de hamile kalıp bir bebeğin bakımını üstlenmek zorunda kalırlar. Henüz bedensel gelişimini tamamlamadan küçük yaşta evlenip hamile kalan kızlar ciddi

sağlık sorunları da yaşamaktadırlar. Doğum sırasında ya anne ya da bebeğin hayatını kaybetme riski çok fazladır. Nitekim Uluslararası Sağlık Kurumu ve Çocuk Kurumu İdaresi'nin yaptığı araştırma sonuçlarına göre Afganistan kadınların doğum sırasında hayatını kaybetmesi bakımından Nijerya'dan sonra ikinci ülkedir. Afganistan'da her 1000 kadından 64'ü hamilelik döneminde her 100.000'in 1600'ü doğum sırasında hayatını kaybetmektedir. Yani günlük ortalama olarak 50 kadın doğum sırasında hayatını kaybetmektedir. Bu kadınların çoğu da daha 18 yaşına gelmeyen kadınlardır. Bundan da anlaşılacağı üzere doğumda kadınların hayatını kaybetmesinin en büyük nedeni yaşlarının henüz çok küçük olmasıdır.

Kısacası Afganistan, doğum sırasında hem annenin hem de doğan çocuğun hayatını kaybetmesi bakımında dünyada ikinci, Asya'da birinci sırada yer almaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu durumun en büyük nedeni kızların çok küçük yaşlarda evlendirilip hamile kalmalarıdır. (WCLRF, 2009,s.1) . İntihar Etmeleri üzerine benzin döküp yakmak başta olmak üzere çeşitli yollarla intihar etmeye kalkışanlar üzerinde yapılan bir araştırmada, bunun bir sebebinin de küçük yaşlarda evlendirilme veya eşler arasında orantısız yaş farklığı olduğu ortaya çıkmıştır. (KMHBA; AIHRC, 2010, s. 15)

4.18. .Afganistan'da Düzenlenen Diğer Merasimler

Bütün toplumların kendilerine göre çeşitli merasim törenleri vardır. Afganistan'da diğer merasim törenleri bir kadının hamile kalmasıyla başlar kadının doğum yapmasıyla devam eder ancak doğan bebeğin ölümünden sonra da devam eder. Bu başlık altında da bu merasim törenlerine kısaca değineceğim.

Afganistan'da hamile kadınların karınlarındaki bebeğin sağlıklı olması için, kötü ruh ve cinlerden korunması gerektiği inancı vardır. Bebeğin korunması ve sağlıklı olması için de kadınların hamileyken yapmaması ve yememesi gereken şeyler vardır. Yine halk arasında yaygın olan bazı inanışlar; hamile kadın balık eti yerse çocuğun ağzı büyük olur, deve eti yerse dokuz ayda doğacak çocuk on bir ayda dünyaya gelir, eğer deve eti yediğini sonradan fark ederse, hamile kadın deve üzerinden üç kere geçirilir; böylece yükünü deveye vererek doğumun kolay geçeceğine inanılır.

Hamile kadın saçlarını kestirirlerse çocuğunun ömrü kısa olacağı inancı vardır. Hamile kadın mecbur kalmadıkça cenaze evine ve cenaze merasimlerine gitmez. Hamile kadın aşerdiği dönemde çilek, ciğer vb. yiyecekler yedikten sonra elini yıkamadan vücudunun herhangi bir yerine dokunursa doğacak çocuğun vücudunun aynı yerinde leke oluşacağına inanılır. Hamile kadın, hamilelik döneminde en fazla kimi karşısında görürse, doğacak olan çocuğun da ona benzeyeceğine inanırlar. Hamile kadın aşerdiği dönemde sarı nohut yerse, çocuğun saçının sarı olacağı inancı vardır. Köylerde halk arasında yaygın olan inanışa göre, hamile kadın küle basmamalıdır. Gece uyurken yastığının altında bir bıçak buldurmalıdır. Gece dışarıya çıkmamalıdır ancak çıkması gerekirse de mutlaka biriyle beraber çıkmalıdır. Hamile kadınların yapmaması gereken davranışlar zamanla Afganistan halkı arasında gelenek haline gelmiştir.

4.18.1. Bibi Müşkil

Hamile kadın tarafından 7 çarşamba üst üste yapılmaktadır. Bu uygulamada, bir miktar kuru üzüm ve leblebi karışımına Yasin Suresi, 7 İhlas Suresi, 7 Fatiha Suresi okunur, sofraya getirilir ve 7 komşuya dağıtılır. Komşular hamile kadına hayırlı dualar ederler. (Abedof, 2014, s.181) .

4.18.2. Bibi Perde Bus

Hamile kadınlar için okutulan mevlittir. Bibi perde bos ismi verilen hamur tatlısı hoca hanımlar tarafından hamile kadının evinde 3 kez yapılır. Ocak başında tatlılar piştikten sonra üç mum yakılır ve Kuran- Kerimden sureler okunur. Mülk Süresi, Ayet-el Kürsi birer kez okunur ve hamile kadın için dua edilir. Hz. Muhammed için salavat getirilir ve bu şekilde mevlit sona erer. Bibi kelimesinin anlamı Hz. Fatma'dur. Bibi perde bus yapıldığında o eve Hz. Fatma'nın geleceğine ve doğum esnasında yardımcı olacağına inanılmaktadır. (Oğuz, 2001, s. 18-21) .

4.18.3. Çiltan

Afganistan Türkleri arasında yaygın olan ve daha sonra Taciklere de geçen bu gelenek kırklama anlamına gelmektedir. Bu geleneksel uygulama hamile kadınların doğumunun kolaylaşması ve hamilelikte ya da doğumdan hemen sonra bebeğini

kaybeden kadınların bebeğinin yaşaması için yapılır. Bu uygulamada, hamile kadın kırk evden kırk tas un, şeker, yağ toplar. Un helvası ve tandır ekmeği pişirir. Yağlı pamuklardan hazırlanan kırk çubuk yakılır, hamile kadın sofraya başına geçer dualara âmin der. Çubuklar sönüncüye kadar dua edilir. Un helvası tandır ekmeğiyle beraber kırk eve dağıtılır. Malzemelerin kırk ayrı evden toplanması doğacak çocuğun rızkının bol olacağı ve sağlıklı doğacağı inancını taşımaktadır.

Sonuç olarak Afganistan'daki gelenekler, kadının sağlıklı bir doğum yapması için olgun yaşta evlenmesi, çok sayıda bebek sahibi olmaması ve diğer dünya kadınları gibi tıbbi destek almasını sağlamak yerine çeşitli mistik ritüellere başvurmayı tercih etmektedirler. Afganistan'da kadınlar kadın doğum uzmanlarına görünmek yerine okunmuş un ve şeker helvasıyla korunmaya çalışmaktadır. Bu ritüeller Batılı antropologların ilgi ve hayranlığını çekecek zenginliktedir. Bu ritüeller topluluk bağlarını güçlendirmekle birlikte her yıl sağlık koşullarındaki yetersizlikler sebebiyle yaşamını kaybeden on binlerce kadın ve bebek için bir fayda sağladıkları söylenemez. (Abedof, 2014, s.178) .

4.18.4.Çocuğa İsim Takma

Yeni doğan bebeğe isim konulacağı zaman bebeğin yakın akrabaları toplanır. Bir hoca ya da imam tarafından mevlit okunur ve dualar edilir. Bebeğin ailesinin bebeğe verdiği ismi eğer hoca dine uygun bulmazsa bu konuda aileyi uyarır aile de eğer kabul ederse bebeğe ismini imam koyar. İmam da Kur'an da geçen isimlerden ya da Allah'ın doksan dokuz isminden birinin başına Abdul ismini ekleyerek bebeğe koyar. Kız çocukları için de genelde kuranda adı geçen Arapça kökenli ve ya peygamberlerimizin eşi ve kızlarının ismi tercih edilir. Seçilen isim dualar eşliğinde bebeğin kulağına üç defa söylenir. İsim takma merasimi sonrasında doğan bebek için kan akıtılır. Ailenin maddi durumuna göre küçükbaş ya da büyükbaş hayvan kesilir. (Abedof, 2014, s.174) .

Son zamanlarda aileler çocuklarına Kuran'da geçmeyen isimler de verirler. Okumuş aydın aileler tarihte nam salmış kendi soyundan olan vatanına milletine hizmet eden tarih kahramanlarının ismini çocuklarına takarlar. Türk aileleri genelde çocuklarına Timur, Babür, Şahruh, Baykara gibi isimler takarlar. Kız çocukları için

genelde Türk tarihinde önemli yer almış Türk kadınlarının isimlerini veya Türk kökenli isimler verirler.. Gawhar Şad, Begüm, Noor jihan, Ay bala, Ay Begüm gibi.

4.18.5. Şab-i- Şaş

Farsçada altıncı gece demektir. Bebeğin doğduğu altıncı gece yakın akrabalar akşam yemeğine çağrılır. Burada amaç akrabaların doğan bebeği görmesidir. Bebeği görmeye gelenler bebek için hediyeler getirirler. Bebek için dualar edip güzel temennilerde bulunurlar. Bebek sahibi olamayan kadınlar kendi el işlemesiyle yaptıkları elbiseleri bebeğe kendileri giydirirler. Şab-i Şeş gecesinde bebeğe ilk giydirilen takım saklanır, bebek bir yaşına bastığında bu takım parçalar halinde çocuğu olmayan kadınlara dağıtılır ve bu kadınların tez zamanda çocuk sahibi olacaklarına inanılır. Şab-i şaş gecesinden sonraki gece bebeğin saç jilette sıfıra vurulur. Bebeğin saçının gramı kadar altın ya da gümüş ihtiyaç sahiplerine dağıtılır. Böylece bebeğin saçlarının daha gür çıkacağına ve dağıtılan yardım sayesinde de bebeğin ömrünün hayırlı ve bereketli olacağına inanılır.

4.18.6. Diş patırak

Bebeğin ilk dişi görüldükten sonra yapılır. Yakın akrabalar ve komşular eve çağrılır. Gelen misafirler evlerinde yaptıkları yağlı ekmek, kurabiye, pasta gibi yiyecekler ve bebek için hediyeler getirirler. Yapılan geleneksel yemekler hep birlikte yenir. Bebeğin annesi tarafından patlatılan mısır misafirlere ikram edilir. Şarkılar söylenerek gece eğlenceli hale getirilir.

4.18.7. Sünnet Merasimi

Türklerde çok yaygın bir merasimdir. Çocuğun babası ne kadar fakir olsa da sünnet merasimi yapar. Çocuğun sünneti 1-3-5-7 gibi çocuğun tek rakamlı yaşlarında yapılır. Sünnet merasimi Türkler için çok önemli olduğu için hazırlıklarına da çok önceden başlanır. Çocuğun sünnet merasimi babalar için çok önemli bir gündür. Sünnet merasimine bütün akrabalar komşular çağrılır. Merasime gelen misafirler çocuk için hediyeler getirirler. Aileye maddi olarak yardımcı olmak için çocuğa hediye olarak para da takılır. Sünnet merasiminde ailenin maddi durumuna göre büyükbaş ya da küçükbaş

hayvan kesilir. Yasin Suresi ve mevlit okunur. Geleneksel yemekler yenir. Kalan yemekler etraftaki ihtiyaç sahiplerine dağıtılır. Çeşitli eğlenceler düzenlenir. Düzenlenen eğlenceler de ailenin maddi durumuna göre değişiklik gösterir. Mesela aile eğer zenginse kesinlikle oğlak toyu ve güreş yarışmaları düzenlenir. Çocuğun sünnet olması erkeklığe attığı ilk adım olarak görüldüğünden çoğun babası için sünnet merasimi çok önemlidir. (Fevzi, 2013, s.73) .

4.18.8. Peygamber Toyu

Akkoyun toy veya peygamber toy denir. Türkler için önemli bir toydur. Akkoyun toy, 63 yaşına gelenlere çocukları tarafından yapılan bir toydur. Hz. Peygamber'in 63 yaşında vefat ettiği ve bu yüzden 63 yaşına gelindiği için Hz. Peygamber'in ömrü kadar yaşadığına şükür amacıyla yapılan bir gelenektir.

Peygamber toyu için beyaz bir koyun aylar öncesinden beslenmeye başlanır. Kişi 63 yaşına geldiğinde bu koyun kesilir. Bütün akrabalar ve komşular eve davet edilir. Geleneksel yemekler yapılır. Hep beraber bu yemekler yenir. Dualar edilir. 63 yaşına gelen kişiye iyi temennilerde bulunulur. 63 yaşına gelen kişi peygamber toyundan da sonra artık dünyevi konulardan elini çeker. Artık daha çok dini konularla meşgul olup manevi bir hayata çekilir. Eğer 63 yaşına gelen kişi hala hac görevini yerine getirmediyse çocukları tarafından hacca gönderilir. (Oğuz, 2001, s. 25) .

4.18.9.Nevruz Bayramı

Nevruz, Hicri Şemsi takvim yılının birinci ayı Ferverdin'de güneşin koç burcuna girdiği gündür ve Afganistan takviminde ilk ay olan Hemel ayının birinci gününe denk gelen 21 Marttır. Nevruz kutlamaları Türk halkının her yıl büyük bir coşkuyla kutladığı bayramdır. (Ziyayi, 2004, s. 47) .

Nevruz kutlamaları diğer Türk toplumlarında olduğu gibi Afganistan'da da her yıl 21 Martta geleneksel yılbaşı günü olarak farklı etkinliklerle kutlanmaktadır. Afganistan'da bu bayram, Hz. Ali'nin mezarının bulunduğu kabul edilen Belh vilayetinin merkezi olan Mezar-ı Şerif'te kutlanmaktadır. Kutlama hazırlıkları iki ay öncesinden resmi şekilde başlar. Yerli ve yabancı binlerce insan Nevruz kutlamaları için

Mezar-ı Şerif'e akın ederler. Nevruz kutlamaları yılın ilk günü devlet başkanı ve ülkenin üst düzey yetkililerinin Hz. Ali'nin türbesi başında yaptıkları konuşmalarla başlar. Yeni yılın hayırlara vesile olması için dualar edilir. Ardından askeri törenle ve top atışlarıyla şahadet kelimesi yazılı olan büyük yeşil bayrak Hz. Ali'nin türbesinin avlusunda açılır. Hz. Ali'nin asasını sembolize eden "cende" denen süslü direği dikme töreniyle devam eder. 30-35 metre yüksekliğinde olan ve çok sayıda insanın katıldığı bu cende direği birinci gün dikilir ve kırkıncı gün indirilir.

Nevruz Bayramı resmi olarak bir gün halk arasında coşkulu bir şekilde 40 gün kutlanır. Bu kırk gün içinde milli ve İslami kimliğe sahip olan yüzlerce şehit, gazi ve evliyaların mezarlarına yeşil bayrak dikilir. Mezar-i Şerif'te bulunan Hz. Ali'nin türbesi Afganistan halkı için önemli ziyaret noktalarından biridir. Bundan dolayı çevre illerden birçok insan dilek dilemek için buraya gelirler. Yeni yılın sağlık, mutluluk ve huzur getirmesi gibi temennilerde bulunurlar.

Nevruz günü herkes için çok özel bir gün olduğundan yeni elbiseler giyilir. Aynı zamanda nevrzun doğanın uyanışını temsil ettiğine inanıldığı için yeşil renkte elbiseler tercih edilir. Nevruz günü bayram havasında kutlandığı için sofralar değişik, güzel yemekler ve meyvelerle süslenir.

Kadınların nevrz kutlamalarında yaptıkları işlerin başında kabir ziyaretleri ve pişirdikleri helva ve böreği mezarların civarında yaşayan fakir halka dağıtmak gelir. 40 gün süren nevrz bayramında kadınların rahatça, istedikleri gibi mezarlıkları ziyaret edebilmeleri için çarşamba günleri kadınların ziyaretine tahsis edilir. Evlerde ise Nevruz yemeği olarak Semenek, geleneksel buhara pilavı ve yeşilliği simgeleyen, baharın müjdecisi ıspanak yemekleri hazırlanır. Yedi çeşit kuru yemiş ve şeker suya katılıp bekletilerek Nevruz şerbeti yapılır. Yapılan şerbet başta komşular olmak üzere misafirlere dağıtılır.

Nevruz hazırlıkları uzun zaman öncesinden başlamakta olup, evler baştan aşağı temizlenir. Kutlama törenlerinde bölgelere göre farklı oyun ve eğlenceler düzenlenir. Örneğin; yumurta tokuşturma, horoz dövüşürme, köpek dövüşürme, deve güreşi, farklı güreş müsabakaları ve en meşhur olanı ise oğlak oyunudur. (Oğuz, 2001, 22-39; Abedof, 2014, s.45).

4.19. Boşanma

Boşanma evliliğin tam tersi bir durum olup kadın ve erkeğin birbirinin hayatından tamamen çıkması anlamına gelmektedir. Ancak Afganistan gibi doğu toplumlarında boşanmak evlilik gibi normal karşılanan bir durum değildir. Oysa İnsan Hakları Komisyonu Bildirisi'nin 16. maddesine göre “evlilik çağına gelen gençler din, mezhep ve ırk ayrımı olmadan karşı cinsten olmak şartıyla herkes birbiriyle evlenebilir ve anlaşamadığı ya da herhangi bir sorun yaşadığı zaman da boşanabilir”(İnsan Hakları Komisyonu bildirisi, 09.12.2016). Ama toplum boşanmaya meşru bir eylem olarak bakmaz.

Afganistan'da kadınların çoğunun ekonomik özgürlüğü olmadığı için hem baba evinde hem de koca evinde erkeklere bağımlı olarak yaşamaktadır. Bu yüzden erkeklerin bütün yaptıklarını kabullenmek zorunda kalırlar. Kocaları tarafından ne kadar hakarete maruz kalsalar, şiddet görseler de boşanamazlar. Afganistan'da dul bir kadın olmaktansa kocasından şiddet gören bir kadın olmak daha iyi olduğu görüşü hakimdir. Afganistan'da boşanmak hoş karşılanan bir durum değildir. Boşanan kadın toplum tarafından ayıplanır. Afganistan'da evliliklerin çoğu akraba evliliği olduğundan boşanma olması durumunda akrabalık ilişkileri de zarar göreceği için akraba evliliklerinde boşanma çok daha zordur. Bu nedenlerden ötürü Afganistan'da evli kadınların hayatlarının çok zor olmasına rağmen boşanma olayı neredeyse hiç yoktur.

SONUÇ

Afganistan kültürel kodları bakımından gelişmemiş geleneksel yapıya sahip bir ülke niteliğindedir. Modern dünyanın temeli olan birey ve bireyselleşme kavramı henüz bu ülkede oldukça etkisizdir. Bunun en önemli nedeni de ülkenin halen sanayileşmemiş bir yer olması, halkın tarım hayvancılık ve kaçakçılık gibi faaliyetlerle geçimini sağlamasıdır. Bu faaliyetler ve ülkede son 30 yıldır etkisini sürdüren afyon ekimi ve ticareti ile din söylemli terörist hareketler Afganların birey olmasının önündeki en büyük engellerdir. Afganistan gibi bir ülkede aşiret, soy dayanışması içinde olmayan bir bireyin tek başına yaşam kurması; hatta hayatta kalması bile mümkün değildir. Bu nedenle Afgan insanı kalabalık aşiret/aile yapısı içinde bulunmayı kendisi için bir güvence olarak görmektedir. Hukuk sisteminin, ordu, polis teşkilatlarının sağlam bir şekilde çalışmadığı ülkede insanlar can ve mal güvenliklerini ancak bu türden büyük sosyal organizasyonlarla sağlamaktadırlar. Bu nedenle yeryüzünde neredeyse silinmiş olan aşiret bağları, büyük aileler gibi eski çağlardan kalma sosyal organizasyonlar Afganistan'da varlıklarını sürdürmeye devam etmektedirler.

Gelenekçi yapıların devam etmesinin en büyük bedelini de kadınlar ödemektedir. Zira tek başına bir erkeğin hayatta kalmasının zor olduğu bir iklimde bir kadının buna cesaret edebilmesi pek mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple kadınlar erken evlilik ve kalabalık aile yapısı içinde gördükleri tüm baskılara rağmen kendilerini güvende hissetmek gibi çaresizlikten doğan bir seçeneği tercih etmek zorunda kalmaktadırlar. Afganistan'da silahlı şiddetin yoğunluğu erkek egemen yapıyı da güçlendirmektedir. Üretim kaba emek gücü gerektirdiğinden ve çeşitli terör örgütleri ve olana karşı duran gruplar erkek savaşçılara gereksinim duyduklarından erkek gücüne ve sayısına sahip olmak önemsenmektedir. Bu yüzden de babalar kız çocukları doğduğu zaman üzülmemektedirler. Bu kader kadınların daha kadın olarak doğmakla başlayan bir suçlanma içerisine girmelerine neden olur ve bu suçlayıcı tavır Afganistan kadını yaşam boyunca terk etmez. Kadın olarak doğması, kız çocuk doğurması, çocuk doğuramaması veya yeterince sağlıklı erkek çocuk doğuramaması hepsi kadının suçudur. Burada üzücü olan durum kadının en çok da gelin geldiği ailenin kadınları (kayınvalide, kocanın kız kardeşleri) tarafından da itilip kakılmasıdır. Erkek çocuk ailenin gözbebeği olduğundan karı-koca arasındaki her tartışmada mutlaka kadının

haksız olduğu varsayılır ve tüm aile genellikle geline karşı güç birliği yaparlar. Bu nedenle Afganistan kadını hem erkek hem de kadınlardan şiddet ve baskı görebilmektedir.

Kadının eve kapalı hayatından dışarı çıkmasına izin verilmez. Kız çocuklarının okula gitmesi Afganistan tarihi boyunca kralların devrilmesine hükümetlerin yıkılmasına neden olan büyük bir sorun olarak görülmüştür. Okuyan kadına karşı duyulan korku ve şüphe Afganistan’da oldukça yüksek seviyededir. Kendi parasını kazanan okumuş bir kadın tipinin önüne geçebilmek için ataerkil sistem oldukça çeşitli engeller koyabilmektedir. Kadınların okumasının, çalışmasının, dinen caiz olmadığı, okula giden, çalışan kadının namussuz, kocasının veya babasının da bu namussuzluğa göz yuman kişiler oldukları söylenerek kadınlar üzerinde çeşitli baskılar kurulmaktadır. Bu baskılar çoğu zaman söylemde kalmamakta, dayak işkence hatta öldürme gibi boyutlar kazanabilmektedir. Afganistan kadına dönük şiddette dünyanın en kötü karnesine sahip ülkelerden biridir. Afganistan’da çok sayıda kadın aile içi ağır şiddete uğramakta, uzuvları kesilmekte veya kaynar suyla yakılmaktadır.²

Afganistan aile yapısına dair dışarıdan bakıldığında aile birliğini sağlamayı amaç edinmiş gibi görünen adetlerin hemen her biri yakından incelendiğinde bunların sadece kadınların özverisi ve kendileri için belirlenen rolün kabulüne dayalı olduğu görülmektedir. Kadın bu geleneksel yapı içinde çocuk yaşta evlendirilebilmekte, babası-dedesini yaşında bir kocaya verilmekte, kocasını tanıma, sevmeye veya terk etmeye şansına sahip olamamaktadır. Buna karşı erkekler ikinci üçüncü eşler alma hakkına sahiptir. Eşleri üzerinde er türlü hakka sahip olduklarına inanırlar ve bunu hakkı da dinsel kaynaklara dayandırırılar.³ Ataerkil sistemin devamlılığı adına dinsel referansların kullanılması Afganistan kadının elini kolunu bağlayan en önemli psikolojik etmenlerden biridir. Afgan kadını kocaya ve babaya karşı gelmenin Tanrı’ya karşı gelmek olduğuna

---

²<http://www.rawa.org/temp/runews/rawagallery.php?mghash=0de0a1addefc46879042bd6397f13942&mgal=11>

³ Erkeklerin eşleri üzerinde şiddet de dahil olmak üzere her türlü tasarruf hakkı olduğuna genellikle Kuran’ın Nisa Suresinin 34. Ayeti ve ve “Kadınlar sizin tarlanızdır” denilen Bakara 223’e gibi ayetlere dayandırılır.

inandırılmıştır. Bu nedenle kadınlar Tanrı'ya karşı gelmemek düşüncesiyle yaşadıklarını sineye çekerler. Bir diğer sessizlik sebebi koca ve babaya karşı gelmenin “namussuzluk” olarak görülmesidir. Ayrıca İslam hukuku ve gelenek boşanmada çocuğu genellikle erkeğe verdiği için anneler boşanmayı göze alamazlar.

Afganistan'da tutucu tavırların gelişiminde yabancı etkilere tepkilerde önemli rol oynamıştır. 19. Yüzyılda İngilizlerin 20. yüzyılda da Rusların Afganistan'da modernizmin destekçisi olmaları halkın modernizmi yabancı işgalciliğiyle eşitlemesi gibi bir sonuç doğurmuştur. Son dönemde ABD işgalinin de kadın haklarını genişletmesi benzer algıları güçlendirmiştir. Bu bakımdan tutucu çevreler yerel gelenekleri savunmakla ülkenin bağımsızlığını savunmayı aynı şey gibi görmektedir. Bu bakış açısının zararını da kadınlar çekmektedir.

Afganistan'daki kadının vaziyetindeki en ilginç nokta Orta Asya'da adeta erkeklerden daha özgür olan Türk kadınının bu ülkede Fars/Tacik/Peştun gelenekleri vasıtasıyla adeta köle durumuna indirgenmiş olmasıdır. Bu gün yeryüzünde Türk kadınları açısından Amu Derya Nehri'nin kuzey ve güneyi kadar uçurum halinde olan bir coğrafya olduğunu söylemek zordur. Afganistan'daki Türk kadını büyük ölçüde asimile olmuş ve Orta Asya'daki özgür Türk kadının kültüründen geriye pek az şey kamıştır. Amu Derya'nın kuzeyinde hayatın her alanında özgür ve erkekleri geçmiş olan Özbek, Türkmen ve Kırgız kadınlarının soydaşlarının Afganistan'daki mevcut durumları gerçekten de üzücü ve araştırılmaya değer bir konudur.

Sonuç olarak Afganistan haklı için hayat hiçbir zaman kolay olmamıştır. İnsanlar hayatta kalabilmek için her zaman çeşitli toplumsal ve siyasi olaylar ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Afganistan Tarihsel geçiş süreçlerinde İngiltere, Rusya ABD gibi ülkelerin sömürgesi altına kalmışlardır. Her sömürge döneminde Afgan halkı için hayat şartları sürekli değişmektedir. Özellikle de kadınların yaşamları bu sömürge dönemlerinde sömürgeci devletin rejimine bağlı olarak değişen rejimlerde halkın özgürlükleri, hakları da değişim göstermektedir. Özellikle kadınların elde ettikleri hak ve özgürlükler sürekli değişmekte her yeni rejim dönmelerinde kadınların çok zor şartlar altında elde ettikleri hakları ellerinden alınmıştır. Her yeni rejim erkek egemenliğini savunmuştur. Erkek egemenliğini savunan Taliban terör örgütü

yaptıklarına dayanak olarak dini gösterince kadınlar üzerine toplumsal baskılar da etkisini daha çok artırmıştır. Yani Afganistan'da her dönemde hayatı en zor olan kadınlardır.

KAYNAKLAR

Kitaplar:

Abefof, Dadajan, (2014). *Adap, Ayin va Bawar hay-i Mardum Afganistan*,(Ed: Bahram Amir Ahmadiyan). İnstitutuyut mutalyat istirajiki Afganistan, Kabil.

Adamec, Ludwing W,(1970). *Tarih-i Revabet-i Siyası-yi Afgnistan ez Zaman-i Emir Abdurhamanhan Ta İstiklal*, Ali Muhammad Zahma (fa. Çev.), Kabil, Matba-yi İlmi.

Aksan, Gamze, (2014). *Evlilik ve Ayrılma: Ailenin Kurulması ve Sona Ermesi*. . (Editör: Mustafa Aydın). Sistamatik Aile Sosyolojisi, Konya, Çizgi Kitapevi,169-194.

Albayrak, Recep, (2004). *Afganistan Türkleri*, Ankara.

Altun,İşıl, (2004). *Kandıra Türkmenlerinde Doğüm, Evlenme ve Ölüm*, Yayıcı Yayınları, Koceli.

Anthony, Giddens, (2013). *Sosyoloji*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.

Arny, George (2004). *Afganistan guzar gah-e kuşwar guşayan*, çev, sayid mohammad Yusuf elmi Habibrahman Hale,(3). maiywand yay, kabul.

Arzu, Abdulgafur, (2002).*Çegunagi Huviyet-i Milli-yi Afganistan*, Tahran.

Atayi, Muhammad İbrahim, (2010). *Nigahi ba tarikh masir i Afganistan*, maywand yayınevi, Kabil.

Aydemir, Mehmet Ali, (2013). *Tüketim Modern Dünyanın Kültürel Göstereni*, Kültür Sosyolojisi. (Editör: Köksal, Alver). Öncü Basımevi: (3). Ankara.

Aydın, Mustafa, (2013). *Kurumlar Sosyolojisi*, Açılım Kitap, İstanbul.

Bachofen, Jacobi, (1997). *Söylenei Din ve Anerki*, Nilgün Şarman, çev. İstanbul.

Başaran, Emrah, (2014). *Ailenin İşlevi ve Gerçekleştirimi*. (Ed: Mustafa Aydın). Sistamatik Aile Sosyolojisi, Konya, Çizgi Kitapevi, 141-168.

Demirel, Emin,(2002). *Taliban El kaide ve paylaşılmayan ülke:Afganistan*, İstanbul.

Devletabadi, Basir Ahmad, (1993). *Şunasnama-yi Afganistan*, kum Yayınları.

Duman, S. (2019). *Afganistan'da Türkler*. Ankara: Berikkan Yayınevi..

- Farhang, Mir Muhammad Siddiq, (1992). *Afganistan Dar Panc Qarn-i Akhir*, Meşhed, Dorekhşey Yayinevi.
- Ghobar, Mir Gholam Muhammad, (1989). *Afganistan der Mesir-i Tarih*, 1.cilt, İnkılap Yıyinevi
- Gregorian, V. (1391). *Zuhur-i Afganistan-i Nawin*. (Çev. A. A. Kirmani). M. İbrahim Şeriatı Afganistani, Tahran.
- Hannani, Halilur Rahman, (2007). *Zen-ı Afgan Az Mevkı'iyet-ı şer'i Ta Vakı'iyet-i İctima'i, Matba'ay-ı Taba'ati Ve San'ati*, Ahmet, Kabil.
- Haşimi Seyyid Mubin, Beşerdost Abdulhakim ve Şerifi Şerifullah; *Tarihiyle, Kültürüyle ve Güncel Gelişmeleriyle Afganistan*, Konya 2010.
- Kalafat, Yaşar; (1994). *Kuzey Afganistan Türkleri (Özbekler- Türkmenler- Hazarlar- Afşarlar- Kazaklar)*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul.
- Katıp, fayiz Muhammad, (1993). *Nijat Namay-i Afgan*, İsmayiliyan Yayinevi, kum.
- Kaya, Nihan, (2018). *İyi Aile Yoktur*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Kazim, Seyyid Abdullah, (2005). *Yek Ber Resi Tehlili, Tarihi; Zenan-ı Afgan Zir-ı Fişar-ı An'ane ve Teceddüt*, California.
- Morgan, L, (2015). *Eski Toplum*, Ünsal Oskay çev. İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- Muhammedpur, Mecit, (2006). *Afganistan Fursetha ve Teditha*, Çaphani Ferayin, Tahran.
- Mutanoğlu, Metin (2006). *Afganistan Moğol İstilasından Amerikan İşgaline*, (1). İstanbul, İlke Yayıncılık.
- Müjde, Vahid, (2002). *Afganistan ve penc sal satay-i Taliban*, Bangahi İntişarat Meyvend, Kabil.
- Oğuz, Esadullah, (2001). *Hadef Ülke Afganistan*, Doğan Kitapçılık AŞ, İstanbul.
- Olesen, Asta, (1996). *Islam and Politics in Afghanistan*, Routledge, New York-London
- Pupal, karim, (2016). *deryahayi Afganistan*, Wozarat- i enerji o Ab, Kabil.
- Raşid, Ahmed, (2007). *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya da Yeni Büyük oyun*, Osman Akınhay (Çev.), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Rauf, Muhammad Zahir, (2016). *2001 Sonrası ABD 'nin Afganistan'da Sosyal Ve Siyasal Hayta Etkileri*, Ankara.

- Rızayi, Siddike, (2010). *Zenan-ı Afganistan; Müşareket- Tevsi 'a, İntişarat-ı Ferhang*, Kabil,
- Saliha , (2010). *Ezdivaj Hayi Qabil az Waqt v Avaqep Naguvar An*. (Editör: Fayzullah Celal). Berrasi Ebad Khuşunet Eleyh-i zanan. Kbil: Afgan Mesleki yayınları, 161-165.
- Saray, Mehmet, (1987). *Afganistan ve Türkler. İstanbul*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Sarı, Özgür, (2014). Genel olarak Aile Kurumu ve ilgili Temel Kavramlar. (Editör: Mustafa Aydın). Sistematik Aile Sosyolojisi, Konya, Çizgi Kitapevi, 17-38.
- Secadi, Seyyid Abdulkayyum, (2012). *Jamaia Shunasi Siyasi Afghanistan*, Matba-i Karvan Yayınları, Kabil.
- Selim, Yavuz, (2004). *Afganistan ve Dostum*, ATO Yayınları, Ankara.
- Sikal, Amin, (2004). *Modern Afghanistan A History of Struggle and Survival*, Tauris, 2004.
- Sivrioğlu, Töre, & Türkoğlu Ahmad Jawid, (2017). *Başlangıçtan Günümüze Afganistan Tarihi*, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Şahrani, Enayatullah, (2009). *Tarihçe-yi Nijatha va Aqwam dar Afganistan*, Matba-yi Karwan, Kabil.
- Türkmeni, Nesrin, (2009).“*Vaz'iyet-i Zenan-ı cevan Der Hane-vade*” Komisyon-i Müstakil-ı Hukuk-i Başar-ı Afganistan.
- Usman, Harf, (1980). *Halk Durdaneleri, Afganistan Özbeklerinin Folklorunden Nemuneler*, Kabil Afganistan.
- Valvalici, Asadullah, (2000). *Der Safahat-i şemal-I Afganistan çi megozeşt*, Peşaver.
- Yarqin, Mohammad Halim, (2008). *Barg Hay-i az Tarih-i Uzbekan-i Afganistan*, Uğlubek Mirza Yayınevi, Mezar-i Şerif Afganistan.

Makale ve Tez

- Çınarlı, Özgür, (2012). *Afganistan'ın Etnik Yapısı*, Aksaray Üniversitesi iktisadi ve idari Bilimler Dergisi, (4)73-74.
- Fevzi Firuz, (2013.). *Afganistan'ın Maymana Şehrinde Yaşayan Özbek Türklerinin Folkloru*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Kanun Asasi Cumhuri İslami Afghanistan, 2004). (Afganistan İslam Cumhuriyeti Ana Yasası, 2004)

Saaie, Muhammad Aleem, (2009). *Afganistaanda Siyasi Partiler Tarihçesi*, Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi sosyal bilimler Enstitüsü, Isparta.

Yılmaz, Aliya, (2005). *Afganistanda Kadının Sosyal Statüsü ve Din Eğitimi*, Yüksek Lisans Tez, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Ziyayi, Najiba,(2004). *Afganistan Türklerinin dini inanç ve yasaları; Kuzey Afganistan öğreteneği*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Dergi ve internet kaynaklari:

1 <http://www.volunteersummernepal.org/polyandry-marriage-system>

(06/07/2010), s. 15).

Aksir, T., haydari., & Miler, R., (2017). *Sarw-i Mardum-i Afganistan dar 2017*, The Asia fundation, Kabil.

Awamil va Padida hayi Baça Bazi dar Afganistan, (2014).İnsan hakları komisyonu.

Bağlı, Mazher & Sever, Aysan, (2005), Tabulaştırın/Tabulaşan Kurumun (Ailenin) kurbanlıklar edinme Pratiği, Aile ve Toplum, 7(2), 9-23.

Baraki, Vida, (2016, 14 Ocak). Revayet hay-i Dard Nak Az Padida-yi Kurbanıyan-i Baça Bazi, Radyo Azadi

Berguzariy-i Devre-i Amuzişi-yi Hukuk-i Başar Der Vilayet-i Herat”, *Hukuk-ı Beşer*, Yıl, 7. Sy:1.Nisan/2009, s. 21.

http://www.aihrc.org.af/2010_Dari/Dri_Pages/Reports/Researches/Researches/Report_V_A_W.pdf

(06/07/2010), s. 18; Nazari ber Kadayay-ı ferar ez Menzil, WCLRF, Rapor-ı Tahkikatı 2006, 37.

Bernamehayı BBC, Teyfi Nigar, Tahran, Kabil,.

Ber-resîy-i Vaz'iyet-i Umumiy-i Atfal der Afganistan, KMHBA, Rapor-ı Tahkikatı Bahşı Tahkik ve bername rizi, 2007

Burget, fazul Ahmad, (2017). *Yakın Çağda Afganistan Ve Osmanlı Devletleri İle İlişkileri*, Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Büyükbaş, Murat, (2006). *Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a Müdahalesi ve Afganistan'da Oluşan Yeni Yönetim Yapısı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Isparta.

CIAword fact book, <http://www.cia.gov>

Early Marriage In Afghanistan, (2008). Research Report, WCLRF (Women and Children legal Research Foundation).

Guzariş-1 Tahkiki Der Barey-i Avamıl-1 Hud-kuşiy-i Zenan Der Hevzey-i Cunub Garb-1 Afganistan.

Guzariş-1 Tahkiki Der Barey-i Avamıl-1 Hud-kuşiy-i Zenan Der Hevzey-i Cunub Garb-1 Afganistan, KMHBA, Rapor-1 Tahkikati

Guzariş-1 Tahkiki Der Barey-i Avamıl-1 Hud-kuşiy-i Zenan Der Hevzey-i Cunub Garb-1 Afganistan, KMHBA. Rapor-1 Tahkikati.

http://prb.iauctb.ac.ir/article_524392.html

<http://www.afghanpaper.com/nbody.php?id=38301>

<http://www.aihrc.org.af/>.

http://www.aihrc.org.af/2010_Dari/Dri_Pages/Reports/Researches/Researches/Report_V_A_W.pdf
(06/07/2010), s. 18; Nazari ber Kadayay-1 ferar ez Menzil, WCLRF, Rapor-1 Tahkikati 2006, 37.

http://www.aihrc.org.af/2010_Dari/Dri_Pages/Reports/Researches/Researches/Report_V_A_W.

http://www.aihrc.org.af/2010_Dari/Dri_Pages/Reports/Researches/Researches/Wom_situation_n_200

http://www.aihrc.org.af/2010_Dari/Dri_Pages/Reports/Researches/Researches/Report_V_A_W.pdf 06/07/2010.

http://www.aihrc.org.af/2010_Dari/Dri_Pages/Reports/Researches/Researches/Report_V_A_W.pdf

<http://www.esalat.org/images/Zanan%20mazlom%20tarin%20qeshre%20jameae%20Afghanistan.htm>

http://www.medicamondiale.org/fileadmin/content/07_Infothek/Afghanistan/Afghanistan_n_Child_marr

<https://asiafoundation.org/publications/all>

<https://da.azadiradio.com/a/27487546.html>

https://en.wikipedia.org/wiki/Polygamy_in_Afghanistan

<https://subhekabul.com>

<https://turkmensnews.com>

<https://www.bbc.com/persian/afghanistan-49394530>

https://www.bbc.com/persian/iran/story/2006/04/060424_mj-afghan-short-marriage

<https://www.independentpersian.com/>

<https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?docid=4b28a1421e>

<https://www.rferl.org/a/1079316.html>

Huşunet Aleyhi Zenan der Afganistan, Rapor-ı Tahkikatî , WCLRF 2008, s. 23-24).

İ'lamiyey-i Matbuatî, (2009) Pervan.

İ'lamiyey-i Matbuatî, Pervan, Nihad-ı Tahkikatîy-i Hukuk-ı Zenan ve Atfal, Kabil 2009.

iage_medica_mondiale_study_2004_e.pdf (06/07/2010), s.14.

İnsan Hakları Komisyonu bilrisi, 09.12.2016).

KMHBA. Rapor-ı Tahkikati

Mantni kamil-i ellamiyey-i Hukuk Başar, İran VOA News, 09.12.2016.S.227

Maqsodi, Mujtaba & Ghalladar, Sahira, (2011). *Muşarikat –i siyasi zanan-i Afgan dar sahtar jadid,-i Kudrat pas az Hadisa-i 11 September, Fasulnama-i İlmi, 4(17), 179-210.*

Maqsodi, Mujtaba & Ghalladar, Sahira, (2011). *Muşarikat –i siyasi zanan-i Afgan dar sahtar jadid,-i Kudrat pas az Hadisa-i 11 September, Fasulnama-i İlmi, 4(17), 179-210*

Morgan, Lewis Henry *Ancient Society, or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery through Barbarism to Civilization*, Chicago Charles H. Kerr Company, 1877.

Münşi, i, (2019). *Tarih-i Alem-i Ara-yı Abbasi*, C.1,TTK: Ankara.

Najafi, Haron, (2006, 23 Nisan).Ezdivaj Movakat Dar Afganistan Ruşt mekunad, BBC News Persian.

Najafi, Haron, (2006, 23 Nisan).Ezdivaj Movakat Dar Afganistan Ruşt mekunad, BBC News Persian.

Nawa, Nasrin, (2019, 19 Ağustos). *Malika Süreyaya Nuhustin Hamsar-i yak şah-i Afganistan ki Keşfi Hijab Kard*, BBC News Persian.

Nawa, Nasrin, (2019, 19 Ağustos). *Malika Süreyaya Nuhustin Hamsar-i yak şah-i Afganistan ki Keşfi Hijab Kard*, BBC News Persian.

Nazari ber Kadayay-ı Ferar ez Menzil, (2006). Rapor-ı Tahkikatî, Nihad-ı Tahkikati-yi Hukuk-i Zanan ve Atfal, Kabil.

Nazari ber Kadayay-ı ferar ez Menzil, 2006, WCLRF, Rapor-ı Tahkikatî, s. 37.

Polygamy İn Afghanistan, (2006)WCLRF, Research Report.

Polygamy İn Afghanistan, Research Report, WCLRF (Women and Children legal Research Foundation), 2006.

Prods Oktor Skjærvø, (accessed on 16 October 2017) “Marriage İi. Next Of Kın Marriage İn Zoroastrıanism,” Encyclopædia Iranica, online edition, 2013, <http://www.iranicaonline.org/articles/marriage-next-of-kin>

Rahimullah, Farzam. (2019). *Tarihsel ve Güncel Boyutlarıyla Hazara Toplumu*, İram Araştırma Merkezi, Ankara.

Rahyab, Tamim, (2019). 28 Agust saat 12.çarşaba, İndependent, farsi /

S. Bahgam, W. Mukhatari, (2004).Study on Child Marriage in Afghanistan, Medika Mondiale. 2004

Samady, S.R. (2001) Education and Afghan Society in the Twentieth Century United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Education Sector Paris.

Sirat, Muhammad zaman, (2020, 30 Mart). Waziye-i Siyasi Zanan dar Dawra-yı Taliban va Passaz Taliban, Rooznama-yı Subh-i Kabil.

Sirat, Muhammad zaman, (2020, 30 Mart). Waziye-i Siyasi Zanan dar Dawra-yı Taliban va Passaz Taliban, Rooznama-yı Subh-i Kabil.

Sistani, Nigahî Be Vaz'ı İctima'iy-i Zenan Afgan ez Devre-i Amanî ta Hukumet-i Karzai. www.watan-afg.com/new_page_10.htm (27/04/2010) s. 1.).

Şahin, Savaş, (2016). *Afganistan'daki Türkmen Varlığı ve Kültürü Üzerine*, Kültür Edebiyat Dergidi, 5/3, 1144-1160.

Şükrü M. (2012). *Akraba Evliliklerinin Patolojik Etkileri , Tıbbi Antropoloji*; Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi Cilt 52, Sayı 1 s.224-241-207-222.

Tenin, Zahir, (2005). *Afganistan Der Kern-ı Bistum 1900-1996 Az Mecmu'a*

Türkmeni, Nesrin, Vaz'iyet-i Zenan-ı Cevan Der Hane-vade, KMHBA 2009. s.24, 13.S.13

Vaz'iyet-i Zenan-ı Afganistan der Salı 2008 miladi. KMHBA. Rapor-ı Tahkikati,

WORLDWIDE, 2006.

Zenan ve Dohteran-ı Afgan der Tey-i Penc sal, (2006). WOMENKIND WORLDWIDE, Erzyâbî,

Zenan ve Dohteran-ı Afgan der Tey-i Penc Sal, Erz-yabi, WOMENKIND

EKLER:

Ek 1,

Afganistan'ın etnik haritası

Emir Emanullah Han ve Eşi Melika Süreyya

Ek-2

Emanullah Han ve eşi Melike Süreyya'nın Türkiye ziyareti (1928)

Ek-3

Emir Emanullah Khan ve Ailesi başörtü zorunluluğunun kalktığı yıllar

Ek-4

Afganistan tarihinde ilk kez Melike Süreyya başörtüsüz fotoğraf çekmiştir.

Yurtdışı seyahatlerinde de Avrupalı kıyafetler giymiştir.

(<https://www.bbc.com/persian/afghanistan-49394530>).

Ek-5

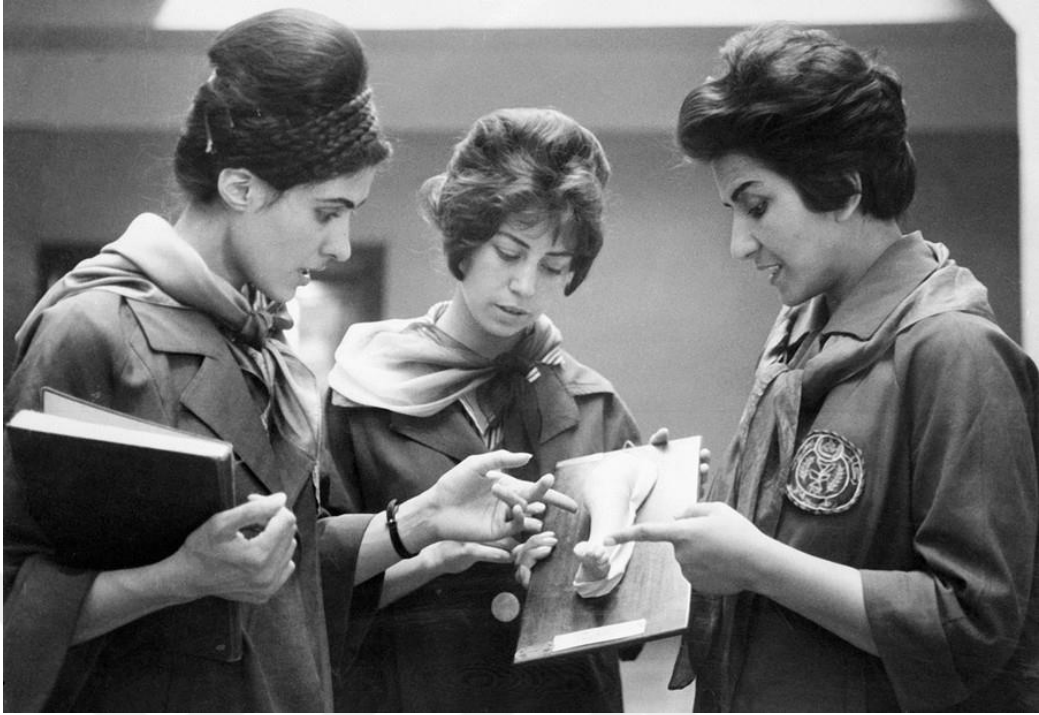
Emanullah Han tarafından eğitim almaları için Türkiye'ye gönderilen kız öğrenciler (1928).

Ek-6

Afganistan'ın Birinci Cumhurbaşkanı Muhammed Davut ile dönemin önde gelen kadınları.

Ek-7

Resim XXX: Zahir Şah devrinde Kabil Üniversitesi Eczacılık Bölümü öğrencileri hocalarıyla (sağda) 1962. AFP.

Resim XXX: Ratebzad (ortada siyah ceketli) ADHP kadın kolları toplantısında. سازمان فعالان
 اخیر های سال در زادراتب خانم. همبستگی و صلح سازمان مقر در زاد راتب اناهیتا با دیدار در افغانستان زنان دموکراتیک
 همبستگی و صلح سازمان رئیس میلادی، هشتاد دهه اواخر در اش سیاسی فعالیت

Afganistan Demokratik Halk Partisi iktidarı döneminde Afgan kadınlar ve Sovyet tankları.

Ek-10

Taliban sonrası (Hamid Karzai dönemi 2002) okuma yazma kurslarına katılan çoğu burkalı kadınlar.

Ek-11

Halı dokumakta olan Türkmen kadınlar

Ek -12

Evde el işlemeli dikişlerle uğraşan Özbek kadınları

Ek-13

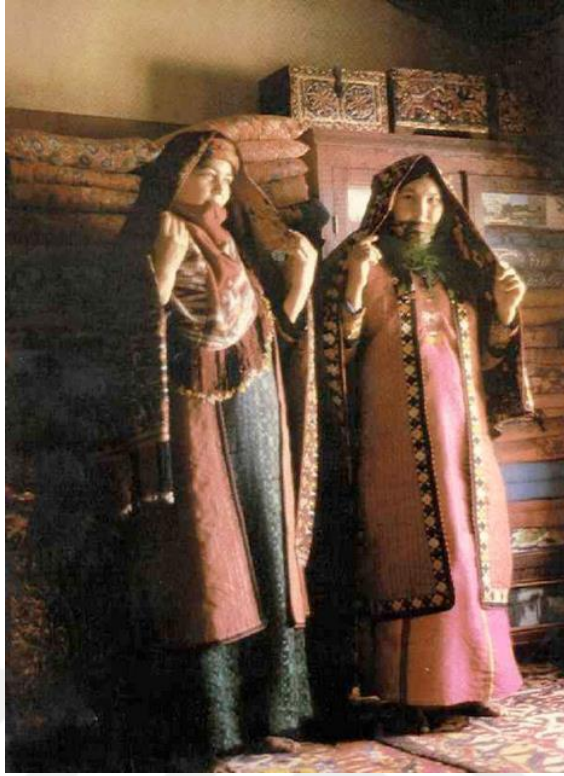
Özbek kilimi satan bir kilimci dükkânı.

Ek-14

Afganistan Türkmen Halı sergisi Kabil.

Ek-15

Afganistan Türklerinin geleneksel kıyafetleri

Ek-16

Afganistan Türk kadınlarının taktığı “doppi” .

Ek-17

Afganistan Türk erkeklerinin taktığı “doppi”.

Ek-18

Afganistan Türkleri tarafından oynanan “oğlak” oyunu.

Ek-19